

Kulturna politika **GRADA** 1. sveska
VÁROS művelődéspolitikája 1. sz. füzet

*Sabotica
Szabadka*

FOKUS

Izdavač:
FOKUS
Fundacija za omladinsku kulturu i stvaralaštvo
Subotica

Za Izdavača:
Branislav Filipović

Redaktura, lektura:
Ljubomir Đorđević

Prevod:
Petra Bakoš Džeret, Erika Pap
Prevodilačka agencija "Babel"
Subotica

Štampa:
"Printex"
Subotica

Elektronsko izdanje:
www.fokus-su.rs

Prijatelji knjige:
Grad Subotica
Otvoreni univerzitet Subotica
Turistički informativni centar Palić

Kiadja:
FOKUS
Ifjúsági Kulturális Alapítvány
Szabadka

A kiadásért felel:
Branislav Filipović

Szerkesztés, lektorálás:
Ljubomir Đorđević

Fordítás:
Jarrett Bakos Petra, Papp Erika
Babel 2009 Kft. Fordítóiroda
Szabadka

Nyomda:
"Printex"
Szabadka

Elektronikus kiadás:
www.fokus-su.rs

A kiadvány barátai:
Szabadka Város
Szabadegyetem Szabadka
Turisztika Információs Központ Palics

Beleške sa skupa
KULTURNA POLITIKA
GRADA SUBOTICE

sveska br. 1

FOKUS
Fondacija za omladinsku kulturu i stvaralaštvo
Subotica
2009.

Umesto uvoda

Skup „Kulturna politika grada Subotice“ je održan 26. decembra 2008. godine u prostorijama Turističkog informativnog centra na Paliću, a pod pokroviteljstvom Grada Subotice i gradonačelnika Saše Vučinića, a uz podršku prof. dr Boška Kovačevića, profesora sociologije na Univerzitetu Singidunum, Otvorenog univerziteta iz Subotice i FOKUS Fondacije za omladinsku kulturu i stvaralaštvo iz Subotice. Upriličen je iz nekoliko razloga. Među najvažnijim je pokušaj obnavljanja tradicije dijaloga. Sa druge strane, skup je iniciran iz uverenja da je kritička analiza kulturnog života grada i određenje utopijskog kapaciteta stvarnog i mogućeg stabilna osnova za aktuelizaciju relativno značajnih promena.

Na skup su pozvani umetnici, radnici u kulturi, menadžeri, direktori kulturnih ustanova, a učesće u dijalogu su uzeli: **Saša Vučinić**, gradonačelnik Subotice, **prof. dr Boško Kovačević**, profesor sociologije na Univerzitetu Singidunum, **Marija Šimoković**, pesnik, **Dušan Torbica**, sociolog, **Dragan Rokvić**, referent Službe za društvene delatnosti Grada Subotice, **Mile Tasić**, bibliotekar, **Ilija Mrkić**, profesor u penziji, **Ferenc Deak**, pesnik, pisac, dramaturg, **Blažo Perović**, direktor Otvorenog univerziteta u Subotici, **Petar Mitrić**, selektor Festivala evropskog filma Palić, **Spartak Dulić**, direktor Zavičajne galerije „Vinko Perčić“, **Viktorija Šimon Vuletić**, kustos-etnolog Gradskog muzeja u Subotici, **Sava Halugin**, vajar, **Geza Vaš**, direktor Međuopštinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Subotici, **Daniela Mamuzić**, vajar, **Atila Širbik**, pisac, **Zoltan Šifliš**, filmski reditelj, **Aron Šutuš**, građanin Subotice, **Darko Kovačević**, urednik portala www.subotica.info, **Gerhard K. Vagner**, pravnik (Beč, Austrija), **Branislav Filipović**, direktor FOKUS Fondacije iz Subotice.

Sveska koju čitate sadrži pregled najvažnijih ocena i komentara koje su učesnici izneli tokom polemike o gradskoj kulturnoj politici. Izlaganja učesnika koja su unapred pripremljena objavljujemo u integralnoj verziji. Iako je polemika bila obojena raznovrsnim, često protivrečnim stavovima i komentarima, svi učesnici su se složili da bi trebalo nastaviti sa tradicijom dijaloga u vezi sa važnim pitanjima kulture i ostalih oblasti društvenog života.

(Nastaviće se...)

KULTURA - PREDUSLOV ODRŽIVOG RAZVOJA

Kritika postojećeg i skup ideja

Uvodne napomene

Svestan sam da je ovaj skup ideja o kulturnoj politici grada **hod po površini znanja, duha i imaginacije**, da je samo jedna od mogućih vizura sadašnjeg/budućeg modela politike u kulturnoj sferi grada. Ovdje su predložene ideje koje pre svega zazivaju neko moguće **dostojanstvo građanina**, a ne samo **njegovih partikularnih identiteta**. On je okrenut nekom drugačijem, novom društvenom ambijentu, koji će ipak pristići u ovaj grad, u ove prostore. Imajući u svojoj percepciji, imaginaciji i optici neku buduću društvenu konstelaciju, pokušao sam da saberem konstruktivne i ishodišne ideje budućeg kulturno - duhovnog lokalnog realiteta, koji će **korespondirati** iznad svega sa građanima, a potom sa regionalnim, državnim, evropskim okruženjem. Nesporno je, da građani mogu, trebaju biti, koliko je god to moguće - **subjekti i akteri** - a ne da im se nameću orde i oglavnici. Pokušao sam da budem na tragu, što veli C. Todorov, „**dobro odmerenog humanizma**“. Nbrojeni stari/novi partikulariteti, u vidu etnosa, nacije, manjinske zajednice, religijskog tradicionalizma, političke stranke, kapitala, itd., pritiskaju i omeđuju sa raznih strana. Bez njih se ne može potvrđivati sopstvena društvenost, ali ne treba **da im se predamo i da oni vladaju u nama i nad nama**. Ako prevladaju, onda neminovno postajemo nesrećni, neshvaćeni, zakinuti, nezadovoljni i nemoćni.

Ovde se radi o „idejama“ koje mogu, nadam se, **pomoći u prevazilaženju, transcendiranju** raznih ograda i taraba koje su nam podigli, ali koje smo i mi sami podizali. Postojeći emancipatorski naboj naprosto valja artikulirati, jer tako postaje **izvesniji naš ljudski lik**. Približimo se bar za korak toj **ontološkoj ljudskoj biti i trebanju**. Ako se to ovde čini, za očekivati je da će i drugi, koji to ne čine, barem da se ugledaju na nas.

Ovaj grad ima svoju postojanost. **Ima ono ljudsko koje se isfiltriralo vekovima, koje je ostalo do danas, kao gradivno tkivo grada i zajedničkosti. Poštovanje različitosti**, bez obzira na različite jezike, navike, na „krv i tlo“, bez obzira na režime i sisteme. Iz tih razloga je nastao ovaj narativ.

Ovde su artikulisane i opservirane samo neke ideje **(post)modernosti i alter-modernosti** - koje su sutra, velim nanovo, **neminovne i za ove prostore**, ma koliko se opirali i iznova tonuli i davili se u **mutljazima tradicionalizma i konformiranja, mitomanije i zavisne modernizacije, računđzijskog individualizma i apatije...** Ovaj narativ ima u osnovi nekoliko umnih determinanti i podsticaja, koji su u pokušaju artikulacije i specifikacije „hic et nunc“:

- „Koren sveta je čovek“ - K. Marks
- „Misliti globalno, udruživati se regionalno, raditi lokalno“ - Dž. Neisbith
- „Ako nas ne spasi naša vlastita pamet, ništa nas neće spasiti“ - M. Krleža
- „Globalizacija je izvedena, ali ima dva Janusova lica“ - M. Pečuljić
- „Čovek nije rođen da reši probleme sveta, već da ispituje kuda koji problem vodi, pa onda da se drži u granicama shvatljivog“ - J. V. Gete
- „Zvezdano nebo nadamnom, moralni zakon u meni“ - I. Kant
- „Bogatstva se premeštaju od siromašnih ka bogatima, a zagađenja dolaze od bogatih ka siromašnima“ - V. Šiva
- „Šta može Šekspir da nam ispriča, ako se ne obrati Šekspiru u nama“ - E. V. Emerson
- U ovom svetu dominira „narcizam malih razlika“ - S. Frojd
- „Radi se o tome da ciljnu racionalnost potisnemo vrednosnom“ - J. Habermas

Je li to preambiciozno? Je li to „juriš na vetrenjače“? Može se i tako shvatiti! Ipak, držim, ako se **artikuliše duhovni habitus u gradu**, u lokalnosti, mogu se bar ublažiti nezadovoljstva i razočarenja u sadašnjem/budućem društvenom okruženju. Iz tih razloga - okretanje i potenciranje **održive razvojnosti jedne sredine, koja prevashodno zavisi od kulture, duha i imaginacije!** Pa neka vlasnici kapitala grade saobraćajnice i fabrike, neka

proizvode stokove hrane, neka grade deponije, info i digitalne konstrukte, ali postoji ta duhovna barijera, koju smo im i mi artikulisali, postavili - dokle se može ići. Iz svih tih divljenja ili opčinjenosti brojkama, posedovanjem, moćima i uticajima - **ipak je u pitanju čovek i njegovo dostojanstvo**, bez obzira koliko (ne)imao i koliko je virtuelno i transparentno (ne)uticajan. U sadašnjem, razrovanom, podeljenom, ne retko konfrontiranom lokalnom realitetu - sve je moguće, sve je opravdano i sve je dozvoljeno. Sa tom novostvorenom logikom „lumpen buržuja i lumpen političara“ (K. Kosik), naprosto, ne treba se miriti. Postoje **neke vrednosti života**, koje su u poslednje dve decenije obilato potiskivane, **ali koje pouzdano (i jedino one) rade u interesu našeg trajanja i dostojanstva**.

Na Suboticu su upereni mnogi okulari i teleskopi, ne samo iz nje same, već i iz krajolika, okruženja i država. **Može li se drugačije, a ne trabantski odgovoriti na izazove vremena?** Stanični i drugi peroni su svih ovih proteklih godina odveli ne mali broj umnih, vrednih stvaralaca iz ovog grada. Može li se dogoditi „jedna oplodnja ćelije u parenju“ (stvaranje) (E. Moren)? Radi se o pokušaju, o provociranju onih unutrašnjih nazora duha i imaginacije, radi se o moralnosti. Ipak, na kraju ili početku, čovek progovara sa onim što on u svojoj nutрини i jeste. Ljudski lik (sa ili bez atributa posedovanja) ipak na kraju i početku, postaje mera stvari i odnosa u društvu! Hrišćanska i ina matrica svesti će to zvati grehom ili praštanjem, odnosno moralom i vrlinama. Ovaj narativ je pokušaj iznošenja u javnost, bar dela, **humanističke postavе**, koja potisnuto čučī negde u nama. Svi mi znamo da su se u javnosti, u enklavama vlasti, mahom naselili brojni posrednici i izvršioци, i najčešće pričaju priče o „drvenom željezu“ (M. Kangrga). U toj njihovoj iskošenosti, ili pak okovanosti bedom i siromaštvom, ili obilatом prazninom ostaje valjda ona samilosna, biblijska misao: „Bože oprostī im, oni ne znaju šta čīne“.

Ne mislim da ovaj predložak nema mana. Ne mislim da je on sabrao **sva zrna humaniteta i izvesnosti življenja**. Mislim da se može i drugačije misliti i delovati u ovom lokalnom realitetu. Ovaj predložak je provokacija da se ponude bolje, konzistentnije i izglednije. Ako izazove ozbiljnu raspravu i drugih stvaralaca, ili pak idejnih i inih konglomerata, te čvrsto argumentovano osporavanje - onda je ovaj narativ izvršio svoju misiju.

Konstelacije i stanja

Kontradiktorni, devastirajući i transformacioni socijalni i politički procesi u društvu, u različitim intenzitetima, doprineli su marginalizaciji, **mutiranju i potiskivanju emancipatorskog kulturnog (serioznog i postojanog) digniteta grada, odnosno njegove celovite duhovne vertikale**. Kada se izlistava prošlost ovog grada, onda se uviđa da nije manjkalo nerazumevanja, teskobe i stradanja, da nije manjkalo odsutnosti i iskušenja, jer su se stekle i pristigle aglomeracije stanovništva koje u osnovi nisu razumevale ovaj realitet. Oni koji jesu, oni su i stvarali ovaj grad. U osnovi, politički ambijent i konstelacija socijalnih i političkih snaga i odnosa u protekle dve decenije, uzrokovali su, u posve izmenjenim društvenim uslovima, drugačije komponovanje kulturnog obrasca. Ima dosta istine u tvrdnjama ozbiljnih analitičara: da su u osnovi **centralizacija vlasti** (radi stvaranja Srbije kao nacionalne države), **etnonacionalno nepoverenje i konflikti (kao politička manipulacija)**, te **partokratski model vlasti (kao primitivni i profani model vladanja)** umnogome doprineli, odn. generirali ovakav „kulturni realitet“ u gradu. Uništeno je poverenje i izgrađen **model življenja pored i između socijalnih grupa i zajednica**, (a ne i dobrog dela građana). **Time se nije mogla konstituisati ozbiljna razvojna politika u optici građanina i celovitog grada**. Sreća je što se svih ovih „godina koje su pojeli skakavci“ (B. Pekić) u Subotici nije dogodilo življenje jednih **protiv drugih, trećih, ...** A nije manjkalo takvih ambicija i zapaljivih sukoba. Prednosti nasleđa, geo-politička lokacija, institucionalna razvijenost, multietnički sastav sredine, relativna ekonomska razvijenost i stabilnost (u odnosu na državnu konfiguraciju), topili su se, odn. tope se pod pritiskom retrogradnih uticaja po grad.

Sa druge strane, među generatore osrednjosti i duhovne oklaštrenosti grada, u kojem socijalno-politički akteri i realiteti neminovno proizvode partikularitete, svakako valja navesti procese koji dolaze iz rezervoara **vlasničke transformacije društvene svojine**. Ne radi se samo o evidentnom „račundžijskom individualizmu“ i „lumpen-buržoizaciji vlasnika kapitala“, već o **socijalnoj polarizaciji stanovništva**, destrukciji uskog

sloja građanstva – srednje klase, odnosno o nelegalnoj, „sivoj“ ekonomiji, o nezaposlenosti, o ne malom broju stanovnika koji žive ispod „praga siromaštva“, o **besperspektivnosti** ne samo mladih generacija. Ovi retrogradni procesi ni u kom slučaju ne mogu raditi za kulturni dignitet grada.

U posmatranom periodu, Subotica je bitno promenila svoju društvenost. Srpski kontigent stanovništva je povećan za gotovo 10%, mađarsko manjinsko stanovništvo je smanjeno za gotovo 5%, hrvatsko-bunjevački živalj ostao je manje - više isti, dok je opredeljivanje za Jugoslovane smanjena za gotovo 5%. Pri tome što se krajem prošlog veka nije povećavalo stanovništvo u gradu (podaci iz popisa 2002. godine). Socijalna konstelacija se takođe bitno promenila. Istraživanja pokazuju da ¼ stanovništva živi dobro i relativno dobro, da ½ stanovništva živi u osrednjim uslovima, a da ¼ živi sa deficitom i ispod egzistentnog minimuma, odnosno „praga siromaštva“ (podaci iz „Toribosa“). Ruralni segment sredine, koji čini 33% ukupnog stanovništva lokalne zajednice, takođe se socijalno i etnički polarizovao. Tim više što je selo prepušteno sebi, marginalizovano i ispalo iz optike osmišljenog ekonomskog i socijalnog razvoja. Transformacija vlasništva započeta u poslednjoj deceniji prošlog veka ostavila je vidnog traga. Ne samo da su redefinisani ključni privredni subjekti - od kojih su mnogi ugašeni, već se povećavao i broj nezaposlenih (za 15 - 20% radnog kontigenta stanovništva). Stari/novi privredni subjekti, sa novim vlasnicima, sporo se uspostavljaju i stabilizuju, uz velike teškoće i nepoznavanja pravila dobrog poslovanja.

Nesporno, Srbija je još uvek **državni provizorijum** sa teškim bremenom nedavne neslavne prošlosti, sa reinterpretiranom istorijom, koju je ponavljala, sa neutvrđenim granicama, „preskočenom“ nacionalnom katarzom, opterećena nepoverenjem okruženja, izvitopirenom „kulturom sećanja“, a u novije vreme - retoričkim izlivima evropeizacije. Ova društvena-politička stanja i procesi se konfuzno, u kontradiktorijima, kako proizvode iznutra, tako i spolja ulivaju u grad. Hteli to ili ne, oni imaju uticaj na njegovu duhovnu konfiguraciju.

Subotica je danas razbijeno duhovno - kulturno ogledalo.

U parčicama se ne vidi celina, a figuriraju i profitiraju najčešće oni koji mogu stati u te krhotine. Nije za zanemarivanje ocena da je ova politička i ina nomenklatura u osnovi obilato zlorabila grad iz sredine 80-tih godina prošlog veka, kada je bio među vodećim po kulturno-duhovnim i privrednim rezultatima u tadašnjoj Jugoslaviji. „Povijesna šansa“ koja se realno može očekivati narednih godina u putevima evropeizacije Srbije – naprosto se ne može ozbiljno iskoristiti uz postojeće fragmentacije i zakovanosti. Nedostaju ideje, nosioci, programi koji mogu nadilaziti sadašnje partikularitete, etno-nacionalna i institucionalna nepoverenja, sve uočljivija amaterska i mediokritetska prodiranja u sferu stvaralaštva, folklorna tumananja i konzumerizam masovne kulture.

Šta je pred nama?

Pred Srbijom - Vojvodinom - Suboticom je i pored svih otpora - samo jedan put: **evro-integracije**. To je u osnovi put (post)modernizacije društva. Dakle, iz jedne tradicionalističke matrice valja se uputiti ka horizontu modernih i organizovanih evropskih društava, država, gradova. Međutim, treba imati u vidu da je upravo na sceni tih društava - kriza mitova moderne: **razuma, nade, napretka i demokratije!** Očito je da moderna društva i pored sve organizovanosti i „blagostanja“ priozvode niz negativnih artefakata. Kritičko sagledavanje ovih društava apostrofira sledeća obeležja:

- praznina slobodnog vremena,
- raslojavanje porodice,
- ekološka pretnja,
- besciljnost življenja i blagostanja,
- zloupotreba genetičke manipulacije,
- slabljenje društvenosti,
- porast sebičnosti,
- beg u narcizam
- itd.

Očito je da će se u Srbiji narednih godina raditi o tzv. **zavisnoj modernizaciji**, odnosno, o političkim i ekonomskim uslovljavanjima.¹ Mogu se virtualno podsticati razni vidovi retradicionalizacije, ali će se, političkim i inim alatima, ovi prostori primoravati na „kopernikanski obrt“. Ključne determinante te stare/nove društvenosti ovde će biti, kao i u razvijenim društvima (J. Jukić):

- **individualizam** formiran na zahtevu za jednakošću i negiranju svake hijerarhijske nejednakosti. Ovim se otvaraju prostori za slabljenje svakog autoriteta i protivljenje tradicionalizmu. Ozbiljni autori upozoravaju da se nazire društvo u kojem svi hoće da budu srećni i zadovoljni, da žive bez stresa. Razonoda postaje primarnija od dužnosti, a osećanja slobode će nadilaziti solidarnost.

- **pluralizam** (kao naličje individualizma). Ova determinanta će mešati različite stilove života, vrednosti i vrednovanja. Duhovni pluralizam će podsticati u političkom polju „demokratizaciju demokratije“ (E. Gidens), a u ekonomskoj sferi slobodno tržište.² Pluralizmu odgovara razvoj savremenih info-tehnologija. Svet će ulaziti u „umrežena društva“ (M. Kastels), a mediji će postajati snažno oružje u oblikovanju pojedinaca. Smatra se da će ljudi (post)moderne biti trajno opterećeni krizom identiteta.

Kritičko-sociološka opservacija buduće društvenosti, u rakursu (post)moderne, svakako naglašava sledeće enigme koje odgovorni pojedinci, elite i vlade moraju rešavati. K. Neš smatra da su već sada na sceni sledeći procesi:

- društvena stvarnost je „konstrukcija“ - relativnost značenja,
- porast specijalizacije i fragmentacije znanja i delovanja,
- prekomerni budžet slobodnog vremena,

1* Uslovljavanja će se neumitno širiti. Na haške optuženike će se po svoj prilici nadovezivati problem Kosova, problem odnosa sa Republikom Srpskom, problem odnosa sa Hrvatskom, problem... To samo govori o (ne)mudrosti i (ne)pozicioniranju političkog vođstva u Srbiji. Očito je da se, ipak, međunarodni imidž države gradi na unutrašnjim rešenjima i resursima.

2* Neki autori govore da nakon sloma Volstrita (jesen 2008) valja očekivati ozbiljno mešanje države u privredne tokove, zauzdavanje političke, ekonomske i vojne supremacije SAD i stvaranje multipolarnog sveta: BRIK (Brazil, Rusija, Indija, Kina) će stupiti na svetsku scenu, zajedno sa SAD i Evropom - sve je izvesnije.

- prekomernost prostora,
- raspad smislenih veza zavisnosti (tražiće se matrice saglasnosti privrednog napretka, političkih sloboda i lične sreće),
- produbljivanje krize etnocentrizma,
- razvoj ravnopravnosti i kriza patrijahalnog centralizma,
- itd.

Međutim, treba imati u vidu da se savremeni svet još uvek muči sa nerešenim otvorenim pitanjima i recidivima minulih vremena, koji, i te kako, pritiskaju sadašnjost. Ti „moderni jahači apokalipse" oličeni su u:

- atacima na prirodu (eksploatatorska matrica proizvodnje na bazi beskrupuloznog raubovanja prirodnih resursa),
- ratovima i (posebno) raznim vidovim terorizma,
- siromaštvu i deficitu egzistencije za gotovo 20% stanovništva Planete,
- bolestima na koje etablirana medicina (zasad) nema adekvatne odgovore,
- mitu i korupciji,
- itd.

U ovakvoj/sličnoj dijagnozi i projekciji sadašnjeg/budućeg sveta, ne mali broj autora (M. Fuko, Z. Bauman, E. Gidens, B. Parek, i dr.), **vidi rešenje u kulturi i kulturnim projektima** koji mogu da nadilaze (transcendiraju) ove negativne procese. U osnovi, oni smatraju da je **globalizacija izvedena** i da utiče na sve pore društvenog (javnog) i privatnog života - u manjoj ili većoj meri. Valja stoga afirmisati **lokalne strukture** u kojima se pojedinac potvrđuje i gde prilagođava globalne trendove i uticaje na sebe; ali i **regionalne strukture**, kao vid povezivanja i udruživanja u jedan od modela prevazilaženja dominacije sistema, država, nacija, itd.

Trebanje

Uspostavljanje emancipatorske duhovno-kulturne paradigme grada, naprosto je **uslov za ozbiljan (održivi) razvoj**. Upravo kulturna sfera treba da prednjači, da **pomera, nadilazi atavizme, prepreke, da postavlja ciljeve, da podstiče kreatore na javni angažman**. Nerealno je i neizgledno očekivati da se sa društvenim realitetom „duhovno-kulturnih krhotina“, kao što je to nažalost sada, može ostvariti ozbiljnija razvojnost, prosperitet, modernizacija i evropeizacija grada!

Kao argumentacija za ovakvo nastojanje neka posluži kompariranje Subotice sa sličnim gradovima u okruženju. Šta je danas Maribor, Osijek, Pečuj, Segedin, pa čak i Arad u odnosu na Suboticu?! Ne radi se o tome da se ovaj grad upoređuje sa onim urbanitetima koji zaostaju kao i ovaj grad (Leskovac, Niš, Kragujevac...), već sa boljima! Tim više, jer su u protekle dve decenije gradovi na granici (Sombathelj, Košice, Pečuj, Segedin, Osijek, Maribor, Arad) daleko odmakli od Subotice! Tapkanje u mestu i trošenje potencijala koji su se stvarali u vremenu do poslednje decenije prošlog veka – postala je odlika ovog političkog i kulturnog karusela. Vojvodina realno, i pored svih bojazni centralista i nacionalista u Srbiji,³ o navodno njenom snevanju separiranja, **jesto evro-regija**. Subotica je tim više, jer poseduje izglednu geo-političku lokaciju, ali i unutrašnje (potencijalne) kapacitete, koji su potisnuti i marginalizovani, ili pak nedovoljno artikulirani.

Za ozbiljan, osmišljen i utemeljen razvoj grada, nužno je **promovisati projekat modernizacije, sa identifikovanim i artikuliranim evropeiziranjem u ključnim oblastima rada i življenja**. Dakako, tu je i duhovno-kulturni segment, kao uvodna emancipatorska poluga evropeizacije, odn. modernizacije.⁴ Iz zadatosti projektovanja (održivog) razvoja grada, duhovno-kulturna sfera, kao jedan od ključnih generatora

---

³ Sve je očitiije da problem pripadanja i pristajanja, (kolokvijalno rečeno) Novog Sada i Subotice za Srbiju, nije više u ovim toponimima, već u Beogradu. Da li srpska intelektualna elita, a potom i stanovništvo, zaista iskreno veruje da je Vojvodina „neraskidivi deo Srbije“? Priča o „prečanima“ ipak proizvodi otklon i rađa neku sumnju.

⁴ Ova elaboracija postoji već nekoliko godina od 2001. godine ali je marginalizovana ili nije shvaćena od strane etabliranih političkih elita u gradu.

modernizacijskih procesa, nalazi se pred **ozbiljnim redefinisanjem kako programski i manifestaciono, tako i u političkoj podršci**. Redefinisanje podrazumeva pre svega **jedno ozbiljno vrednovanje** postojećih sadržaja i programa, odnosno kritičko sagledavanje, **ново institucionalno pozicioniranje** u kriterijima kvaliteta i racionalnosti, ali i **postupnu promenu odnosa lokalne vlasti prema ovom sektoru**. Radi se o **stvaranju stimulativnog društvenog i političkog ambijenta** za duhovno-kulturni iskorak. Nepostojanje takvog ambijenta naprosto je prepreka koju grad mora savladati, ako namerava da se evropeizira. Naredne godine do ulaska Srbije u Evropsku uniju (?), mogu se promišljeno, znalački i efikasno iskoristiti.

Valja imati u vidu da Subotica realno ima ozbiljne razvojne šanse pored ostalog, u **proizvodnji hrane i u turističkoj privredi**. Proizvodnja hrane ima ovde postojeće resurse. Ne radi se samo o poljoprivrednoj proizvodnji, već i o prehrambenoj industriji. Opređenje za proizvodnju sa što manje hemije i toksičkih intervencija postaje svetska zadatost. Konvencionalnu proizvodnju hrane će sve više zamenjivati kontrolisana, konverzionna i organska proizvodnja. Subotica ima početno iskustvo i osvojene modele u ovoj oblasti. Turizam se još uvek uzima kao, nažalost, razvojna floskula. Malo sredina u Srbiji artikuliše konkretno razvojne sadržaje i koordinate. Radi se o privredi i razvoju koje će meandri i putevi oplodnje kapitala pronaći bez velikog upliva politike i javnosti. Apostrofiranje turizma u ovom narativu u suštini provocira **mega-projekat Saveta Evrope o „kulturnim koridorima“**. Ne radi se samo o gradu, već i o Paliću. Novi modeli turističke privrede i te kako preferiraju „kulturnu ponudu“ u „paketima“. Oni šire lepezu, jer pored spavanja i ishrane, imaju i sadržaje ne samo etno i zavičajne kulture sredine. Valja nuditi i sadašnji stvaralačko-umetnički nerv sredine. Ozbiljna artikulacija turističke privrede u gradu je nezamisliva bez postojanih kulturnih sadržaja, koji nisu u tretmanu „priveska“, već duhovnog (održivog) i razvojnog habitusa grada!

Buduća kulturna konfiguracija ovih prostora naprosto je neodvojiva od evro-inicijativa, uslovljavanja i potenciranja. Naime, traže se optimalne kopče kulturne, stvaralačke produkcije i tržišnih uzusa plasiranja, uz saglasje

sa proizvodima i uslugama. Tu negde treba tražiti „optimalan spoj“. Očito je - hteli to ili ne - ali se radi o idejama koje afirmišu **kulturnu privredu, iliti industriju**, a nisu na nivou reprodukovanja masovne kulture! Radi se o idejama da tržišni proizvodi kao što su **usluge u turizmu, hrana, vino, zanati, salaši, itd.**, budu bazični stožeri uvezivanja kulturnog digniteta, imagea, trajnijih vrednosti u stvaralaštvu sredine, a potom, putem razmene - tržišta. Očito je da etatizovani modeli kulture ne mogu da podmire sve zahteve i apetite alimentiranja duhovne sfere. Valjda tragati za tržišnim (in)direktnim kopčama, na „višem“ nivou vrednovanja i ponude, nego što nude proizvodi masovne kulture. Ova orijentacija ne mora unapred biti osuđena na neuspeh. Valja joj dodati naša pristajanja, iskustva i imaginacije, ali i konkretne projekte.

Takođe, u korpusu inicijativa Saveta Evrope o „kulturnim koridorima“ nisu bez značaja i ideje o **kulturnoj inteligenciji**, odnosno, o pokušaju da se u koncept kulturne politike ozbiljno „ušanče“ pored ostalog i **informacione tehnologije**, pre svega kao vid informisanja i dostupnosti, kao mogućnost i izbor, bez velikog broja posrednika i reinterpretatora.

Ovaj grad bi trebalo da narednih godina provocira ove inicijative i da gradi svoj model. Ne samo da bi uhvatio priključak, da bi se kvalifikovao u centar optirajućih kulturnih modela, već da bi podstakao i druga samosvojna traganja za modelima povezivanja države (alimentacije) i tržišta (profita), te i otvorio nove koridore podrške vrednim i vrednosnim kulturnim sadržajima koji nadilaze postojeće.

Kod konstituisanja nove kulturne paradigme svakako valja voditi računa o spoljnim uticajima (iz Srbije i okruženja) političke i socijalne naravi, koji će i dalje (in)direktno destruirati/podsticati duhovno-kulturni ram grada. Retoričko opredeljenje za evropeizaciju Srbije potvrđuje se sporo uz ne male, (ne)javne otpore. Naprosto nedostaje specifikacija i **policy političke sfere**. Etno/nacionalna ekstremna zalaganja se i dalje preoblače i uvlače na javnu scenu, ili pak maskiraju u razne dopadljive odore. Centralizovana vlast u Srbiji teško može biti motor evropeizacije, odnosno, ona ima svoje limite. Partokratska dominacija u konstituisanju i funkcionisanju (i lokalne) vlasti, naprosto relativizira i marginalizuje sve procese koji je (in)direktno skidaju

sa pijedestala dominacije.⁵ S druge strane, (ne)formalno utiču razne ideje i inicijative iz regionalnog, prekograničnog okruženja. Ne radi se samo o poticajima institucionalne, etablirane saradnje, već i personalnim, grupnim odnosima i vezama. Uzmimo kao ilustraciju da su Subotičani do poslednje decenije prošlog veka bili rado viđeni i „superiorni“, počesto „osioni“ posetioci okruženja. A sada?

Uputno je kod ovakvih koncipiranja i projektovanja, da se pregnantno definiše imperativ. Šta se projektuje? **Osmišljavanje, realizacija, potvrda Subotice kao vodećeg evropskog grada u Srbiji** (kolokvijalno rečeno). Dakle, **ne Evropa samo na osnovu argumenata austrougarske tradicije, zatečenosti, lokacije, nasleđa, multietničnosti, već Evropa na osnovu kvaliteta života, perspektivnosti, otvorenosti, vrednih umetničkih dometa i novih razvojnih sadržaja, materijalnog i duhovnog bogatstva**. Je li ovo preambiciozno? Možda jeste, ali je to istovremeno i magnet za sabiranje ljudi, ideja, institucija - rečju, potencijala koji to mogu potvrđivati.

Ovde se ne radi o ponavljanju političke i javne retorike o evropeizaciji grada, već o zadatosti, o sadržajnoj i programskoj materijalizaciji, verifikovanju - sada i ovde! Ne radi se o političkom voluntarizmu zarad zasluga i kolajni, zarad dopadanja, već o kvalitativnim pomacima u enklavama rada i življenja sredine. **Kulturna politika grada ima misiju da ne bude samo determinisana postojećim, već da pripremi uslove da se prekorače granice postojećeg i zakorači u prostore mogućeg!**

---

⁵ * U pravu su, po mom sudu, autori koji smatraju da je pitanje i uslov normalizacije države u osnovi instaliranje vladavine prava i „svrhe vršenja vlasti da samu sebe čini suvišnim“. (Fichte)

Kritički diskurs

Iole ozbiljna kritička analiza sadašnjeg kulturnog ambijenta grada, u ovim tranzicionim vrenjima koja traju gotovo dve decenije, pokazuje sledeće:

1. Kulturna svakodnevnica grada je dominantno etno-nacionalno fragmentirana i rezervatski situirana. Radi se o tome da negovanje etno-nacionalne posebnosti, kao jedno od civilizacijskih nacionalno-manjinskih prava, postaje nažalost samo sebi svrha. Formirane su etno-nacionalne institucije, što je dobro, ali nije dobro što su one kreativno, programski i kvalitativno **ostale u svojoj posebnosti**, najčešće mediokritetne, **za sebe**, bez ozbiljnih sadržaja transcendiranja, nadilaženja, povezivanja i stvaranja nove duhovno-kulturne konfiguracije u sopstvenom etno-nacionalnom interesu.

Retorika koja se često čuje ovih godina (decenija) od etniziranih političkih elita - kao recimo - „ako je nama Srbima u ovom gradu dobro, onda će biti dobro i Mađarima, Hrvatima, Bunjevcima, itd.“ - naprosto ne drži vodu. Radi se o tome **da građani žive dobro**, bez straha, oslobođeni neizvesnosti, a onda će i etno-nacionalni identiteti živeti dobro. Monteskje je davno rekao: „Ja sam prvo čovek pa onda Francuz, Nemač, Italijan...“. Još uvek su na društvenoj sceni prevashodno procesi „politizacije etnosa i etnizacije politike“ (K. Offe), a ne „građanskosti etnosa“ (E. Balibar).

Etnonacionalni eksponenti u vidu intelektualnih i partijskih elita zatvorili su se u svoje „kule od slonovače“, u svoje socijalne i duhovne partikularitete, tako da se izgubila celina grada. Etno-nacionalne elite počesto prozivaju i etiketiraju stvaraoce koji se nisu svrstali u njihove ešalone. Retradicionalizacija se umnogome emituje od ovakve države i religijskih (istorijskih) zajednica, odn., proizvodi matrice etnokulture i etnopolitike, sa neprimerenim dozama onostranosti. Centralizovana država, naprosto, ima svoje limite i ograničenja osione aparature vlasti. Vlast treba spustiti, što je moguće više, do nivoa da na nju, na odluke, utiču oni na koje se te odluke odnose.

Religijske (tradicionalne) zajednice kao subjekti duhovnosti i kulture grada, prevashodno su u mnogome ostale u vodama resantimana, insistiranja na „slavnoj prošlosti“ i pretežnog negovanja etno sadržaja

svojih verničkih aglomeracija. Kulturna scena religijskih zajednica u ovom gradu pokazuje da one prevashodno izvode i neguju kulturne programe u funkciji verske službe, propovedi, obrazovanja, odnosno religijskog uticaja na svoje vernike. Dakle, radi se pretežno o sadržajima unutar verskog objekta. Međutim, verske svetkovine i manifestacije tradicionalnih religijskih zajednica, postaju zgodan povod da se, ne retko, promovišu prevashodno kulturni sadržaji, koji zazivaju i aktualizuju minula vremena i njihovu dominaciju u javnom (i političkom) životu sredine (V. Perica). Religijske organizacije uporno (ne)javno žele desekularizovati društvo, odnosno vršiti bitan uticaj na profanu vlast, ako ne i donositi ključne odluke po poredak.⁶

Jezici u gradu, postali su u protekle dve decenije velika prepreka za povezivanje i prožimanje etno-kultura, za participiranje u kulturnim sadržajima drugih, trećih i obrnuto. Iz škola gotovo dve decenije izlaze generacije koje ne znaju srpski ili mađarski jezik. Zbog toga se ne treba čuditi da (mladi) Mađari odlaze organizovano na vikend-zabave u ruralna naselja, gde je dominantan mađarski živalj. Tekovine **bilinɡvizma** su se istopile. Za prevazilaženje postojećeg stanja - bilinɡvizam je nasušna potreba. Ovde nije posebno potenciran hrvatski jezik, jer su još uvek razlike i sukobi srpsko-hrvatske naravi natopljeni politikanstvom i političkim profitiranjem. M. Krleža je te odnose cinički i metaforički objasnio ovako. „Problem srpsko-hrvatskih odnosa i identiteta je problem balege koju je pregazio točak istorije, i napravio dve gomile“. Naravno, to ne znači da ne treba negovati njihove jezičke posebnosti i omogućavati onima kojima je stalo, da ih koriste.

2. Institucionalni, etablirani akteri kulturnog života grada ostali su manje-više u anahronim vodama preživljenosti, bez ozbiljnije rekonstrukcije na fonu „hvatanja koraka“, sa inače usporenom, blokiranom tranzicijom u Srbiji. Njihovo birokratizovanje, dovijanje i preživljavanje očito je i evidentno. U institucijama kulture se naselilo pretežno nekompetentno činovišтво (ne samo njihovom krivicom), koje dobrim delom ne korespondira sa novom ulogom u protagoniranju kulturne misije. U toj matrici oni teško mogu

---

⁶ * Uvid u religijsku konfiguraciju grada, izveden u 2007. godini, pokazuje da ovde deluje 44 crkve, denominacije, sekte, kultovi i novi religijski pokreti. Dakako, najuticajniji i najorganizovaniji su Rimokatolička crkva i Srpska pravoslava crkva sa oko 80% stanovništva lokalne zajednice.

biti podsticajna čvorišta, ili pak „servisi“ stvaralaštva. Oni se alimentiraju, uvek nedovoljnim budžetskim sredstvima i gotovo po pravilu imaju deficit sredstava za stvaralaštvo. Partokratska kompozicija lokalne vlasti, gotovo potpuno je etnizirala institucije u kulturi, naseljavajući ih „svojim“ podanicima ili pak etno-nacionalnim pripadnicima. Dakle, suočavamo se sa etnoinstitucionalnom fragmentacijom, koja uporno podupire življenje **pored**, a ne **sa**. U osnovi se radi o golom interesu političkih i inih etnonacionalnih elita da profitiraju na podsticanju odeljivanja i konfrontiranja.⁷

3. Poplava tržišnih produkata, odn. artefakata kulture je evidentno stihijna i neobuzdana. To su obično proizvodi krajnje upitne vrednosti, bez unutrašnjih emancipatorskih sadržaja da oplemene, „kulturalizuju“ društveni realitet. Masovna kultura po pravilu proizvodi prosečnost. Masovni mediji (od nacionalnih do lokalnih) „vadeći se na logiku tržišta, stalno spuštajući nivo te prosečnosti, su „pojeli“ kulturu i pretvorili je u robu sa svim potrošačkim odlikama konzumiranja i „gutanja“. Oni opasno nagrizažu ozbiljne, vrednosne kulturne sadržaje, koji u sebi nose zasade emancipacije i ljudskog dostojanstva. S druge strane, dobra knjiga, slika, muzička kompozicija - nemaju tu vrstu nužne javne logistike i podrške (koja je nužna) - da bi bili šire dostupni i potvrdili se kod publike u svojoj serioznosti. U tom mnoštvu nevrednovanih autora i njihovih proizvoda, najčešće sa etiketama etno-čuvara, te bez senzibiliteta da mediji oseće vrednost - istinski kulturni dometi se utapaju u anonimnost, ili pak neshvaćenost.

Pomodnost, bizarnost, „parohijalni mentalitet“ u osnovi rade za neku statusnu promociju i povlašćivanje „pričama sa naslovne strane“, ili pak dodvoravanju političkim elitama. Radi se o pristajanju na periferne uloge, na metropolizaciju, na palanačku, parohijalnu identifikaciju. Da li je u pitanju **novac, vlast ili etno-nacionalni centar** – sasvim je svedeno. U osnovi, radi se o marginalizaciji, o sledbeništvu i povlašćivanju. Svaki pokušaj transcendiranja ovog mentaliteta najčešće je osuđen na „borbu sa vetrenjačama“, odn. na ponavljanje obrazaca osrednjosti i već viđenog. (Novo) regrutovani vlasnici kapitala, najčešće, ako i podržavaju kulturne

---

⁷ * Podaci govore da subotičku institucionalnu mrežu čini 11 ustanova, 90 raznih društava i udruženja i 110 različitih manifestacija iz lokalnog budžeta je u 2007. godini izdvojeno 17% sredstava za finansiranje kulture.

sadržaje simboličnim izlivima mecenaštva ili kroz oveštale reklame - u osnovi podržavaju kulturu sa niskim vrednosima i banalnim porukama. Ona najčešće ima etno, folklorni i kafanski karakter. U osnovi iz ovakvih realiteta rađa se „virus moralne truleži, koji razara društvo“ (R. Konstantinović).

4. **Poneki projekti manifestacione kulture**, ustoličeni u protekle dve decenije, **pokušavaju** da nadiđu ovo sivilo i da iskorače iz osrednjosti. Drugi festivali i manifestacije uporno produciraju svoje anahrone sadržaje i poruke u gradu. Sa njima se javlja problem što usisavaju ogromnu energiju i sredstva, što traju **kao događaj** - nekoliko dana u godini. Oni su „završena predstava“ i nemoćni, kako su postavljeni i komponovani, da ostave dublji trag u kulturnoj panorami grada. Festivali nisu postali kulturni proizvod sa pipcima i podsticajima nadilaženja veoma često „stvaralačke“ osrednjosti i banalnosti raznih partikulariteta. Poplava manifestacija i festivala u gradu, poslednjih godina, može biti i te kako indikator zatvorenosti kulturne produkcije u etno-rezervate i pokušaj da izađu iz svojih okvira i namame publiku koja im nije poznata. Iole ozbiljnija kritička valorizacija kvaliteta će dovesti do ocena o krajnje bizarnim i sumnjivim vrednostima sadržaja i programa ne malog broja tih manifestacija (čast izuzecima).

Razbijena „čvorišta“

U protekle dve decenije, pod nespornim političkim uticajem proizašlog iz simulirane tranzicije, najčešće stihijno, ušančili su se stari/novi emiteri kulturne politike koji su dolazili iz sledećih rezervoara:

1. **Stara/nova mreža kulture** u gradu pokušava da spasi sopstveno institucionalno postojanje i to na preživeloj matrici programa, organizovanosti i finansiranja. U osnovi ovi subjekti životare, obezbeđujući kakvo-takvo „siromaško“ trajanje. Nije izvršena ozbiljna institucionalna transformacija i rekonstrukcija, tako da su iz njih najčešće dolazili krajnje skromni, oveštali i neinventivni programi, koji ne korespondiraju sa novom socijalnom i političkom zbiljom. Može se reći da je ova mreža spašavala sopstveno postojanje u staroj matrici delovanja. S jedne strane centralizovani transmisionizam države darivao im je najčešće restlove, a s druge su se instalirale nacionalno-manjinske institucije, kao vid prava i odbrane sopstvenog identiteta, koje imaju ambicije da budu „mera stvari“. Državni uticaj na njih je **„branio srpstvo“ u gradu**, a **etnocentrična lokalna vlast je formirala svoje etnocentričke kulturne institucije ili pak preuzimala postojeće**. Ta polarizacija je (potencijalno) vodila međusobnim konfrontacijama. Nepostojanje modela i mreže **novog sponzorstva i donatorstva u kulturnoj politici grada**, proizveli su praksu „prosjaćenja“ i eventualnog priliva dodatnih sredstava na logici veza i poznanstava.⁸

Izgradnja pozorišne zgrade, kao stuba kulturne politike ujedinila je centralizovanu državu i etnocentričku lokalnu vlast, iako su aspiracije jednih i drugih radikalno različite. Tako se i gradi **„kulturni mastodont“**, koji će po završetku otvoriti brojna pitanja funkcionisanja, sadržaja i finansiranja. Ako se nešto, koliko danas, ne uradi u programskoj i finansijskoj pripremi za rad ovog objekta, realno postoji opasnost da će on svojim postojanjem, „pojesti“ gotovo sve materijalne pretpostavke za kulturno stvaralaštvo, kako one koje sižu iz lokalnog tako i iz inih budžeta. Ovde se radi o jednom

---

⁸ * Kreatori budžetske politike ukazuju da oko 70% sredstava koja se izdvajaju za kulturu ide za zarade zaposlenih u institucijama i društvima koja se bave kulturom.

neumnom i neodgovornom potezu političke elite i svrstanih intelektualaca. Grad odnosno javnost su plavile i konfrontirale teme izgleda, obima, ornamentike zgrade, a ne projektovanja i optimalizacije **budućeg kulturnog sadržaja, funkcionisanja i finansiranja**. Sadašnja nomenklatura vlasti u gradu se **mora pod hitno uozbiljiti i posvetiti maksimalnu pažnju programskom delovanju ovog mastodonta!**

2. **Etnocentrička mreža institucija, društva i udruženja** instalirana u **svežoj prošlosti** naprosto je stavljena u funkciju očuvanja nacionalno-manjinskog identiteta aglomeracija u gradu. U osnovi ona pretežno neguje jednu **resantimansku kulturu**, koja se vrlo lako stavlja u funkciju tekuće politike i služi za potkusurivanja u političkim konfrontacijama, ili pak nagodbama. To je u osnovi jedna mediokritetska kultura (čast izuzecima), postulirana na reprodukciji i reinterpretaciji narodne kulture, emocija i „slavne prošlosti“. Rezervatski virus prevladava u ovim institucijama, društvima. Do mnogih nije čak ni doprla misao da se čuvanje i razvoj **kulture različitosti** najbolje ostvaruju i potvrđuju **u matrici multikulturalizma, odnosno interkulturalizma**. A kamo li da su učinili jedan jedini korak ka tome. Oni najčešće uzimaju ovu matricu kao floskulu za skrivanje samodovoljnosti, za optuživanje drugih, i ne retko za protagoniranje suptilnijih nacionalističkih sadržaja.

Ne dovodi se u pitanje postojanje ovih etno-konglomerata, već njihovo delovanje i uticaj u ukupnom gradskom ambijentu. Ne radi se o tome **da samo imamo „zaokružene“ etno-kulture same sebi dovoljne, već da one budu generator bogatijeg, raznolikog i kvalitetnijeg kulturnog panoptikuma grada**. Dakle, treba imati zaokružene etno-kulture koje neguju etno-nacionalne identitete - ali one ne mogu biti same sebi svrha. Radi se o kreativnim ishodištima, da se iz posebitosti stvaraju celovitiji kulturni sadržaji, a ne o samodovoljnosti i većitom reprodukovanju istog. Radi se o stvaranju **duhovnog/kulturnog ambijenta u kojem će se protagonirati matrica života jednih sa drugim, trećim, a ne samo pored drugih, trećih**. To jeste težak i složen zadatak, na koji i te kako može uticati lokalna nomenklatura vlasti. Kulturna politika grada ne može se sastavljati samo od etno-nacionalnih krhotina, već bi trebala biti celovita - u kojoj će se **vidljivo prepoznavati različitosti**. Takvo zasnivanje kulturne politike iznad svega preferira kvalitet,

vrednost i stvaralaštvo koje nadilazi partikularne i ine granice.

3. Pod plaštom (simulirane) demokratizacije društva, pa i u kulturi, nikli su brojni „stvaraoci“ organizacije, društva, pokreti i kulturni događaji.⁹ Brojnost štampanih naslova, izložbi, muzičkih priredbi, javnih nastupa, svetkovina za uzak, partikularni, najčešće poznanički i rodbinski krug, nije ni izbliza dovoljno vrhunilo novim dometima u poruci, esteticima, poetici i trajanju. Snižena je prag vrednovanja i sve što ima **oblik kulturnog proizvoda**, proglašava se za kulturu. Vulgarnosti i banalnosti, opštih mesta ne manjka. Ovi sadržaji najčešće i ne mogu da pređu svoj „ćepenak“. Naprosto su se istanjila razlikovanja između profesionalnosti i amaterizma, između estetske, kulturne vrednosti i banalnosti, između stvaranja i reprodukcije već viđenog. Brojnost „dela sa egidom kulture“ je očita, ali njihova emancipatorska i vrednosna poruka je izrazito diskutabilna.

Postojanje takvog kulturnog realiteta ogledalo je **opšteg stanja duha u gradu**, koji je fragmetiran i rascepan, sa deficitom javne kritičke reči. Ne radi se o zagovaranju samo elitne kulture, već o kvazi amaterizmu i provincijalizmu, koji hoće da se nametne kao jedina mera vrednosti u kulturnoj panorami grada.

4. Ne može se reći da nema, da nije bilo **zasada emancipatorskih kulturnih sadržaja** u posmatranom periodu. Međutim, oni su pretežno na nivou pojedinaca, malih društvenih grupa, udruženja i novih društvenih pokreta. Delovali su, uz gotovo **stalno uperene oštrice prema njima**, i to ne samo od strane centralizovane države, nego i od etnocentričke lokalne nomenklature. Emancipatorski sadržaji u njihovom delovanju, najčešće su bili pod lupom podozrenja, diskvalifikacije i marginalizacije. Projektna zasnovanost nije omogućavala **kontinuitet i postojanost**. Međutim, i pored svega, u ovim kulturnim enklavama valja tragati za novom **„kulturnom paradigmom grada“**. Ovako, kakvo je sadašnje stanje, ovi projekti i programi mogu biti samo **četvrti/peti rezervat**, bez podrške, sadržaja i energija nadilaženja i transcendiranja razbijenog kulturnog realiteta grada.

---

⁹ * Ponovo naglašavam da u kulturnoj panorami grada deluje 90 raznih društava, pokreta, udruženja, organizacija.

Idejna i teorijska polazišta

Očito je da širi okvir i društveni realiteti idejnih i inih uticaja i konstelacija uzrokuju smer i sadržaj definisanja lokalne kulturne politike. Obično se razlikuju četiri modela kulturne politike u ovom prostoru (M. D. Šešić i B. Stojković):

1. **liberalni** – presudan značaj tržišta kulturnih dobara, masovna publika i potrošnja,
2. **birokratsko-prosvetiteljski** – država preko svojih instanci vlasti kontroliše, usmerava i planira kulturu,
3. **nacionalno-emancipatorski** – u kojem se nacionalni identitet uzima kao srž ne samo kulturne, već i političke promene društva,
4. **paradržavni model** – počiva na kombinaciji državnog uticaja i tržišta, centralne i lokalne vlasti, te paradržavnih subjekata i civilnog društva.

Dakako, postoje i drugi modeli i tipologije kulturne politike, ali se čini da ovi ovde izneseni najviše korespondiraju sa našom situacijom. U osnovi kulturna politika u Srbiji/Vojvodini, ako je celovito ima, kreće se u rasponima retradicionalizacije – retribalizacije i neoliberalne trabantizacije, odnosno zavisne modernizacije.

Ako se ima u zadatku da se definiše model kulturne politike, onda je nužno promotriti **optirajuće modele društvenog razvoja**, te iz njih valja izvoditi kulturnu paradigmu, odnosno model. On je kod nas, na žalost, stihijski i neartikulisan, ali se mogu nazreti ideje i putevi kojim se segmentarno materijalizuje. Ovde treba imati u vidu sledeće ideje društvenog razvoja:

1. **konzervativne** (retradicionalizacija društva i etnocentrizmi);
2. **(neo)liberalne** (u poluperiferanom zavisnom društvu, kultura se podređuje stihiji tržišta);
3. **etatističke** (sa naglašenom ulogom države);
4. **socijaldemokratske** (počivaju na osmišljenoj optimalizaciji uticaja vlasti i tržišta, na pluralizmu subjekata).

Preferirajući, uslovno, **poslednji skup ideja društvenog razvoja**, a time i idejnih osnova kulturne politike, njegoa specifikacija se može postulirati u sledećim koordinatama (Lj. Mitrović: 2008, 182-183):

- građanska zasnovanost kulturne politike,
- multikulturalnost,
- demokratsko-participativno obeležje kulturne politike,
- pluralizam,
- razvojno-civilizacijska misija kulturne politike,
- otvorenost, ali ne i potčinjenost tržištu,
- humanističko-emancipatorska uloga,
- evropski horizonti (regionalni, povezivanje, saradnja gradova, itd.),
- očuvanje i razvoj nacionalno-manjinskih identiteta.

Ovakvo ili slično koncipiranje kulturne politike nesporno traži identifikaciju aktera, mehanizama i puteva ostvarivanja. Subjektivacija ovog modela u prvi plan stavlja sledeće aktere:

- stvaraocce,
- obrazovne i naučne ustanove i institucije,
- državnu/lokalnu vlast,
- stare/nove institucije kulture,
- masovne medije,
- civilne organizacije i pokrete,
- političke stranke,
- mrežu sponzorstva i donatorstva.

U ovom društvenom realitetu, očito je da se profilisanje, pa i finansiranje kulturne politike može izvoditi **putem kombinovanja institucionalnog i projektnog pristupa**, s tim da se finansira kako institucija, tako i sadržaj, reprodukcija i sl. Institucionalni, funkcionalni trošak ne bi smeo da prelazi iznad 15% od ukupnih sredstava koje država/vlast putem budžeta izdvaja. S druge strane, sledeći neke kriterijume i iskustva Evrope, mora se poštovati kriterijum da se od ukupnog godišnjeg prihoda institucije odvaja oko 1/3 sredstava za plate zaposlenih, odnosno nameštenika. To su neki standardi kojima valja težiti u ovoj oblasti.

Pledoaje za građanina i grad

Ovaj grad sa svojom geo-političkom lokacijom na **granici**, pretežno je profilisan kroz **samo-selekciju življa i ostajanje onih kojima ne smeta život sa različitima**. Matrica ovog življenja se dakako uči, stiče, navikava. Pristaju oni koji su spremni da prihvate **različitost**. U osnovi, tako je nastajala Subotica. Mnogi su dolazili, odlazili, ali i ostajali u ovom gradu. Navike, jezici, kulture, religije (pre)uzete tradicije tribalističkih, primordijalnih, narodnih i nacionalnih zajednica ovde su stvarale jedan specifičan **nerv i stil života**, koji nastaje iz življenja **jednih sa drugima, trećima**, ili pak u najgorem slučaju, **pored drugih, trećih...**

U tom subotičkom potencijalnom multi/inter kulturnom rezervoaru postoji niz gradivnih elemenata koji odolevaju raznim izazovima (zlo)upotreba, prisvajanja i manipulisanja. To je nesporna geografija, istorijsko iskustvo, način proizvodnje života, granica, dijalog i tolerancija - spremnost da se prihvati različito, drugačije. Ovde očito postoji neka iskustvena **mera trpljenja, tolerancija i uvažavanja jednih, drugih, trećih, kao i spremnosti da se uči od drugih**. Na tim koordinatama se kristali(o) mentalitet grada, koji nadilazi primordijalne zakovanosti i koji priziva civilizacijske naloge transcendiranja konflikata uzrokovanih etnonacionalnim i drugim partikularnim japajakanjima. Subotica je „naučila“ i iskusila da plameno ne prihvata vladajuće (političke, ideološke) ideje, programe i uspostavljene poretke. To argumentovano pokazuje i rezimira etno-distanca sa kraja prošlog veka, milenijuma (videti istraživanja TORIBOS od 1995 - 2000. godine i Bogardusovu skalu etno distance).

Može se razumeti i prihvatiti kao činjenica da su, u kriznim i antagonizovanim društveno-političkim uslovima (nacionalnim) u poslednjoj deceniji prošlog veka, manjinske zajednice bukvalno spašavale svoje identitete. Međutim, ne može se prihvatiti da su vremenom (hteli to ili ne) postali taoci sopstvene zatvorenosti. Kako se, početkom ovog veka, normalizuju i kodifikuju odnosi većinske nacije i manjinskih zajednica, tako je nužno razgrađivati ušančene posebnosti koje generiraju samodovoljnost. To ne znači da još uvek nema nanosa dominacije većinske nacije, da još

uvek nema demonstracija i incidenata nacionalističke naravi, ali istovremeno i ne znači da treba po sistemu „spojenih sudova“ odgovarati na svaku provokaciju, ili pak izbegavati nužnu katarzu većinske nacije. Problem procene „praga tolerantnosti“ je krajnje neuhvatljiv. Svaka strana će izvlačiti svoje argumente - koji joj odgovaraju. Ali problem ove „kvadrature kruga“ je upravo u prepoznavanju emancipatorskog i vrednosnog - koji uslovljavaju građanina u paleti različitosti, uz sve društvene i političke mogućnosti, standarde, prava i odgovornosti, poštovanja, negovanja i razvoja sopstvenog identiteta.

Ne treba prenebregavati činjenicu da jedan broj intelektualaca nacionalne, nacionalističke opijenosti i dalje živi od proizvodnje etno-nacionalnih konflikata i time obezbeđuje svoju javnu prohodnost i političku naklonost etniziranih vođstava političkih partija. Jednako kako stegonoše srpskog nacionalnog identiteta „čuvaju srpstvo“ u gradu (od koga?), tako i odličnici drugih etnonacionalnih aglomeracija „čuvaju“ svoje posebnosti - postajući jedni i drugi, treći... sami sebi dovoljni. Radi se o očuvanju, koje bi trebalo biti stvar pravne regulacije društva, institucija, a ne retronacionalnih odličnika. Tada je moguće transcendirati kulturni proizvod sa estetskim, poetičkim i vrednosnim utemeljenjem, a ne snižavanjem vrednosnih i emancipatorskih poruka u „kulturnom proizvodu“. Iz tih razloga u gradu ne retko dominiraju tričarije i samoprovzani, nabeđeni stvaraoci, odnosno improvizatori. Etno-nacionalni plašt kojim se zagrcu, gotovo sve može da pokrije.

„Multikulturalni“ zasadi življenja su, i pored svih upitanosti i nejasnosti, **ishodišna gradivna determinanta ovog grada**. Ma koliko se ona razbija i dovodi u pitanje raznim rabotama nacionalnih-manjinskih, ideoloških, političkih i novčarskih elita, ona opstaje i održava ovaj grad prihvatljivim **za život u različitostima**. On se svakodnevno i kolokvijalno danas tretira kao „evro-oaza“ srbijanskog vidokruga. Neko će reći da je to malograđanski, ruralni nerv opreznosti, tromosti i parohijalnosti. Možda su u pravu? Ali je, isto tako, očito da je to način odbrane od raznih svojatanja i manipulisanja od strane raznih elita i ešalona vlasti. Zbog toga Subotica ne izlazi na javnu scenu kao producent jakih reči, plamenih obećanja, bezrezervnih pristajanja.

Ta odbrana od preterivanja i logike „odsutnog“ trenutka počesto stvara privid učmalosti i zatamnjenja emancipatorskih energija i imaginacije. Ona počesto prevladava i traje u kontinuitetu. To joj i te kako podastiru razne skoroevićke, dakako nacionalizirane, političke i novčarske elite, koje svoj „rezervatni pupak“ vide kao središte sveta. Zbog toga se može reći da je ovaj grad, po ko zna koji put, predmet manipulacije „ribara ljudskih duša“ (Đ. Šušnjić). Primarni identiteti žitelja ovih krajolika koji izvire **iz rada, kao uslova opstanka** (naučeno i iskustveno), opiru se raznim sekundarnim identitetskim naplavinama (etnonacionalne, posedničke, separatne i ine naravi). U ovom gradu se radi o postojanju i javnoj političkoj podršci **„komplementarnih, višestrukih identiteta“** (Linc i Stepan), koji nose i utemeljuju procese marginalizovanja nacionaliziranih intelektualnih i političkih elita.¹⁰

Subotica je, dakako, sublimat agrarnog, ruralnog, fiškalskog, trgovačkog, građanskog (pro)evropskog mentaliteta, **koji živi u oprezu** prema svemu što je etablirano, javno i gromoglasno. To su žitelji ovog grada iskusili, ali i domislili. To je logika opstanka **na granici**. Zna se dobro da „spoljne državne i ine granice imaju svoje korene u čoveku“ (A. Heler). Koje su granice Subotičana? Državne, političke, nacionalne, ideološke - verovatno i one! Ali valja ih tražiti **u (ne)poverenju, (ne)mogućnosti, (ne)sigurnosti življenja i stvaranja u ovim prostorima**. Rezervoari tolerantnosti ovde se ipak svakodnevno izljavaju i pored raznih ustava i brana koje se povlače, grade i koje se za sada neumitno erodiraju iznutra. Kada se etnonacionalna posebnost artikuliše i politički, javno počne posredovati, najčešće putem elita i stranaka, tada počinje proizvodnja konflikata. Za posredovanje, ko god to radi, važnije su različitosti od sličnosti, važniji su konflikti od suživota.

Upravo o toj golemoj provaliji, praznini između javnog i privatnog, između (pred)građanske društvenosti i ljudskog (elementarnog) opstanka putem rada, instaliraju se razni mešetari koji nude razne partikularističke, utilitarne i egoističke interpretacije života i učvršćuju svoje pozicije. Uvek

---

¹⁰ * Komplementarni i višestruki identiteti su realnost, ali i pošast za intelektualne i političke elite koje zazivaju homogenizaciju sopstvenog etnosa i nacije, u optici egoističkog ili grupnog interesa.

iznova, za njima se svrstavaju razni kalkulanti i prišipetlje koji tumače i nameću svoje egoističke i grupne interese i zlorabe **trebanje**, a u osnovi manipulišu **civilitetom**, što sa namerom, što nesvesno. Oni se i danas pokušavaju naturiti kao ključni akteri multi-interkulturalnosti, smatrajući svoj partikularitet merom stvari.

U osnovi radi se o civilizacijskom (krupna reč, ali zbog toga ne i manje istinita) nalogu ovog vremena u ovom gradu. Valja razotkriti i marginalizovati razne manipulante iz redova intelektualaca, kvazi-stvaralaca, novčarskih i političkih elita (najčešće mešetara), radi potiskivanja bastiona računđijskog i egoiziranog individualizma - kao mere stvari u sadašnjem političkom životu grada.

Zašto nam je nacionalna i politička elita dobrim delom kalkulantska i egoistička? Ovi prostori, te i grad, nisu dovršili, niti su pak utvrdili svoj **građanski duhovni habitas**. Predgrađanski mentalitet, između „opanka i cipele, između kaldrme i asfalta”, u kojem se lomata i opire, nije dominantno korespondentan sa mentalitetom emancipovanog građanina, sazdanog u radinosti, čestitosti i poštenju, a nadasve **javnosti**. Intelektualne vedute grada su, od ranije i sada, još uvek u prolazu, na „staničnom peronu”, koji vodi do etnonacionalnog sedišta matice, do (državne, etno i klijentelističke) granice. Oni ponekad, u nekim deonicama života, prebivaju ovde ali se ne nastanjuju. Da li se njihove energije i imaginacije opiru i bune protiv primitivizma, javnih kloaka periferijskih i graničarskih staništa? Najčešće ostaju na nivou protesta i potom bega. Njihov etnonacionalni profetizam i opstajanje se zasniva na konfliktu a ne transcendiranju, ne na poštovanju različitosti. Izazovi su **duhovnim uzletima i podizanjima vrednosne lestvice i javnih vrednovanja** - postaju jedna od ključnih, neapsolviranih zadatosti ovog grada. Gradu su potrebne duhovne institucije (ne misli se ovde na zgrade) koje će nadilaziti tu mediokritetsku i parohijalnu zakovanost i ustaljenost. Da li je to moguće u ambijentu različitosti, tolerantnosti i prilagođavanja? Ispisane stranice prošlosti i ova dvodecenijska realnost, počesto će dovesti u pitanje te mogućnosti.

Dakle, radi se o **iskoraku** sa kojim se muči ovaj grad, od kada je ishitrio prve nanose građanstva. Ovaj vek je novi izazov nadilaženja zakovanosti

i samodovoljnosti, bez uskraćivanja drugih, različitih, uz poštovanje individualiteta i pluraliteta društvenosti. To je nalog koji valja ostvariti. **„Multikulturalne” ideje i programi** jesu za sada ključni **stimulatori i producenti građanskosti**.¹¹ Kompenzirajućih svetih i profanih ideja i programa će biti na pretek i sutra. Ali, valja se nadati da se neće „ponavljati (nerazumevati) istorija” (I. Bibo). Deficit vremena je očit, jednako kao i kreativnih i odgovornih intelektualaca, koji nisu pristali, na razna svojatanja isluženja političkim i vladajućim elitama.

---

11 * Valja imati u vidu da u društvenoj i teoriji kulture postoje ozbiljna osporavanja dometa i misije multikulturalne i interkulturalne matrice. No, i pored svega, mislim da ova matrica pruža mogućnost za prevazilaženje, ne samo etno-nacionalne samodovoljnosti.

Stubovi kulturne politike

Podržavanjem **socijaldemokratskog modela kulturne politike** (uslovno rečeno) treba računati sa izraženim otporima, konfliktima, naponskim poljima i sa dezavuisanjem, pre svega, u fazi operacionalizacije i praxis-a.

Međutim, u instaliranju, dizanju i ostvarivanju rezultata nove kulturne politike valja vršiti selekciju i markirati glavne poluge i „alate“ koji će krčiti puteve drugim sadržajima i programima kulture u ukupnom razvoju sredine. Ovde se javlja nekoliko ključnih, konkretnih problema koji traže apsolviranje i specifikovanje.

1. **Izgradnja pozorišne zgrade** otvara sijaset pitanja i problema njenog programskog, organizacijskog i finansijskog delovanja i stabilizovanja. To je veliki, ne samo graditeljski, već i programski poduhvat, koji se mora ozbiljno i profesionalno, **koliko juče osmišljavati**. U osnovi, završetak ove zgrade nameće da teatar bude jedan od nosećih stubova nove kulturne politike. Bez obzira koliko nije uputno ponavljati matricu iz sredine 80-tih godina prošlog veka, sam objekat nalaže novo, drugačije programiranje sadržaja. Ne radi se samo o uvođenju etno-drama, već i o profilisanju pozorišta, zgrade kao **sabirališta i zborišta, kao saborne kulturne institucije**.

2. Da li **redefinisane manifestacije** (Festival evropskog filma i Međunarodni festival pozorišta za decu) sa svojim celogodišnjim programima i projektima, uvezane sa postojećim institucijama i pokretima, mogu biti „kulturni stubovi“ grada? To je pitanje za ozbiljnu analizu i definisanje pravaca reprogramiranja. Dakako, valja kritički valorizovati i ostale manifestacije i festivale u gradu, te utvrditi koji od njih imaju emancipatorsku i humanističku prohodnost. U osnovi manifestaciona i festivalska kultura treba da ima svoju „spoljnu i unutrašnju misiju“ u gradu. Jednako je važno da se šire afirmiše kulturni imidž grada, ali i da se prihvate vrednovanja i sadržaji koji nadilaze prosvetčenost i banalnost. Etno-manifestacije su po pravilu bogomdani sadržaj za emitovanje raznih „sumnjivih vrednosti“. To ne znači, da ih treba dekretima ukidati, već razlučivati njihovu poruku i vrednost. Da li se radi o „većnom ponavljanju istog, već viđenog“, ili pak o iskoraku i prepoznavanju

emancipatorskog, što svaka ozbiljna kulturna produkcija nosi u sebi? Radi se o dimenzioniranju, a ne preuveličavanju etno-kulture i kapaciteta.

3. Kao o zamajcu nove kulturne politike može se razmišljati o **Pečuju 2010. godine – gradu kulture Evrope**. Očito da tu činjenicu treba dobro sagledati i videti - blizina ovog grada i kulturna prezentacija - mogu biti jedan od generatora uspostavljanja nove kulturne paradigme. Tim više, ako su postojale i postoje ponude da se Subotica uključi u ovu mapu prezentacije evro-kulture. Ovim se nesporno šire granice i podižu kriteriji vrednovanja kulturne produkcije. Ovim smo za korak bliže Evropi, koja se tako retorički zaziva.

4. Vredi pomno analizirati sadašnju kulturnu situaciju u gradu u rakursu ideja da **kompozicija, slika, knjiga**, te njihovi stvaralački, institucionalni i organizacijski kapaciteti mogu biti okosnica za konstituisanje „stuba“. To svakako podrazumeva da se postojeća razlomljenost i fragmentarnost pokuša pametno transcendirati i povezivati, ne ugrožavajući misije negovanja etnonacionalnih specifičnosti. Posebnu pažnju valja posvetiti **izdavaštvu** i definisati okvire, meru i misiju izdavačke produkcije. Izdavaštvo upečatljivo ostavlja trag o nama sada, ali i u vremenu koje dolazi.

5. Projekat Saveta Evrope o „**kulturnim koridorima**“ može se iskoristiti kao povod za instaliranje kulturne privrede, odnosno industrije. Subotica, realno ima startne proizvode, ima regionalne i ine veze za uključivanje u ovaj projekat. Ovde se pre svega misli na **festivale, zanate, salaše, vinske puteve, organsku hranu**. Uz podršku države, lokalne zajednice i evropskih fondova moguće je ozbiljno artikulirati učešće ove sredine u ovom projektu.

Kadrovi i publika

Ne retko se čuju ocene i vapaji da grad nema kadrova u kulturi, da nema „gradsku“ publiku. Ove procene imaju svoje utemeljenje i argumentaciju. Međutim, obično sa razvojnim programima, kada se zna šta se hoće, idu i kadrovi, širi se publika. Sa idejama i projektima idenova, drugačija organizacija, šira lepeza finansiranja, medijska podrška i sl. Ovako, kakvo je sada stanje, kadrovi u kulturi „grizu vlastiti rep“ (M. Kangrga). Sa artikuliranim kulturnim projektom koji podrazumeva animaciju kadrova, stvaralaca i publike, dobija se jedna posve drugačija konfiguracija kulturne zbilje. Kao što se stvaraju, neguju kreatori, stvaraoci, to isto važi i za korisnike. Danas kulturna svakodnevica ima **deficit modernih organizatora, deficit veza između države i tržišta, pokidani stvaralački (generacijski) kontinuitet, deficit javne kritičke valorizacije i deficit korisnika. Ona nema deficit kvantiteta** oblika, formi, institucija, konzumenata, amaterskih reproduktivaca. Sa ovim potencijalima i odlikama kulturne zbilje nije moguće očekivati emancipatorske prodore ne samo u kulturi, već i prohodnost razvojne politike grada. U osnovi radi se o dimenzioniranju kulturne politike koja će uspeti da pomiri, **optimalizuje ulogu države i ulogu tržišta, u funkciji stvaranja celovite (uz sve različitosti) kulturne politike.** Masovna kultura je neminovna realnost (post)modernih društava. Ona će imati svoju tržišnu valorizaciju, svoje konzumente i „individualističke osame“ (Ž. Lipovecki), ali ne i **emancipatorsku, demokratsko-participativnu, razvojno-civilizacijsku, humanističku misiju.** Ovde se radi o kulturnim sadržajima koji nadilaze i prevazilaze postojeće i generiraju, otvaraju razvojne vidokruge ovog društvenog realiteta.

Stvaraoci su (do sada) retko bili miljenici etablirane politike. Oni su gotovo uvek bili nekako skrenuti u drugi plan. Da li je u pitanju njihovo viđenje budućeg koje negira, dovodi u pitanje postojeće, ili pak kritički, nezavisan odnos prema etabliranom - ostaje otvoreno pitanje. Ne radi se o bogaćenju, o sinekurama bez pokrića - za stvaraoce. Neka egzistenciju obezbeđuje njihova imaginacija. Radi se o stvaranju, obezbeđivanju „pristojnih“, normalnih šansi i uslova za život i stvaranje. Radi se o **tolerantnosti prema stvaraocima,**

čak i kada drugačije misle. Posthumna svojatanja, ako ih i ima, obično su kompenzacije za vremena nerazumevanja i netolerantnosti.

Korisnici, a ne konzumenti kulturne produkcije, ili neutralno rečeno publika, takođe treba da se odgajaju, kultivišu. Masovni, a posebno elektronski mediji podastiru prosečnost i snižavanje vrednosti. Oni „stanuju“ u svakoj porodici, te neretko čak i svesno pribegavaju manipulaciji i snižavanju vrednosnog koda. Radi se o stvaranju korisnika a ne potrošača! Tu je nezamenljiva uloga sistema edukacije, stvaranja sistema vrednovanja i selekcije. Između tržišne „zaraze“ i emancipatorske humanističke poruke, doista postoje velike provalije. Postojana društva i politike zanimae ovo drugo. U osnovi, i u serioznom političkom i kulturnom delatništvu, ne radi se samo o prisutnosti na „naslovnoj strani“, već o učinku koji traje, koji oplemenjuje i ostavlja trag. Ovom gradu je potrebna publika koja razaznaje vredno od nevrednog, estetsko od neestetskog, dostojanstvo od dodvoravanja, slobodu od podaništva. Odgajanje takve publike je mukotrpan i dogoročan posao. A kada nam bude najteže, treba da se prisetimo da je od efemernih vrednosti do patološkog ponašanja - samo jedan korak.

Policy projekta

Najčešće se postavlja pitanje konkretne materijalizacije ovakvog/sličnog, ili drugačijeg skupa ideja koje tvore konzistentu kulturnu politiku grada koja nije na pijadestalu sumnjivih, profanih sadržaja i poruka. Kako to ostvariti? Najčešće se događa ono što veli R. Muzil: „Dobar, celovit i emancipatorski skup ideja se razbija u parčiće i delove, te svako uzima ono što mu treba, gde sebe prepoznaje”.

Ovde je već rečeno da imamo jednu fragmentiranu i uveliko emancipatorski devalviranu ne samo kulturnu, već i političku scenu. Grad je kao celina, poslednjih decenija (ne)umno i (ne)namerno dovođen u pitanje. S pravom se govori da „Suboticu danas čine tri sela i po koji zaseok”. Radi se o nužnosti i potrebi da se utvrde zajednički sadržaji, iz postojećih različitosti rada i življenja, kulturne politike i da se potom konzistentno materijalizuju.

Mi, nesporno, živimo u političkom društvu. Dakle, ključni uticaji na ukupne društvene (ekonomske, socijalne, kulturne) tokove dolaze iz političke arene, od političkih aktera i subjekata. U ovoj optici, pored ostalih aktera, nezaobilazne su adrese političkih stanaka koje tvore vlast ali i opoziciju u gradu. Nije nepoznato da je danas, ne samo u Subotici, potrebna **ozbiljna rekonstrukcija političkih aktera i njihova promena na fonu modernizacije društva**. Političke stranke sada protagoniraju jedan anahroni, često stihijski politički ambijent, koji se održava raznim nagodbama i trgovinom. Takav ambijent determiniše ostale sektore rada i življenja. Izricanje ovakvog suda, ocene, nesporno traži argumentaciju:

- U početku višestranačja, političke partije imaju deficit članova sa kapacitetima političke imaginacije i policy-ja. Čak ni **institucija simpatizera** (M. Diverže), kao obeležje unutrašnje strukture modernih političkih partija, nije ozbiljno atrikulisana. Ne radi se samo o njihovom animiranju u toku izbora, i uključivanju u kvotu „sigurnog glasa”, već i o komunikaciji i angažmanu između dva izborna ciklusa. U simpatizerima se, u mnogome, nalaze potencijali političke imaginacije i policy-ja.
- Neizgrađeni kanali etablirane **javnosti, javnog mnjenja**. Pored medija valja podsticati različite oblike građanskog (samo)organizovanja,

(novi društveni pokreti - A. Turen), kao vid, ne samo kontrole, već i uliva dobrih, optimalnih i izvodljivih ideja, inicijativa u tokove vršenja vlasti, ili ozbiljnog opozicionog delovanja - koje nije rušilačko i primitivno. Kvalifikovana i kritička javnost i javno mnjenje, nesporno je najbolja odbrana od raznih unutrašnjih međupartijskih nagodbi i trgovina, u kojima naravno - uvek i najviše stradaju građani.

- Obilata prisutnost „račundžijskog individualizma“, posebno kod vođstva političkih stranaka na svim nivoima. Opšte je mesto da su političke stanke u Srbiji, Subotici, i te kako inficirane i preokupirane **raznim putevima namirivanja, sinekura, klijentelizma**. Tu su u osnovi koreni mita i korupcije, a oni se potom posredstvom vlasti (države) umnožavaju i etabliraju.

- **Deficit demokratije u unutarpartijskim odnosima, te političke kulture u vršenju vlasti i opozicionom delovanju**. S jedne strane prepoznaje se direktivnost vođstva i lidera, odnosno podaništvo i zavisnost nižih nivoa organizovanja od „viših“. Politička nekultura se ispoljava drastično u shvatanju partija kao „ratnih štabova“, ali i u dominaciji političkog volutarizma.

- **Deficit policy-ja** u političkom životu i angažmanu partija. U modernoj politici, delovanje tek počinje donošenjem odluka jer uključuje ono najvažnije: traženje puteva za najefikasniju realizaciju, vrednovanje učinaka, minimalizaciju negativnih društvenih recidiva svake političke odluke, itd.

Višestranačje, odnosno (o)poziciono delovanje političkih stranaka trebalo bi da se zasniwa ne samo na imaginaciji, **donošnja odluka iz budućnosti društvenih i političkin konstelacija**, već i na traženju najoptimalnijih puteva i modela realizacije. U političkoj svakodnevicu obično se **sučeljavaju alternative, putevi realizacije**, a ne koncept, projekat (ako ga uopšte ima). Deficit ovakvih odlika partija u vlasti i opoziciji, samo govori u prilog njihovog delovanja kao „ratnih štabova“.

Kada je u pitanju ovakav/sličan, ili drugačiji skup ideja koji tvori kulturnu politiku grada na fonu evropeizacije, onda valja promisliti i operacionalizovati **zajedničke, saglasne tačke političkih aktera** (stranaka) koje tvore vlast. One mogu biti **direkto/indirektno artikulisane** i predstavljaju osnovu za taktičko pozicioniranje projekta.

Na kojim pitanjima ne bi trebalo biti spora kod (o)pozicionih partija:

1. Evropeizacija (ona nije samo stvar vođstva države, već lokalnih zajednica i korespondentnost projekta sa intencijama lokalnih zajednica);

2. Shvatanje, odnosno saglasnost da nema ozbiljnog i utemeljenog razvoja lokalne zajednice bez artikulsanog kulturnog projekta (to je uostalom i intencija, preporuka Saveta Evrope i Evropske unije);

3. Identifikacija nosećih, ključnih sadržaja kulturne politike grada (celine a ne fregmenata) u kojima nema bitnih razlika. Za političke stranke u višestranačju kod nas, opasan je „narcizam malih razlika“;

4. Javna artikulacija projekta, kao svojevrsni vid pritiska i disciplinovanja partijskih vođstava da pod pritiskom (kvalifikovane) javnosti pristanu na celovit projekat kulturne politike grada;

5. Demokratsko prihvatanje takve (specifikovane) kulturne politike na opštinskom nivou.

Ovo su, po mom sudu, ključni poslovi koje bi politički akteri vlasti trebalo da urade. Međutim, za stvaranje javnog (političkog) ambijenta u „razrovanj svakodnevicu“ grada, potrebno je naći, artikulisati zgodan i prijemčiv povod za transcendiranje već izgrađene fragmentacije i rezervatstva recimo, to bi mogla biti Gradska kuća kao jedno od sedam graditeljskih čuda Srbije - ili nešto slično. Da je pameti!

* * *

U optici i u determinantama policy-ja nameću se potom sledeće aktivnosti:

1. Razrada projekta u alternativama (nosioci, vremenski okvir - etapiranje, „slabe tačke“ projekta, otpori, itd.);

2. Preduzimanje primenjenih istraživačkih i studijskih elaboracija pojedinih segmenata projekta, radi kasnije kvalitetnije realizacije;

3. Animacija pojedinaca, institucija, organizacija, udruženja građana i njihovo instruiranje;

4. Obezbeđivanje javnosti i medija - plan projekta;

5. Treba obezbediti da se projekat u toku realizacije povremeno kritički proverava, redefiniše, a u pojedinim segmentima i dopunjava;

6. Polaganje računa skupštini lokalne zajednice (dva puta godišnje).
 Uveren sam da je u ovakvoj/sličnoj konstrukciji političkog policy-ja
 projekta moguće očekivati uspeh i rezultate.

Boško Kovačević

Beleške sa skupa "Kulturna politika grada Subotice"

Marija Šimoković:

Za mene će Subotica uvek biti grad kulture. Znam da je teško verovati u to u ovako složenim vremenima, a još pred skeletom zgrade Pozorišta koje smo svi voleli, jer način na koji je arhitektura koja je bila neodvojiva celina glavnog gradskog trga nestala, nikad neće izbledeti iz sećanja svih onih koji su ikada bili ovde, a kamoli Subotičana. Ali „za svaku fatalnu bolest postoje ljudi koji su je misteriozno preživeli“, kaže **Dipak Čopra** u svojoj sjajnoj knjizi „Kvantno isceljenje“, pa zašto ne bismo i sve ono što se u našoj kulturi desilo, pored već pomenutog ekscesa narušavanja celine jezgra grada, mogli podvesti pod stavku nade u neku misterioznu, a uspešno okončanu terapiju. „Jer svest stvara realnost i očekivanja definitivno utiču na ishod“, kaže Čopra.

Zato bih prvo predložila da pokušamo da oprostimo sebi i drugima. Priznajem teško mi ide, ali svakodnevno napredujem. Zatim da ukinemo u sebi i oko sebe ravnodušnost za druge. Egoizam koji je sverazoran. Od kojeg ne vidimo nebo nad nama i moralni zakon u sebi. Da tako nazovemo onu svetlost koja je bila unutar našeg grada uvek prisutna, i koja nam je davala osećaj bezazlenosti i bezbrižnosti verovanjem da umetnost uvek spašava i nas i svet. Jer – „ko hodi bezazleno“, pišu svete knjige, „hodi pouzdano; a ko je opak na putovanjima svojim, poznaće se“.

Sada kad nas grad zaziva jer oseća da se svetlost lagano utuljuje jedna za drugom, mi moramo biti vatropirci! Duvajmo u vatru, u žar koji nije zgasnuo, opet ćemo, sigurna sam u to, zapaliti plamen koji ćemo dodavati dalje, u naredne decenije, kao što smo ga mi zatekli, a on će po prirodi stvari vratiti svetlost koje se sećamo.

Ako bi trebalo da izgovorim svoju definiciju kulture, bila bih načas zbunjena. Možda bih rekla da je ona, sem svetlosti, piramida, katedrala. To je moja definicija, uzмите je uslovno. Za mene je kultura uvek bila čitav svet, sve što pamtim i želim da znam. Jer zaista ne umem da navedem ni jednu jedinu stvar koja u ovu oblast ne spada. Možda jer je njen začetak

u igri koja je igra mnogo starija od svake kulture (**Johan Huizinga**). „Plašim se ljudi koji ne umeju da se igraju“, pisao je **Jožef Atila**, a ja mu se zdušno pridružujem. Ne bih ga navodila da nije tako. Zato predlažem da ustanovimo nova pravila igre, ako su stara prestarela i više ne deluju, i to na osnovama kategoričkog imperativa filozofa iz Kenigsberga koji potiče iz najčitanje knjige sveta, **Biblije**: „Ne činimo drugima ono što ne želimo da nama čine“. Tako ćemo u sebi moći da vratimo sećanje na sebe i grad, i uspeti da se nađemo u stanju bezazlenosti i beskonačnosti igranja, koje donosi samozaborav bića. I vremena.

Znam da nam međustranačke nagodbe koje su korak do i korak od ambisa, posebno u oblasti koju zovemo kulturom, remete redosled dana i sati, da nam se prozori otvaraju na bezdan kontejnera i onih koji se oko njih okupljaju, da nam se usta suše od svakodnevnog prekoračivanja onih linija koje su ranžirna rampa za estetski lepo i etički dobro, ali imajmo strpljenja. „Jer sve dok postoji ijedan prosjak postojaće i mit“, rekao je **Bendžamin**. Sve to u zbirnom sočivu stvarnosti zaziva stvaranje i održavanje mita o gradu kao središtu, kao zbiru različitosti, jer, kako je zabeležio **Đuro Šušnjić**, „svaka velika kultura, u stvari, je pobeda uma koji je umeo da bude strpljiv i trpeljiv i koji je iz raznih izvora, da bi sagradio veličanstvenu građevinu, u kojoj razlike ne smetaju, već su uvek novi izvor nadahnuća za nešto drugačije i novo“.

A mitološki prostor grada ponovo će se roditi, samo treba da nađemo pravi pristup i pravi trenutak kako bismo dobili svetlost. Jer ona se može dobiti, kao i zlato, kada su pripreme za nju temeljne i dugotrajne, znalačke i učinjene iz najboljih namera. Zato treba da koristimo i sva alhemijska znanja i nađemo najbolju formulu da dobijemo ono što tražimo. A to, očigledno, možemo samo i pre svega zajedno, odloživši isključivost pogrešno definisane posebnosti, dok zajedno duvamo u žar koji postoji, žar koji možemo zvati igrom, tradicijom, nasleđem, ali koji je, uprkos svemu, ostao kao sleme kuće, oltar katedrale, centralna os piramide koju zovemo kulturom.

Kako ja to zamišljam?

Kao prvo, moram da kažem da me je umnogome obradovao tekst **dr Boška Kovačevića** koji je, hrabro i odlučno, dobro naoružan naučnim

instrumentarijem i empirijom, zasekao duboko na bolna mesta, tražeći i od nas da ga sledimo u tom postupku odstranjivanja patološki deformisanog tkiva koje preta da razjede čitavu konstrukciju i zatamni svetlost od koje polazimo. Da ugasi žar koji smo dobili u nasledstvo. Dopada mi se njegov pristup koji sugerise da, kao što i **Bernar Anri Levi** kaže: „Povratak intelektualaca u svakoj oblasti garantuje uspostavljanje demokratije“. I valjda smo zato danas svi tu, da svako iz svog ugla, predloži način i da nadu.

„Kada vreme ne bude ništa osim brzine, trenutčnosti i istovremenosti, kada vreme kao povest bude iščezlo iz svega života, kada bokser bude predstavljao velikane svake nacije, kada milioni ljudi okupljeni na nekom masovnom skupu budu trijumf, tada, da, tada nas pitanje opsega poput sablasti između svih fantoma: Zašto? Kuda? I šta onda?“ zapisao je **Martin Hajdeger**. Ali **Niče** je već imao odgovor pre njega: „Raznolikost koja se sliva u jedinstvo bila je pretpostavka svake kulture“. Mi raznolikosti imamo. Treba samo da pokušamo da je slijemo u jedinstvo. I harmonija će ponovo biti uspostavljena. Prvi nam je zadatak da uspostavimo kulturu dijaloga među različitostima. Svesni da je različitost ogromno bogatstvo a ne nedostatak. Da je ono velika sinteza koja uvek daje. I stvari će krenuti pravim putem.

Kome dati tako složen i tako dugoračan zadatak? Evo mog predloga.

Da bi Subotica opet dobila svoju svetlost iznutra, trebalo bi o kulturi brinuti kao o životodavnom bilju. Svakodnevno, redovno, stručno. Zato je moj predlog da se oformi **Bord za kulturu** ili ekspertski tim koji bi bio savetodavnog karaktera, a u čijem sastavu bi bili stručnjaci iz oblasti kulture, umetnosti, kritike, stvaraoci, ljudi vanstranačkih opredeljenja, različite starosne dobi, koji bi funkcionisao u okviru gradske skupštine. Tako bi, u ovim teškim vremenima, čelni ljudi grada koji pokazuju dobru volju da stvari reše na najbolji mogući način, mogli da se na njih oslone. Oni bi predstavljali onaj kontinuitet bez kojeg nema kulture ni u jednoj sredini, a pogotovo ovako komplikovanoj kao što je naša. Taj bord bi razmatrao predloge programa, konkurse za projekte u kulturi, sugerisao nove forme, pratio njihovo izvođenje, odnosno, realizaciju programa i projekata, brinuo o valorizaciji – i tu ću posebno da naglasim kako je upravo procenjivanje onog

što se radi osnovni nedostatak kulture ovog grada; nadalje, on bi predlagao sankcionisanje nerealizovanog a predviđenog i plaćenog, ustanovljavao kriterijume za postizanje nivoa koji se u kulturi očekuje, pokušao da od malograđanske načini građansku sliku sveta u kulturi podizanjem lestvice uvek naviše, sankcionisao intelektualnu krađu, mešanje amaterizma i profesionalizma, odbijanje da pravi stvaraoči, kao što je to bio slučaj recimo i sa **Danilom Kišom**, dobiju svoju ulicu, ili zasluženo priznanje, kao što se to desilo velikom **Radetu Konstantinoviću**; on bi imao zadatak da pokrene stavljanje stvaralaštva na pijedestal u ovom gradu, i razlikuje od njega agresivno nametanje neutemeljenih vrednosti, on bi verifikovao način ophođenja u kulturi prema onima koji to zaslužuju a netaalentovani ih guraju u zapećak ne bi li izgledali bolji, a stvaralac je uvek sam netaalentovani većito okupljeni u grupi – jednom rečju, izradio repere za oblast koja je toliko važna a u kojoj, nažalost, ti reperi nisu postavljeni. Nadalje, u saradnji sa kritičarima, medijima, školama, postavljao pitanja i davao odgovore, okupljao oko sebe sve što je valjano, pratio talente, predlagao članove upravnih odbora institucija u kulturi koji bi bili stručno profilisani a ne birani po drugim „ključevima” i koji bi bili u stanju da usmeravaju i prate sve ono što se se u određenim ustanovama radi, dakle, bili od pomoći a ne na teretu, bili aktivni sudionici kulture a ne manipulisani pasivni članovi, koji bi tom istom bordu podnosili rezultate svog rada. I onda bismo imali svakodnevni pregled i reagovali u trenutku. Bilo bi to, jednom rečju, mesto protoka korisnih i stručnih informacija na sveopštu dobrobit. Jedan od mogućih načina da se grad ne pretvori u etnoselo sada kada je najzad dobio status grada.

Dakle, ako smo se dobro razumeli, ne zagovaram kontrolu već odgovornost u kulturi, ne zagovaram presiju već borbu za kvalitet, ne zagovaram kažnjavanje već zakonomernost uzroka i posledica, postupka i snošenja posledica izgovorenog i učinjenog, neizgovorenog i neučinjenog kada je trebalo, moralo, bilo predviđeno. Odgovornost i profesionalizam na svim linijama. Uspavanost i letargiju zamenilo bi buđenje, jer bi se svi kulturni događaji budno pratili, valorizovali, neko bi vodio računa sa mnogodobre namere i stručnosti o produktima kulture, o projektima, o konkursima. Neko bi imao sveobuhvatnu viziju koja bi se korak po korak sprovodila, i

uklapala u sliku grada kakvog želimo. A vizija, ona dugoročna, nasušna je potreba u vremenu fraktalnosti i vremenu, kako je to **Boško Kovačević** nazvao, razbijenog ogledala. Taj bord bi bio onaj stručni, objektivni, temeljni organ koji bi bio vanstranački, demokratski u najboljem smislu te reči, i stvaralački.

Osnovna njegova orijentacija bila bi: širenje umetnosti i kulturnog izraza, intelektualni dijalog, jačanje kulturnog identiteta, razvoj kulturne saradnje između stvaralaca, kulturnih radnika i institucija, razmena umetničkih dela, stvaranje jedinstvenih evropskih vrednosti, realizacija aktivnosti jedinstvenih umetničkih i kulturnih vrednosti koje pokazuju potencijal za uspešnu implementaciju u evropske tokove, brigu da se proizvode rezultati koji mogu biti predstavljeni na odgovarajući i vidljiv način, generiranje rezultata koji mogu biti čvrsta osnova za saradnju na duži period i podsticanje budućih inicijativa kulturne saradnje na evropskom nivou.

Na tim temeljima Bord bi izgradio dugoročni program, koncept kulture, promovišući različitosti međukulturalnog dijaloga, kulturu kao katalizator kreativnosti i kulturu kao vitalni element svakodnevice. Neko mora da drži ključeve duhovnosti grada, inače će doći vetrovi, podići prašinu, i neće se čak ni moći videti kako je nestalo sve što smo imali.

Imala bih još mnogo toga da kažem, s obzirom na decenije svog rada u kulturi, ali u cilju vraćanja svetlosti gradu, pa makar i kroz prašinu peska koji još uvek vijori nad ruševinama Pozorišta, a za koju, nažalost, niko nije podneo odgovornost mada je sve što je učinjeno, učinjeno mimo volje Subotičana koji su svojim protestima uzalud branili grad, njegovu celovitost i svoju sliku sveta, mimo volje stručnih ljudi koji su jednako opominjali na opasnost od takvog postupka jer je učinjeno nešto što se u svetu ne čini i čemu više, nažalost, nema pomoći, što je, uostalom, krajnje neevropski bumerang, pri čemu nas je mnogo koštalo i duhovno i materijalno, a tek u narednom periodu će se ispostaviti enormni računi, ali i u cilju znatiželje koju imam kako bih saslušala sve vas; za sada toliko.

Dušan Torbica:

Treba poći od činjenice da je Subotica **multikulturalna**, multietnička i

multikonfesionalna sredina i da njen identitet ima sadržaje interkulturalnosti i samim tim nije potrebno ni poželjno oponašati centralne kulturne modele i administrativno-birokratska rešenja.

Šta smo mi kulturi i šta je ona nama? Šta je to što određuje da li smo kulturni ili pak nekulturni? **Kultura?** Reč, pojam, toliko znan koliko i neznan. Ono što se najčešće misli pod kulturnom su literatura, umetnost pa i nauka, ponekad i obrazovanje. Al' se pri tome zaboravlja da su to samo **dokumentarne kulture**, dokumenti duhovnog i materijalnog blagostanja. Kultura jeste to, ali i nešto više od toga.

Kultura je način života: obuhvata sve aktivnosti, od stanovanja, preko načina ishrane, radnog procesa, duhovnog života itd. Kultura je **smisleno ljudsko življenje** koje se bitno razlikuje od pukog životarenja.

Ne može se biti kulturn u jednoj oblasti ljudskog delovanja, aktivnosti, a nekulturn u drugoj!

Kultura je podjednako na delu u staničnim čekaonicama i koncertnim dvoranama, na stadionima kao i u galeriji, u kafani i u pozorištu.

Kulturu ne čini samo prefinjeno i plemenito, već i običajno i svakodnevno: **način iznošenja smeća je za kulturu podjednako važan kao i postojanje simfonijskog orkestra.** Zato i posebne kulture o kojima se još uvek kod nas malo govori i praktikuje – kultura rada, međuljudskih odnosa, ishrane, tehnička kultura, fizička, saobraćajna kultura, moraju biti promišljenje i uspostavljenje kao način života društva ne građanskog kako se obično kaže, nego **civilnog, uljudnog društva.**

Kulturna politika se pojavljuje kao jedna od politika u setu s ekonomskom, socijalnom, zdravstvenom, obrazovnom politikom.

Sistematična izgradnja mera: organizacionih, pravnih, fiskalnih, koje omogućuju njeno korišćenje i njeno širenje.

Ako **građanska afirmacija multikulturalnosti** i interkulturalnosti upućuje na **institucije civilnog društva** koje je potrebno ojačati, stvarati, finaisijski i pravno osnažiti, ali i kadrovski iz razloga što one uvećavanju i omogućavaju manevarske sposobnosti kulture na njenom putu od lokalne uskogrudosti do društvene otvorenosti, od administrativne indiferencije do stvaralačke invencije, a to je neosporna činjenica, onda **politička**

afirmacija ove činjenice računa s podrškom **manjiskim kulturama**.

Demokratizacija kulture je proces čiji su ciljevi **optimalna pristupnost** (sistemom savremenog obrazovanja, modernom ulogom nauke, otvorenim položajem medija i sl.) i **maksimalna samooblikovanost** (zakonodavstvom usmerenim na „autoregulaciju“, reduciranom administracijom, kompetitivnošću bez birokratskih prepreka i sl.) područja kulture a pretpostavka demokratizacije kulture su **TRANSPARENOST** procesa i dokumenata odlučivanja (uz učešće kulturnih institucija / ustanova / organizacija, profesionalnih i stručnih udruženja, NVO i dr.), zatim **PERSONALNOST** kao temeljno načelo društvene i kulturne odgovornosti, te tako kulturu treba postaviti kao pogonski sadržaj i sistem društva i njegovog civilizacijskog procesa. Kulturu postaviti u položaj istinskog **pokretača privrednog razvoja** i rasta. Kulturni turizam, kulturne industrije, grafičko i industrijskog oblikovanje, gradnja i gradogradnja, primenjene umetnosti itd, moraju doći u samu sredinu razvojnog interesa.

Glavni cilj Subotice ne treba da bude tek privredni rast i razvoj nego pre i iznad svega **KULTURNI RAZVOJ** koji obuhvata umetnost, nauku i obrazovanje. Razlozi za rečeno su mnogobrojni, no, navedimo neke od njih:

1. bez razvojne kulture nema društvenog, privrednog i naučno-tehnološkog razvoja

- **tercijarni društveni sektor** postaje zamajac savremenog kvalitativnog razvoja: obrazovanja, nauke, kulture

2. kulturna produkcija kao deo tercijarnog sektora postaje jedan od glavnih faktora ekonomije i zapošljavanja (radno intenzivna delatnost) u post-modernim društvima

- veliko interesovanje za načine kojima ekonomski razvoj manjih i velikih gradova u regionu može da se unapredi raznim merama udruženim sa kulturom i kulturnim industrijama kao i za načine obezbeđivanja, pospešivanja i razvijanja novih mogućnosti za zapošljavanje u ovoj oblasti

- **kulturna industrija** je jedna od najdobitnijih privrednih grana u razvijenim zemljama. Umetnost, umetnici, kultura i kulturne institucije postaju sve više glavni faktor ekonomije i zapošljavanja. Stalna potreba za

inovacijama u ovoj oblasti zahteva visoki nivo kreativnosti, specijalističkog znanja i veština, što je u suštini i karakteristika kulturnog stvaralaštva (zadržavanje visokostručnih i kreativnih kadrova)

3. **Otvaranje prema svetu** i uspostavljanje **partnerskog odnosa** je osnovno obeležje naše današnje društvene situacije. Ulaskom u „evropsko društvo“ mogu se očekivati i opasnosti suptilnog karaktera.

- **kako iz primitivnog, destruktivnog modela kulturne politike** ući u model kulturnog potrošačkog „**neokolonijalizma**“ kombinovanog sa elitizmom? Kako se odupreti **kapital-logici** koja je prisutna u interesima kompanija kulturne produkcije i koja kreativne potencijale i posebnosti kulturnog identiteta koristi na nivou varijacija, pre svega estetskih, kako bi deo svoje proizvodnje, zbog svojih profitnih interesa, „upakovala“ u egzotiku. Kapital-logika se neće potruditi da našu kreativnu različitost, kao i kritičko mišljenje, pojača i stvori ambijent u smislu partnerstog doprinosa kulturnom diverzitetu Evrope. Dominantnost kapital-logike u posmodernim civilnim društvima je realnost i teško da to možemo izbeći

- Međutim, **dominantnost** možemo da **usmeravamo**, a zloćudnost amortizujemo i time ne dozvolimo da sticanje novca, kao merilo svih vrednosti, učini nepopravljive štete kulturnom stvaralaštvu i kulturnom životu uopšte

- U evropskom društvenom miljeu i kulturnoj industriji postoje i one tendencije koje znaju **vrednost kreativne različitosti** i koje se zalažu za mogućnosti regionalizacije i autonomije kulturnog stvaralaštva u smislu podrške kulturnom diverzitetu. To su one snage koje se zalažu da civilno društvo pređe u kreativno društvo. Tim procesima treba da se pridružimo.

4. **Model kulturne politike zasnovan je na karakteristikama savremene varijante paradržavnog modela: kombinacija budžetskog finansiranja, tržišnog mehanizma i fondacija, odnosno, javnog i privatnog sektora.**

- osnova modela je poštovanje principa tolerancije, **duhovnosti, kreativnosti, različitosti kao i očuvanje prostora slobode za kritičko mišljenje**

- u samom modelu obezbediti vođenje transparentne kadrovske politike, pre svega **konkurencijom kvaliteta programa** i projekata koji se nude i

adekvatnom stručnošću.

5. **vrednosni strateški cilj** modela kulturne politike je unapređenje kvaliteta života naših građana koji podrazumeva:

- zaštitu kulturnog identiteta i diverziteta
- demokratizaciju i decentralizaciju kulturne produkcije
- revitalizaciju infrastrukture
- razvoj industrije kulture
- poboljšanje opštih uslova individualnog umetničkog stvaralaštva
- uvođenje informatičke tehnologije
- postizanje što značajnijeg položaja naše kulturne produkcije i našeg kulturnog identiteta.

6. **Razrada modela kulturne politike podrazumeva:**

- redefinisane položaja i uloge državnih i paradržavnih organa i institucija
- redefinisane položaja i uloge javnih institucija kulture
- kreiranje multi-finansijskog modela (javni izdaci + sponzori + tržište¹²)
- promovisanje partnerstva između javnog i privatnog sektora
- veće uključivanje u regionalnu i međunarodnu saradnju

7. Osnovni **ekonomski princip modela**, kada je u pitanju javni sektor: **sredstva, resursi za sticanje samog „bogatstva“ (novca) su važniji od samog novca**

- **cilj** je da se delatnost kao celina, odnosno, pojedini njeni sadržaji, ekonomski osposobe da u što je moguće većem obimu pređu na **samofinansiranje**

- osnovni finansijski instrumenti su subvencije, participacija, stimulacije, i to prvenstveno kao početna sredstva i nagrade kao stimulacija, odnosno, finansiraće se projekti i programi a ne institucija kao takva

- finansijska i programska racionalizacija delatnosti ostvariće se i kreiranjem jedinstvene internet baze podataka, odnosno, „kulturne berze“.

8. Praćenje i vrednovanje modela kulturne politike zavisi od uspešnog **monitoringa** i unapred postavljenih i jasno definisanih kriterijuma za evaluaciju.

Uvek se postavlja pitanje **konkretizacije** ovih stavova i ciljeva. Nedvosmisleno je da bi **subjekat** realizacije ovako krupnog i dugoročnog zadatka trebalo da bude **ekipa** iskusnih, obrazovanih, **multikulturalno opredeljenih ljudi** sa iskustvom, uz **mlade** koji imaju slična opredeljenja ali su još bez neophodnog iskustva u praksi. **Kulturna politika** nije tek jedan segment života grada kakav je Subotica, već pre svega tačka iz koje polazi sve ostalo. Kada se ovo zna, a ishodišta smo obeležili, može se trajno i sa mirnom savešću raditi na njenom širenju i razvoju, uz izgradnju novih i očuvanju starih, prokušanih i temeljnih vrednosti grada.

Rečju, potrebno je rekonstruisati, redefinisati kulturnu politiku u gradu, i to spajanjem tri strane, odnosno, uspostavljanjem komunikacije: umetnika i radnika u kulturi, i implementatora, „decision makers“-a, tj. predstavnika lokalne samouprave zaduženih za kulturu.

Dragan Rokvić:

Osećam potrebu da kratko repliciram prof. Kovačeviću. Prvi put smo u javnu, političku i društvenu sferu moto „za evropsku Suboticu“ uveli 2003. godine. Taj moto je bio definisan tadašnjom situacijom koja je evidentno vodila ka usporavanju evropskih integracija, podstaknuta drugim tragičnim događajima kao što je smrt premijera. Prve izbore 2004. smo imali u toj floskuli: prof. **Kovačević** je nažalost u pravu jer je od te floskule ostalo malo.

Vođenje kulture zahteva vizionarske sposobnosti, ali istovremeno zahteva i instrumente kojima se mogu konkretizovati i ostvariti. U svetu koji nas okružuje, u državi i u gradu, još uvek nema dovoljno mesta za kulturu koja se posmatra kao marginalna u odnosu na glavne proklamovane ciljeve. Danas su malobrojni oni koji se bave ovim temama, a još su malobrojniji oni koji o tome nešto znaju. Zato i pozdravljam ovu inicijativu koju pre svega razumem kao dijalog o mogućim pravcima vođenja kulturne politike. Proces ustanovljenja kulturne politike nameće svoje vlastite dileme u pogledu odgovarajućih metoda preuzimanja zadataka. U mnogim zemljama, da se podsetimo, pa i kod nas, proces oblikovanja politike je u najvećoj

meri interna stvar koja se tiče funkcionera određenog resora i određenog političara. Negde na drugoj strani bi bila praksa slična ovoj, danas i ovde, da se pokuša da se društvena struktura poput ove, konsultuje kao javno mnenje i da se izjašnjava po pitanjima vođenja kulturne politike.

Pre nego što razmotrimo kakva je situacija što se tiče kulturne politike, bilo bi dobro videti kakvo je, već pomenuto, evropsko iskustvo u ovoj oblasti. Evropski pristup podrazumeva široki spektar pristupa pitanju finansijske podrške za kulturu. Na jednoj strani se nalaze države poput **Italije** i **Francuske**, koje ne vide bilo kakvu razliku između kulture i bilo koje druge sfere socijalnih i ekonomskih delatnosti. Kultura je u tim zemljama u potpunosti u resoru ministarstva kulture i potpuno je integrisana u postojeći sistem parlamentarnog računovodstva. Druge neke zemlje, primera radi da spomenemo **Finsku** i **Veliku Britaniju** su priznale jedinstvenu prirodu kulturnih tema i pokušale da zaštite detaljno planiranje i donošenje odluka od – političkog mešanja. U Velikoj Britaniji je to vodilo doktrini poznatoj kao princip produžene ruke, po kojoj se novac koji odredi parlament, dodeljuje većem broju skoro nezavisnih tela kao što je to, na primer, četvoronacionalni umetnički savet koji određuje svoju vlastitu politiku i način trošenja sredstava.

Za nas je interesantan primer, a on se pojavljuje kao moguće rešenje, primer **Holandije** gde je neka vrsta simbioze, odnosno, srednjeg rešenja, sa znatnim nivoom decentralizacije planiranja i donošenja odluka u lokalnu, ali sa obavezom odobravanja od strane nacionalnog saveta.

Kultura je, nadalje, oduvek bila vezana uz centre moći, statusom i imidžom. U globalnoj **ekonomiji** je sve više prisutno shvatanje da aktivnosti u oblasti kulturnog nasleđa i aktivnosti mogu biti snažno sredstvo marketinga za određena mesta i koja pomažu privlačenju turista i domaćih ulagača u ta mesta.

Pitanje je – da li smo u dovoljnoj meri eksploatisali naše poznate festivale. Primera radi, ustanovljenje muzeja **Gugenhajm** u Bilbaou u Španiji, imalo je za posledicu privlačenje ogromne međunarodne pažnje. U stvari, najvažniji deo kulturnog razvoja se dešava svakodnevno pa još i na lokalnom nivou.

Sledeća teza bi bila promišljanje kulture na nivou nacionalnog, odnosno međunarodnog. O identitetu je bilo dosta reči u tekstu **prof. Kovačevića**, I treba reći da je kultura nedeljiva od identiteta, i kao što smo videli, vrlo često obuhvata izraz regionalnog i etničkog identiteta. Zbog toga ne iznenađuje da kulturna politika često prioritet daje nacionalnoj kulturi, posebno tradicionalnim stilovima. Sa internog stanovišta, to se može ogledati kroz podršku nacionalnim institucijama, pozorištima, muzejima i tako dalje, u stavljanju posebnog naglaska na nacionalne umetnike ili na odedenu vrstu izražavanja. Mnoge zemlje to čine promocijom svog kulturnog nasleđa kroz institucije kao što su **Gete institut, Britiš kaunsil ili Alians Franse**. Međutim, taj razumljivi ponos zbog nacionalnih dostignuća treba da bude kontrolisan kroz poštovanje i čuvanje i drugih kultura. Učešće u međunarodnoj kulturi i razmeni je esencijalni element nacionalnog kulturnog i umetničkog života, što se može videti kroz iskustvo bivših komunističkih zemalja koje su u uvelikoj meri negirale pristup ovakvim uticajima. Pluralizam je po meni vitalan, i ogleda se u kulturnim pitanjima ali i u međunarodnoj saradnji, kontaktima, i što je za mene posebno interesantno, u regionalnoj saradnji koja jeste važan kontrabalans manje pozitivnom aspektu kulturnog nacionalizma.

Kulturna politika, takođe, mora ostati otvorena prema drugim kulturama, koje sada obrazuju nacionalnu okolinu. Danas je Evropa multikulturalna, i danas se Evropa razvija na činjenicama regionalne saradnje.

Mile Tasić:

Priča o kulturi grada je skrajnuta već dvadesetak godina. U ostalim gradovima u Srbiji dešava se da polako počinju da prestižu Suboticu zbog njene **ukopanosti u tri etno-celine**, odnosno, tri dela. I tu se razvodnjava logistika kulture. Dobro je ako grad ima sluha da čuje, jer na taj način će moći da se ostvari komunikacija i sa svetom. Ono što se dobije na izborima smatra se **plenom** a to ne može da dovede do kulturnih iskoraka. Dve decenije u tri rova. Što se tiče izrade strategije, mislim da je potrebno i poželjno da postoji neka vrsta savetodavnog i koordinacionog tela koje bi pomoglo da artikuliše haos koji sada samo odmaže.

Ilija Mrkić:

Kako sada stvari stoje, gotovo je nemoguće dostići viziju kakvu je imao, na primer, **Zoran Đinđić**, odnosno kakvu nalazimo u mislima **Ive Andrića**. Ja, međutim, imam nade za ovaj grad. Svi smo mi razapeti između onoga što smo hteli ili mogli, i onoga što je naša realnost. Ali treba imati nade za ovaj grad, jer ako bi se od toga odustalo, bili bismo potpuno poraženi. Postoje neke zablude o gradu i građanima, o demokatskim i kulturnim potencijalima, a tu je i naša **duboka podeljenost** na tri ili više delova, koja se sve više širi. Zato treba da se zapitamo - šta hoćemo, koliko možemo i sa kim to želimo da uradimo. Odnosno, koje probleme treba rešavati odmah na početku.

Ja **prvi problem vidim u politici stranaka**. Kada one budu imale viziju o kojoj govorimo, onda mogu da se pokrenu i **mediji** – koji su takvi kakvi su, dakle, nikakvi – ali koji su jedini put da se dođe do letargičnih građana.

Jer, za mene je **drugi problem – kako da pokrenemo onaj drugi deo društva, građanina**, kako u njemu probuditi ovu svest i nadu.

Malo učimo od onih u okruženju i u svetu, koji su, ponekad, vekovima ispred nas. Mnogo moramo da učimo od njih, ali treba pogledati i najbliže susede. Dosta gledam hrvatsku televiziju, dosta čitam **Zlatka Kramarića**. To su isti problemi, to je ista muka, s tim što oni to bolje, hrabrije definišu nego mi.

Što se tiče modela, podržavam **socijaldemokratski model kulture, o kojem govori Boško**. U zaključku ovog kratkog osvrtu mogu da ponudim zaključak: „virus moralne truleži razara društvo“, i to treba zaustaviti. Jedino sredstvo, moćno sredstvo kojim možemo doći do građanina su mediji, da ih ohrabre i pokrenu, a ne stranke.

Ferenc Deak:

Ovu studiju, koja ima sve karakteristike naučnosti, u više navrata i detaljno sam proučavao, a prilikom razgovora sa autorom, **Boškom Kovačevićem**, izrazio sam sumnju da ja, kao čovek koji tek nekoliko godina živi u ovom gradu – mogu dati koliko-toliko upotrebljiv doprinos u

gradnji jedne tako izuzetno važne kulturološke koncepcije, strategije. Ipak, evo nekoliko misli, nekih zabeležaka oslonjenih na krajnje kritički građen osnovni tok **Kovačevićeve** studije.

Ono što me najviše zabrinjava u odnosu na sudbinu ove veoma ozbiljne inicijative, jeste **razdrobljenost**, često i neuhvatljiva priroda postojećih kulturnih tokova, kao i činjenice da se **kultura** ovog grada preko politike – samo fasadno, virtuelno prikazuje kao poseban, pomena vredan fenomen, umesto da se kritički prikaže stvarni aktuelni i budući lik, dakle, ono što bi trebalo da bude suštinski kulturno-duhovni lik Subotice. Tu spada i pojava da se iza uglavnom **akcidentalnih „programa“**, dobronamernih susreta ili paralelnosti često ispoljavaju lako čitljive, naivne, kvazi kodirane inverzije osnovne humanističke prirode kulture.

Koliko sam do sada uspeo da shvatim: uz brojna udruženja, institucije, ili druge oblike žarišta kulturno-duhovnih zbivanja – **nacionalni saveti** su ti koji bi trebalo da formulišu osnovne vizije budućeg kulturnog bića grada. Ako to čine, a sigurno čine, to je u suštini prirodno, i dobro, ali bi bilo neprirodno da te vizije i programe ne sroče da korespondiraju među sobom u elementarnim, svakodnevnim životom pretpostavljanim tokovima, te da tako gube iz vida i činjenicu da te vizije (programi) treba da se oslone na tlo gde nastaju, na vlastitu bazu, da ti programi – uprkos eventualnog prećutkivanja – imaju korene tamo gde se fizički, biološki nalaze, da se ti koreni dodiruju, čak se i prepliću dobrim instiktima radi preživljavanja, ili zbog fizičke-duhovne stvarne bliskosti. Ali, ne zaboravimo, postoji bogomdana sinergija: istinska **kultura** se od svih ljudskih delanja u svom biću razlikuje jer poseduje **bezuslovnu otvorenost**, a oni koji je žele lišiti te osobine, boluju od neizlečivog kokošijeg slepila; tako postaju i jurišnici ZLA.

Koridori koji treba da se otvore saglasno Sažetku **Saveta Eope** po ovom pitanju, neće biti prohodni u parcijalizaciji, već u usaglašenosti, kako nasleđa, tako i novostvorenih vrednosti. A vrednosti – ovako, strateški objedinjene, harmonizirane – odjednom afirmišu i nacionalno (u smislu etno-elemenata) ali i multikulturalno!

Što se pak **kulturnog mastodonta** i njegove sudbine tiče, lično sam

izuzetno skeptičan, posebno kada – i nehotice – vraćam svoje uspomene na drugu polovinu sedamdesetih godina prošlog veka, kada sam kao jedan od rukovodilaca tadašnjih kulturno-političkih institucija – sa svojim kolegama dugi niz godina doživljavao fijasko kod subotičkih gradskih vlasti: otpor prema obnavljanju, rekonstrukciji i savremenom opremanju Narodnog pozorišta je bio neumoljiv, tvrd i iracionalan. Sada se, eto, na volšeban način gradi betonska grdosija. A gradu ostaje ono, kako se u Srbiji kaže: rodilo se, treba ga ljuljati.

Izuzetno detaljan, naučno građen elaborat gospodina **Boška Kovačevića**, bez obzira na njegovu sadašnju (današnju) procenu – mora da ima nastavak, ali uz prethodno usaglašavanje **političkih činilaca**, što smatram ne samo potrebnim, već nužnim da umesto trbuhozbornog kukanja i mucanja zbog ekonomske krize – ovaj zadatak stave u svoje prioritete, jer kriza je uvek bilo i biće, ali duhovno-kulturna kriza može da nas košta neizrecivo više.

Bez vizije budućnosti u ovim oblastima, ubija se nada za sveukupnu istorijsku budućnost.

A **Subotica** ima neizrecive šanse, potencijale –za evropsku budućnost, najpre u smislu stvaranja živog kulturno-duhovnog koridora (dela koridora) u Jugoistočnoj Evropi, jer nakon temeljitog izučavanja ovog rada **Boška Kovačevića** – sledi pragmatično formulisanje jednog konkretnog programa, gde će biti potrebna pomoć svih dobronamernih, umnih ljudi grada.

Blažo Perović:

O današnjoj subotičkoj kulturi¹ postoje različita mišljenja, mnogi materijalni i duhovni tragovi, ali ni jedan relevantan teorijski fundiran i analitički postulirani dokument koji pokušava valorizovati njene učinke sem ovoga što nam ga je ponudio dr Boško Kovačević. Smatram ovaj dokument izuzetnim iz najmanje tri razloga: (1) zbog podsećanja na osnovne postulate kulturne politike kao takve; (2) zbog kritičke evaluacije subotičke „kulturne

---

¹ * Pojam “kultura” u ovom izlaganju pokriva tri grupe značenja: kultura u užem smislu, kao prostor umetničke i kulturne “ proizvodnje”; kultura u širem smislu, kao prostor duhovne “nadgradnje”; kultura u najširem smislu reči, kao sistem vrednosti.

scene"; (3) zbog ukazivanja na pravce oblikovanja kulturne politike / prakse u Subotici.

Moje učesće u ovoj diskusiji motivisano je željom da eksplicitnije nego što to čini ovaj predložak iznesem svoje kritičke objekcije na račun kulturne politike koja se u poslednje dve decenije u Subotici praktikuje.

Na početku izlaganja postaviću samo na prvi pogled kontradiktorno pitanje koje glasi: da li mi od početka devedesetih godina prošlog veka pa sve do današnjih dana imamo tako nešto što bi se moglo nazvati „subotičkom kulturnom politikom”? U tim prelomnim godinama kada je došlo do radikalnih društvenih promena (adaktiranje kriptokomunističkog poretka) praćenih retrogradnim procesima (raspad ex Jugoslavije, sankcije, ratovi, NATO bombardovanje) u Subotici nije uobličena, niti je artikulisana u fiksnom obliku bilo kakva kulturna politika. Ona se jedino može dedukovati iz niza pojedinačnih postupaka, te načelnih stavova koji su na planu upravljanja kulturom u Subotici u poslednje dve decenije bili prisutni.

Kritičko prosuđivanje o kulturnoj politici podrazumeva prethodno akceptiranje činjenice da je Subotica multietnička, multikulturna i multikonfesionalna zajednica. Takva etničko/kulturna i konfesionalna konstitucija implicira osobenu kulturnu politiku čiji je **imperativ da istovremeno zadovolji partikularne kulturne potrebe etničkih zajednica s ciljem očuvanja njihovog etno/kulturnog identiteta, kao i da zadovolji onu vrstu tzv. zajedničkih kulturnih potreba preko kojih građani Subotice postaju deo građanstva Evrope i sveta.**

Penta kulturne politike u etnički heterogenoj zajednici jeste, dakle, u balansiranju zadovoljavanja partikularnih i univerzalnih (građanskih) kulturnih potreba. Da li će i u kojoj meri taj balans biti uspostavljen primarno zavisi od karaktera vlasti i njenih preferencija. Po definiciji svaka bi vlast, bez obzira na sopstvene političke preferencije, morala osigurati ravnopravan status različitih kulturnih orijentacija, estetika, različitih vrednosnih usmerenja, itd. Postavlja se razložno pitanje: da li etnocentrički konstituisana vlast, sem na verbalnoj razini, može nadići svoju „ontologiju” i preferirati princip ravnopravnosti kultura različitih etničkih zajednica i ravnopravnost

partikularnih sa univerzalnim kulturnim vrednostima? Subotičko iskustvo je paradigmatično jer pokazuje da sa predominacijom etnocentričkih stranaka koje obnašaju vlast do izražaja dolazi **tendencija apsolutizacije etničkih kultura u kulturnoj politici grada na štetu univerzalno/građanskih kulturnih vrednosti**. Konzekvenca takve kulturne politike jeste stvaranje etničkih i kulturnih rezervata. Sa masivnom etnizacijom kulture, koja bez prestanka traje gotovo dve decenije, opasno se kruni istorijski uspostavljen građanski identitet Subotice, koji nije rezultat procesa unifikacije niti nivelacije razlika – etničkih, kulturnih, jezičkih, poetičkih, estetskih – već je, naprotiv, rezultat susretanja, isprepletanja i zajedničkog suživota tih razlika.

Koje su posledice enormne etnizacije kulture? Prvo, ozbiljno je derogiran sistem građanskih vrednosti u kulturi; drugo, došlo je do drastičnog pada profesionalnog i stručnog nivoa; treće, promenjena je opšta slika o subotičkoj kulturi kojoj ton daju oni kulturni emanati što Subotici daju ukus zatvorene, tradicionalne, konzervativne, ponekad i sa retrogradnim nacionalističkim ispadima pojedinaca i skupina bliskim različitim nivoima vlasti. Zbog toga je u Subotici na delu latentni ili manifestacioni antagonizam između dveju kultura (etničke i građanske) i dvaju sistema vrednosti. U takvom političkom miljeu one ne samo da se često ne dodiruju, nego se čak i međusobno isključuju. Jedini oblik njihovog susreta je konflikt, sukob iz koga obe strane izlaze s nepoljuljanim sopstvenim stajalištima, naravno, uverene da su upravo one i jedino one u pravu. Jedna je kultura dakle ona koja se može imenovati kao etnocentrička, često neokonzervativna, zaronjena u prošlost i autoreferentnost, autistična, ksenofobična, podjarmljena i svedena na instrument nacionalnih ideologija koje teže homogenizaciji etničkih zajednica. Druga je kultura građanski orijentisana, po vokaciji je savremena i moderna, pokušava promišljati sadašnjost i prema njoj se odnositi kritički; ona je otvorena i željna komunikacije. Svoje domete meri i upoređuje sa svojim bližim i daljim okruženjem. To je kultura dodira, kultura promena. Ona postavlja pitanja i nije pretenciozna da misli da je uvek moguće na njih dati tačan i konačan odgovor. To je kultura provokacije, a ne afirmacije.

Premda je u poslednjih nekoliko godina došlo do promene političke konstelacije u Subotici, u smislu da vlast obnašaju ne više samo etnocentričke već i stranke građanske provenijencije, čak su ove poslednje i njen stožer, na fonu kulturne politike i dalje traje status quo. I dalje etnički princip ima supremaciju nad građanskim. Čak bi se moglo tvrditi da ova anahrona kulturna politika dobija i neke nove impulse i obrise, na šta ukazuju i dve zabrinjavajuće tendencije: prvo, na delu je tendencija „poetničenja“ i tzv. zajedničke, institucionalne kulture i manifestacija kao opšteg dobra i, drugo, na primeru pozorišta otkriva se kolosalna društvena i kulturološka šteta od njegovog rušenja samo da bi se zadovoljio princip da svaka od većinskih etničkih zajednica u Subotici dobije dvoranu za svoju dramu u okviru novoizgrađene pozorišne palate. Tako će grad sa nešto manje od sto hiljada stanovnika imati šest pozorišnih dvorana (tri u Narodnom pozorištu, dve u Sokolskom domu i jednu koja će se dobiti adaptacijom Lifkinog bioskopa).

U vreme globale ekonomske krize i sve manjih izdvajanja za kulturu s pravom se postavlja pitanje mogućnosti promene kulturne politike. Da li je u postojećem društvenom kontekstu promena uopšte moguća? Ako je neupitna činjenica da su se građani Subotice na poslednjim lokalnim izborima većinski izjasnili za stranke građanske provenijencije, onda su logična očekivanja promena i u oblasti kulture. To je utoliko značajnije što samo građanski orjentisane stranke mogu obezbediti kulturnu ravnopravnost, što uostalom proizilazi i iz njihovog habitusa. Lično smatram da ne treba gajiti iluzije da će do sledećih lokalnih izbora doći do očekivanih promena u subotičkoj kulturi s obzirom na praksu stranačkog sporazumevanja koja često ide na uštrb opšteg dobra.

Saša Vučinić:

Ono što su govorili gospodin **Deak** i **Blažo Perović** o potpuno izraženoj vlasti političkih partija, podstaklo me da kažem da su u našim okolnostima to, faktički, **dva tega koji prilično izbalansirano izazivaju jedan mir i jednu stagnaciju**. A to svakako nije dobro.

Drugo, što se tiče izdvajanja za kulturu. Ako bismo bili na nivou procenata, onda bi trebalo da imamo cvetajuću kulturu i informisanje jer smo **na nivou**

od 12 procenata budžeta, ili ako se radi o ciframa, predlog je sada da to bude **oko 410 miliona dinara**, od budžeta koji nominalno iznosi 3 milijarde i 960 miliona. Ali kad odbijete 500 miliona koje izdvajamo za **Prečistač**, onda se vidi da se za kulturu izdvaja **410 miliona dinara iz budžeta koji je realno 3,4 milijarde dinara**.

Ali je žalosna činjenica da **najveći deo tih para ide na plate** zaposlenih, na režijske troškove i održavanje raznih objekata. Najveći sukobi, kad je budžet u pitanju, jeste povodom malih sredstava usmernih ka jedinom izraženom sadržaju u ovom gradu, ili da budem blaži, **ka najizraženijem sadržaju u ovom gradu, a to su pomenuti festivali**, za čega se izdvaja svega 10-tak funkcionalnih miliona od te mase od preko 400 miliona dinara. Sve ostalo se tretira kao konstanta koja je nasleđe, da sve što se u međuvremenu „rodilo“ treba ljuljati, a to sve košta.

Nadam se da **sledeći ovakav sastanak neće biti na nekom salašu nego u Plavoj većnici Gradske kuće**, jer je okosnica tih razgovora u ideji da se ta Gradska kuća otvori što više. Da razgovor o kulturnoj politici grada vratimo tamo gde je i mesto. Ja lično nemam nikakvih predrasuda u odnosu na ono što u gradu treba da se dešava.

Jedino jedna mala replika: **čak i da je građanska opcija sama na vlasti, ona bi morala izraženo da vodi računa o pojedinačnim kulturnim interesima svake nacionalne zajednice** i, naravno, nešto malo dominantnije o tim građanskim institucijama. Ali ne bih to stavio u takvu vrstu suprotnosti, da bi sve postalo građanski orijentisano, uvek bi se morala poštovati ta jedna posebnost našeg grada, verovatno uz dominantniji akcenat na ono što je građansko.

Ono što je meni važno jeste da se u kulturni projekat ne ulazi – pogrešno - da se institucije osnivaju na bazi partijskog interesa. I **formiranje zavičajne galerije** je bio jedan zahtev, opravdan, to ne sporim, ali se nikad ne bi našao na stolu da nije bilo zahteva jedne partije. A nasleđe od 12-13 posto iz budžeta pokazuje da je i ranije bilo tako. Nažalost, **neke od tih institucija ni do dana današnjeg nisu pronašle šta će da rade**, ali su, naravno, i dalje redovni trošak u budžetu. A za druge, **kod kojih nije ni bitno šta će da rade pošto su obojene etnički ili partijski, zahtev**

je da postoje i dalje, sa potpuno nekritičkim odnosom prema onom zbog čega je ta institucija svojevremeno formirana.

Tako **dolazimo u apsurdnu situaciju** da smo grad koji nema pozorište, a ove godine kreće festival pozorišta, grad nema bioskope a ima filmski festival, grad čije Dečje pozorište je, ne sećam se već koliko godina je u rekonstrukciji, a imamo Festival dečjih pozorišta. To je sa jedne strane. A sa druge strane imamo gomilu zgrada, imamo gomilu zaposlenih ljudi od kojih još uvek očekujemo stvarnu sadržinu. Ta neusklađenost, taj **debalans** nije nešto što može da se reši preko noći. Nasleđe u kulturi je najosetljivije nasleđe. U drugim oblastima koje se tiču života grada, vi možete da utičete i političkim odlukama menjate stvari prilično lako, dok je kultura nešto što je intimni doživljaj svakog od nas i to je ono što zahteva pojačanu opreznost.

Zato, **iako sam pobornik građanske opcije, nisam pobornik radikalnih rezova**. Radikalni rezovi mogu samo da izazovu radikalni otpor. Ali sam zato, svojim intimnim uverenjem, vezan za jedno okruženje koje je građansko, i to u konkretnim sadržajima a ne samo u frazama koje svi mi, pa i ja koristim. Ono što je **problem su političke poruke koje stižu proteklih pet meseci**. S jedne strane jedna opcija pokušava da pokaže da promena ima, dok druga opcija birače uverava da je sve isto. Mislim da imamo jednu jedinstvenu i ubedljivu vlast – ali u stvari – što nije bez posledica po kulturu – **imamo dve vlasti**. Jednog dana predstavnik jedne opcije dolazi u poseti instituciji, drugog dana u istu instituciju dolazi predstavnik druge opcije, jednog dana predstavnik jedne opcije obiđe spomenik ispred neke crkve, a drugog dana dođe predstavnik druge opcije... To je stanje koje može izazvati zbuđenost, ali isto tako može da dovede i do tenzija jer je pitanje – koja je prava vlast u gradu, jer se oni koji čine vlast ne ponašaju uvek kao da su iz iste vlasti. A to je, kao što sam već rekao, od uticaja i na kulturu.

Ono što mogu da obećam, i vama kao kulturnim radnicima, jeste da ću strpljivo i uporno slušati ono što govorite, iako sebi ne mogu da dozvolim kritičku slobodu kakvu vi imate, makar da ponekad imam i oštrije stavove nego što ih izgovaram. **Obećavam otvorenost za buduću saradnju**, jednu izraženu volju da saslušam vaše savete, **ali uz jedan moj apel**

vama, da razumete da taj proces nije nešto što se dekretom rešava, da je to proces u kome moraju učestovati i predstavnici građanskih opcija ali i predstavnici onih opcija koje su više etnocentrične. Ono što postoji ne može da se ispravi preko noći.

Postoji jedna **opasnost** da sredstva koja su bila namenjena infrastrukturi, povlačimo za pozorište, za bazene... Treba izbeći da u **sukob** dovedemo ljude iz kulture i one koji imaju stotinu egzistencijalnih problema svakog dana... Prevelika je cena koju plaćamo za to.

Političke partije se ponašaju kao da izbori nisu završeni nego kao da su u kampanji a ne kao da je došlo vreme da nešto urade. Iako bih možda trebalo da vam ulijem malo više optimizma, **ja lično sam prilično, prilično razočaran nefunkcionisanjem lokalne samouprave** u čemu je vrlo loš i vrlo opasan pokušaj da se stvori slika da se ne radi o jednoj nego da se radi o dve vlasti.

Ono što mogu da obećam je da ću biti domaćin slećeg sastanka, Boško neka bude ljubazan da iskoristi svoj autoritet pa da ponovo pozove ovu ekipu ljudi. Vrlo rado ću slušati, jer jedna od stvari koju smo konstatovali jeste da veliki broj ljudi stoji po strani, van stranaka pa i van delovanja.

Petar Mirić:

Problem je što ima puno institucija koje su se stvarale kada su se partije smenjivale na vlasti, a sada treba da se ta praksa nastavi, pa da se stvore još dve krovne partijsko-kulturne institucije. Stoga bi bilo razložnije da se preispita rad postojećih institucija i budžeta koji primaju.

Spartak Dulić:

Ukoiko već postoje ovakve ustanove kulture, možda je bolje da se upitamo – može li nacionalno biti i profesionalno, i na koji način da se uvede koncept edukacije i promocije mladih autora. Na primer, kada nam dolaze gosti iz vana, poklanjaju im se umetnička dela upitne kvalitete i niko ne ulaže u mlade savremene umetnike koji su, uzgred, i jeftiniji.

Dragan Rokvić:

Skrećem pažnju da se govori o ustanovama a ne o institucijama kulture u gradu.

Viktorija Šimon Vuletić:

Svakako bi političari pre svega trebalo da traže radove mladih autora a ne da pozajmljuju slike od Muzeja! Ne treba suprotstavljati nacionalno i građansko, nego amaterizam koji je izjednačen sa profesionalizmom. Radije zapošljavaju birokratiju, a ređe osobe koje imaju kulturnu zaleđinu, odnosno, obrazovanje. Kriterijumi da ne budu po nacionalnom ili partijskom ključu, nego po kvalitetu. Jer, jedan jedini kvalitetan čovek može jako mnogo da ponudi.

Sava Halugin:

Ovakvo okupljanje se dogodilo posle dosta vremena i podsetilo me na vreme „**Agore**” kada se dosta raspravljalo o društvenoj i kulturnoj pokretljivosti. Upravo tamo, na „**Subotičkoj Agori**” se u zajedničkom dijalogu mnogo toga kristalisalo, verifikovale se prednosti prostora na kojem živimo. Zajedništvo je, ipak, prioritet ovog prostora. Svaka nacija ima svoje vrednosti koje treba potencirati, ali treba sinhornizovati i zajednički graditi jedan viši nivo. Subotica možda i prednjači u odnosu na jednonacionalne sredine. Unutar naše sredine postoje različite kulturne asocijacije i lično smatram da su sa jedne strane institucije koje postoje s razlogom i koje treba da filtriraju događaje u gradu, da imaju ljude koji su tragači za vrednostima i podižu ih na nivo opšte poznatosti u sredini. Postoje već institucije koje su formirane kao međunarodne, i one su **kulturni fenomen**.

S druge strane postoje grupacije istomišljenika stvaralaca, i tu je dobar primer „**Bosh + Bosh**”, koja se prvo verifikovala u većim sredinama pa tek povratno delovala na lokalnu zajednicu. Znači, tu su pojedinci, pomalo kao egoisti, kao grehovni čin, kao slučajevi u okviru svojih samoća, i možda tek tada postaju lični i samosvojsveni, ali ne vidi se dovoljna **sinteza** između pojedinaca, institucija i nekako ne postoji dobra frekvencija unutar grada. Razložno treba da ih povežu interesi koji ne treba da se eliminišu

kao činjenica. Stvaralaštvo ne treba da bude „pojedeno“ autoritetima, jer treba se pitati kakvi su uslovi rada pojedinaca pored postojanja gigantskih institucija! Postoje i ljudi **međuprostora**, koji nije oficijelne prirode i ne pripada ni jednoj stranci niti institucionalnom kazivanju, niti opštem pristupu sagledavanja i tumačenja. Grad ima mogućnosti, geografske i geološke, ima potencijale, ali ostaje **kompleks inferiornosti**, budžaka.

Boško Krstić:

Čini se da postajemo sve više svesni ozbiljnosti ovoga problema koji je elaboriran u predlošku. Predložak je dobar i objektivan presek grada, ali ako je to tako, zašto se neće svi okupiti oko ovoga teksta? Nikada nije bilo više **uticaja političkih partija na kulturu**, i svaka, bilo šta da počne, ima kulturu kao segment bavljenja. Tako se uspostavlja naopaka logika, u kojoj svaka partija mora da ima svoje kulturne prvake, i tako se multiplicira broj prvih mesta, a od dole raste pritisak da se to nastavi, kako bi bilo što više mesta na koja se to može rasporediti.

U ovom trenutku je kulturno lice Subotice **glavni artikal** koji grad ima, tu se misli i na istoriju, i na različitosti, na ponašanje ljudi, na arhitekturu, sudbine, i to je najznačajnije što Subotica sada ima. Sada, čini se, ovo blago više troši nego što se gradi. Da li smo mi koji ovde sedimo u stanju da **razgovaramo i pregovaramo** sa ljudima sa kojima se ne slažemo ili da ulazimo u sukob nakon koga ostaje muk i zle slutnje? O ovom momentu valja razmišljati.

Opravdana je gorčina zbog skrajnutosti kulturnih radnika iz ozbiljnog promišljanja grada, jer postoji želja i potreba da se učestvuje i pomogne, ali ne može se praviti još jedna nadstruktura. Kultura ne voli politiku, ali bez politike nema kulture. Na koji način staviti ove teme pred **petnaest političkih partija koje različito razmišljaju** – kako bi se došlo do nečega što se može zvati kulturnom politikom? Danas se odluke donose u političkim strukturama, a ustanove koje pripadaju strankama to sprovode. Pred nama nije lepa mekana priča o kulturi i umetnosti, već jedna ozbiljna politička tema o promeni političke slike i pokušaju da se demokratizacijom vrati ljudima ono što su im političke partije uzele. Na primer: **Skupština**

Mađarske je donela odluku o izradi novog **srpsko-mađarskog rečnika**, poslato je pismo u Beograd, ali otuda nije stigao nikakav odgovor. A konkretno, mi ne možemo da krenemo u Subotici bez jednog novog srpsko-mađarskog rečnika! Možemo li se sada izboriti za fond koji će stimulisati prevod, saradnju i izlazak stvaralaca u druge gradove i inostranstvo? Neka to bude otvoreno kao konkretna mogućnost da se nešto uradi.

Drugi primer: **Pozorište** kao najveći objekat posle Gradske kuće, gradi se u potpunoj tišini, niko ništa o tome ne govori. Da li smo ljudi koji mogu da razgovaraju sa onima sa kojima se ne slažemo?

Blažo Perović:

Zalažući se za građansko, ne želim da se ističem kao građanski fundamentalista: ne negiram nacionalno i smatram da građanska svijest ne ugrožava nacionalne kulture. Naprotiv, ona ih može promovisati. Govoreći o modelima u opticaju, s pravom se opredeljujem za **socijaldemokratski model**. Ako je to najbolji model, koje su to političke i društvene snage koje bi stale iza tog modela kulturne politike? Ako svi smatramo da je socijaldemokratija dobar model, ko bi u Subotici mogao da definiše takav model i da ga politički sprovodi?

Dejan Zvekić:

Dosta je toga već rečeno, ali nešto treba dodatno naglasiti. **Halugin** je rekao da kulturni život treba da počiva na pojedincima. Sprovoditi model u kulturi je nešto drugo, drugačije. Može da postoji neka **policy**, ali morate imati umetnike sposobne da nešto kreiraju i da stvore. Postoje oni koji mogu da to samostalno postignu, ali i oni koji očekuju od institucija da im pomognu. Potreban je, dakle, pedagoški rad. Od amaterizma do profesionalizma – mora da postoji način da pojedinac živi od svog rada. Model **zapošljavanja u institucijama kulture** nije najidealniji, ali ko će i na koji način obezbediti da pojedinac živi od svog rada? Subotica može da napravi kvalitetan sadržaj za 20 dana, možda i za mesec dana, na primer, kada bi se predstavljala kulturna proizvodnja Subotice u nekom drugom gradu ili državi. Ali da li je to model, i ko će da bude **selektor** novog modela? U diskusiji su zanemarene institucije i ustanove, šta one rade?!

Dragan Rokvić:

Treba se vratiti na evropsku Suboticu i Srbiju. Analizirajući **sve strateške dokumente** u protekle 3-4 godine, a to su prostorni, generalni urbanistički plan, strategija lokalnog ekonomskog razvoja, došao sam do zaključka da u gradu vlada atmosfera potpune entropije! Tako se zakoni praktično razlikuju i suprotstavljaju. Na nivou države nema zakona o kulturi i očekuje se neka strategija Rupublike. U poslednje vreme, sve o čemu smo pričali **palo je u vodu**, jer se pokazala naša nesposobnost da ono što smo evidentirali kao vrednosti – realizujemo u **evropskom kontekstu**. U Subotici deluje **11 ustanova** kulture, preko **80 civilnih organizacija** (NVO) koje se na neki način bave razvojem kulture. Pored velikih festivala, imamo preko **110 manifestacija kulture** i kulturnih sadržaja, ali nemamo strategiju i kriterijume. A bilo bi dobro da je to formulisano u obliku nekakvog borda, i potrebno je da postoji neka strategija, neki dokument sa kojim bi se svi složili. Ovakvih razgovora treba da bude i više i češće. A način na koji je ovo inicirano je pravi način. Subotica nikada nije imala takav dokument.

Boško Kovačević:

Ne, imali smo ga 1985. godne!

Dragan Rokvić:

Imali smo, ali ne tog obima. I ne možemo čekati na vlasti u Beogradu, niti u Novom Sadu. Smatram da u opštini **ne postoji vrsta napetosti** kako se to ovde predstavlja. Ova koalicija sasvim lepo funkcioniše. Nikaka vlast nije imala 66 od 67 odbornika! Sada su svi na vlasti. Još od **Stipana Kopilovića** nismo imali jaču koaliciju na vlasti.

Geza Vaš:

Pričate o kulturnoj politici, a koliko znam, od svih gradova u Srbiji, **Subotica izdvaja najviše** za kulturu! Ako pogledate programe, i pokušate da se snađete, **nema nigde toliko manifestacija**, sijaset, čak više nego što možemo konzumirati. Ono što Subotica stvara... to je par ekselans, a govorimo o nekakvom problemu i krizi. U ovom smislu, došli smo do nekog

negativnog prilaza, da se nešto mora prekinuti i napraviti novi kulturni program. Između ovih protivurečnosti treba naći rešenje. Sada je deflacija kulture, odnosno, superprovozdnja. Koliko samo ima profesionalnih kulturnih radnika, finansiranih iz budžeta! Ima **300 radnika profesionalaca u kulturi**, pa samo jedan da napravi jedan događaj za jedan dan, biće za svaki dan u godini. Grad je daleko iznad proseka sa stručnjacima za kulturu! Da li je ovde kultura u krizi? Smatram da postoji dobra osnova za subotičku kulturu.

Zoltan Šifliš:

Drago mi je da je **Geza** to spomenuo, jer postoji i **drugačije viđenje gradske kulture**. I sad se nameće problem kulturne koncepcije strategije grada. Da li razrađena kulturna strategija može puno da utiče da se to poboljša? Ona zavisi od pojedinaca, od pojedinačnih talenata koji se nagrađuju u prohodnosti. **Grad ima četvoronacionalnu kulturu, a građanske kulture nema** jer npr. **Lajkova** muzika potiče iz nacionalne kulture. Decenijama se živi kulturni suživot, a etničke zajednice mogu da definišu **nacionalne strategije** koje daju zamajac gradu. Da li dovoljno poznajemo kulturne vrednosti koje stvaramo? **Mađari** stvaraju evropske produkcije koje su ugled, pa i uzor u drugim sredinama. Jedino što u Subotici to nisu, a tu je problem **jezička barijera**. Vrednosti su prisutne, prisutna je individualna tolerancija.

Zašto se naša izuzetno razuđena i bogata gradska kultura sada želi prikazati kao nedovoljno koordinirana? Kultura se ne može koordinirati. Politika treba da stvori uslove i da da parametre. U suštini, već smo pronašli ono o čemu govorimo, samo treba osvetliti iz drugog ugla. Tu je problem, u prohodnosti vrednosti za koje ne znamo! Ali velike vrednosti same se afirmišu.

Kako je kulturna politika loša ako se mogu obezbediti sredstva? Bilo bi dobro da upoznamo kulturne interese **Hrvata i Mađara** u gradu, ne onih koji obavljaju neku funkciju, nego neke nacionalne zajednice ne mogu i da hoće da izbiju iz etno-kulture u građansku, zato što su trenutno to njihova kolektivna stanja. Ali postoji oplođavanje nacionalnih kultura, i to

su savremeni trendovi koji postoje i u Evropi. Te Evrope slabo funkcionišu u lokalnoj sredini. Kulturna politika već postoji i fleksibilna je i neće se menjati, a naš zadatak je da pokušamo takvu diskusiju: kakva je kulturna vizija građanskog, a kakva je vizija etničkog dela grada, i kako od toga napraviti celinu! Teško je voditi razgovor sa političarima, ali ne treba odustajati.

Šutuš Aron:

Guverner Radovan Jelašić je rekao da ne treba verovati političarima. Zato se, pored ostalog, meni postavlja pitanje: ko nas je pozvao na ovaj skup: da li civilna sfera ili Opština! Ako nas je pozvala civilna sfera, onda to znači da sada sedimo zajedno i da pametne stvari govorimo jedni drugima, dakle, u svom uskom krugu. Posetio nas je i gradonačelnik, ali sve ostaje na nama. Opština i generalno gradsko rukovodstvo treba da nastupe otvorenije prema civilnoj sferi, posebno kada se govori da nam treba dobar scenario za budućnost!

Gradonačelnik je dobio pet pomoćnika, predsednik Skupštine opštine ima dva pomoćnika, ali grad nema kulturni savet koji bi učestvovao u izgradnji kulturne strategije grada. Ukoliko govorimo o kulturnoj strategiji grada, onda ona mora da bude simultana, paralelna, zajedno sa socijalnim, ekološkim i ekonomskim razvojem.

Potrošili smo milione na osvetljenje Gradske kuće, a koliko mi je poznato, beskućnike šaljem u Bečej. Znači, nemamo socijalni program. Ukoliko želimo dobro da vodimo projekte, to podrazumeva da istovremeno treba da kod dece gradimo ekološku svest. Ukoliko proglasimo jedan dan za dan solidarnosti, i ako damo šansu beskućnicima da se pojave, da se pokrenu, a ne da samo prose po ulicama, u tom slučaju možemo da organizujemo i elitističke festivale i da sarađujemo i u drugim sferama.

Gradonačelnik je obećao da će se sledeća sesija održati kod njega. Možda ne treba da čekamo da se to dogodi, nego treba da formiramo »kulturni štab«, i možda, duhovito rečeno – i kulturnu revoluciju!

Doživeti kulturu, za mene znači zadovoljstvo da se prošetam nekim gradom, ali bih sada radije pobegao odavde kad u centru vidim onu grozno ukrašenu jelku u centru. Samo uzgred da pomenem da smo imali jedan

plan da pokrivena fontana ima funkciju i preko zime, ali ni to nije trebalo Subotici.

Pozorište je tema koju naprosto ne možemo zaobići, ne samo zbog izlaganja prof. Kovačevića, pa bih rekao sledeće: iako ne znamo za koliko godina će zgrada biti završena, trebalo bi da se već sada formira neki tim, jer već sada treba da znamo kakav će sadržaj imati Pozorište, kako ćemo ga otvoriti, kako ćemo ga održavati. Problem je da je i ta zgrada podeljena na tri dela.

Danas, da bi čuli neki dobar koncert, moramo da idemo u Novi Sad. Zato moramo da nađemo mogućnosti da iskažemo svoje specifičnosti.

Grad ima mnogo neiskorišćenog prostora, ima mnogo podruma i tavana koje bismo mogli da iskoristimo.

Subotica bi mogla da uvede umetničke stipendije na osnovu kojih bi mogla da se pokrene kulturna razmena ne samo unutar Vojvodine. Takođe treba da znamo kako se pišu projekti za evropske konkurse i fondacije. Ako bi Opština proglasila nešto kao „Godinu civilnog sektora“, došli biste u poziciju da možete da razradite ideje koje dolaze iz civilne sfere, od kojih bi neke sigurno bile pozitivno ocenjene u okviru evropskih konkursa.

U suštini, mogli bismo da zamislimo jednu virtuelnu sliku grada i odgovarajuće kulturne politike, i da polako idemo ka tome, jer bi se u takvom gradu i kulturnom okruženju svi osećali dobro.

Viktorija Šimon Vuletić:

Želim da se ukratko nadovežem upravo na ovu diskusiju jer se jeftinoća vidi na svakom koraku i rezultat je socijalnog momenta. Međutim, ima jedna stvar koja mi bode uši kad se stalno priča o nacionalnim okvirima u Subotici koji realno postoje. Slažem se da je naš zadatak, kao kulturnih radnika, i prosvetavanje, prosvetni rad. Ono što me zapanjuje u poslednjih 10 godina je da svi znamo da smo dobili jedan deo stanovništva koje koje tek sada postaje subotičko. To su često mladi ljudi koji nemaju nikakve korene u gradu te je sa njima vrlo teško raditi. Često sam dolazila u vrlo neprijatnu situaciju kad toj deci treba u svečanoj sali nešto reći o istoriji i strukturi grada, ali oni apsolutno to ne žele da slušaju jer kažu – „mi sa ovim nemamo veze“.

Mene malo plaši što u kulturnim institucijama postoji jedna neproporcionalnost. Sasvim je u redu da se u njima zaposli što više ljudi koji znaju oba jezika, međutim, kad se oni deklarativno ograde, misleći da ostala deca, koja ne spadaju u njihovu nacionalnu zajednicu, nisu njihova briga, onda se ja pitam – čija su briga ta deca koja su sada već toliko vaspitno zapuštena da je to neopisivo. Ne znam koliko vi imate kontakata sa tinejdžerima, tek, ja sam pre nekoliko nedelja doživela kulturni šok kad sam uveče išla po gradu. U subotu oko jedan iza ponoći je čitav grad ličio na grad duhova, nigde nikog i ničeg, osim iz tri mesta odakle je treštala najjezivija, najjeftinija ona turbo muzika i odakle su „ispadali“ neki tinejdžeri od 15 do možda 18 godina koji očigledno ni na kakav pametniji način svoje slobodno vreme ne umeju da potroše. Mislim da je to vrlo problematično. Zato sam i svoje znanje i autoritet uložila u stvaranje fondacije FOKUS jer sam smatrala da tim mladim ljudima treba da ponudimo neki drugi kulturni model, da ih spasimo ulice jer su oni prepušteni kladionicama, kafanama, i u boljem slučaju, Srpskom kulturnom centru.

Ja ne znam kako bi to trebalo rešiti, ali s obzirom da se dugo bavim s omladinom, mislim da je to tužno. U stvari, mislim da može biti i gore: ta deca će jednog dana da ruše ovaj grad još više jer ga neće osetiti svojim, jer ne znamo da ih naučimo da ga vole i da im objasnimo zašto treba da ga vole. Zato je važno da imamo neke zajedničke programe i projekte, bez obzira na nacionalnost, neka to bude proevropski, neka to bude ne znam šta, ali da ta deca oseće potrebu da nešto zajednički urade u ovom gradu. Inače mislim da nam ne predstoji neka sjajna budućnost.

Darko Kovačević:

Okrugli sto je veoma koristan kao institucija poverenja. Kad sam pročitao tekst-predložak za ovu diskusiju, pitao sam se – kako i na koji način su nestale institucije poverenja, donosno, one koje su služile da okupe ljude iz različitih esnafa, različitih uverenja i opredeljenja, te da kroz samu mogućnost razmene mišljenja, kroz dijalog ili niz monologa, doprinesu gradnji poverenja.

Možda ima 163.000 definicija kulture. Ona može da se definiše esnafski,

ali može i šire, kao način života. Kad se priča o strategiji gradske kulture, treba misliti na kulturu kao na način života i kao na kvalitet života. A činjenica je da „izvan kruga dvojke“, ili izvan uskog kruga oko Gradske kuće, ljudi ne žive kvalitetno. Čak i prve ekološke demonstracije su bile u tom istom „krugu dvojke“. Kad slušam o građanskoj i etničkoj kulturi, meni je sve to isto ako u sebi ne sadrži određene civilizacijske vrednosti. Tako treba promišljati kulturnu strategiju. Onako kako to čine oni na koje hoćemo da se ugledamo koji pod kulturom podrazumevaju sve, od načina na koji se odlaže ili baca smeće, pa do elitističkih događaja.

I činjenica je da u gradu ima mnogo manifestacija kulture, ali je pitanje njihovog vrednovanja, kako bi bile viđene očima Evrope. Zato treba krenuti regionalno, od Subotice, tu je i Segedin, Temišvar, a onda i šire, bivša Jugoslavija pa Evropa i svet: možda je upravo to nedostajalo, šire poređenje, ili ako hoćete, bolja korespondencija sa globalnim pitanjima i problemima.

Sava Halugin:

Očekivao sam da će ovde više reči biti o umetničkom, istraživačkom, stvaralačkom. Kad se razmišlja o kulturi i nacionalnom, ja ne vidim ni jednu vrednost nacionalnog bez atributa umetničkog, odnosno, ne bih stavljao jedno ispred drugog, naciju ispred umetnosti i obratno. Ako se to dešava, onda se dešava para-estetika sredstva pa su i rezultati loši unutar jedne nacionalne zajednice. Ljudi koji su unutar nacionalne zajednice su ti koji moraju filtrirati prave vrednosti, i to u sintezi međunacionalnog i u okviru zajedničkih manifestacija. Evo, da pomenem u mojoj struci: u Subotici je ranije postojalo Udruženje likovnih umetnika i u tom okruženju smo svi izlagali zajedno. Zašto ono ne postoji već 20 godina?!

Ja naprosto ne vidim zašto danas nema jedne takve manifestacije, udruženja, organizacija koja bi objedinjavala ljude! Umesto toga, zatvorili smo se u nacionalne krugove pa on kaže – neće meni neko drugi određivati šta je vredno u mojoj naciji. I onda, ne retko ispadne da u „kulturi“ imamo više nacionalnog a manje umetničkog.

Boško Krstić:

U osnovi svakog umetničkog čina je ekspresija, želja da se neko pokaže, da se izađe, da bude dostupna svakome. Svaka manipulacija tom ekspresijom je kulturni zločin. Mislim da mi imamo veliki problem upravo sa time. Ekspresijom umetničkog dela, knjigom, izložbom itd, se pokušava sprečiti njen pun život jer se zatvara u ovaj ili onaj ili neki treći obor. A kad je u pitanju afirmacija kulture, umetnosti, ovde u Subotici, to je katastrofa! Više ne postoji nikakva uređivačka politika: niko nije obavezan da zabeleži da je izašao časopis, da je odigrana predstava, da je dobijena nagrada itd. Nikoga više to pod milim Bogom ne zanima. Jedini način da dovedemo u red i sebe i te druge ljude i sve ovo što nam se dešava – ako smo u stanju da razgovaramo sa ljudima sa kojima se ne slažemo.

Boško Kovačević:

Evo, izgleda da je tek sada počeo pravi razgovor.

Marija Šimoković:

Ovde je otvoren jedan fini razgovor i mislim da je jako dobro što je svako rekao šta misli. Nisam sigurna da je zadatak muzealaca ili ljudi iz Likovnog susreta da objašnjavaju istoriju. Mislim da nastavnici treba da pripreme decu. Pod dva: zašto nije zabeležen neki kulturni događaj? Ja sam nedavno javila – neću reći kojoj medijskoj kući – da je Berislav Skenderović imao veoma uspešni koncert u Kargnegi holi. Na to me je glavni urednik upitao – da li to može da posvedoči neko osim Berislava i mene! Kažem, nema problema, pozovite 2.800 ljudi koji su bili u publici pa proverite, jer svaka redakcija ima kompjuter i internet.

Zašto se ne beleže kulturni događaj? Pa zato što za njih ne znamo. A zašto se ne zna? Pa gde se mi to okupljamo zajedno? Na mađarske književne večeri i predstave idu Mađari, na hrvatske idu Hrvati, na srpske idu Srbi... Mene je to jako pogodilo kad sam se vratila iz Beograda, jer je Subotica bila jedini primer – to je ružna reč, suživot, ali svejedno, izričem je jer je označavala da se niko nije pitao ko je koje nacije. A onda odjednom vidim: u Srpski kulturni centar idu Srbi. Jedan moj prijatelj je tamo imao veče pa

sam otišla, i svi su me zapanjeno gledali, maltene su me pogledima izbacili napolje!

Ali, s druge strane, ima grešaka i sa naše strane. Neću pominjati koja je to kulturna institucija, ali svejedno: imaju neku manifestaciju, došlo je 6-7 ljudi, da se ogreju ili iz nekog sličnog razloga i nema ni jednog jedinog novinara. Dakle, moramo da razmislimo i tome kakve forme dajemo, u kakvim formama prezentiramo ono što imamo, izložbu na primer. Bila sam direktor Likovnog susreta i deca su dolazila iz škole, ušla i izašla, i uzalud ih kustos vuče za rukav da objasni o čemu se radi. Mislim da je tu tačka saradnje sa prosvetnim radnicima – da pripreme decu, da znaju gde idu, šta će videti, i da ih onda posle o tome pitaju!

Da ne govorim o tome da bi i novinara trebalo edukovati pa ga pozvati na generalnu probu ili u časopis i objasniti šta mi i kako i zašto radimo. Jedini način napretka u kulturi je sučeljavanje mišljenja i razgovor intelektualaca. Ovakvog razgovora nije bilo ko zna koliko godina i zato se zahvaljujem Bošku Kovačeviću da nas je okupio.

Osnovna greška je bila još pre 20 godina. Sećam se kad su formirane likovne kolonije. U drugim gradovima su tamo išli i drugi umetnici a ne samo slikari, išli su pisci i muzičari i pozorišni ljudi – a ovde su kolonije prve počele da budu separatne. Samo likovni umetnici, samo primenjeni umetnici, samo književnici... Ono što je Boško napisao o strankama sasvim stoji, ali treba da vidimo i kakve su posledice na institucije u kulturi. Ne znam kakav koncept imaju kulturne institucije, šta i kako rade. Dalje, da li je taj koji tamo radi sposoban da tamo kvalitetno radi jer osim u toj instituciji radi još u 6-7 škola, i da li je pristojno da taj koji radi u toj instituciji sam sebi pripremi izložbu. Dakle, otvara se i pitanje etike. Ja sam spremna da razgovaram sa svima, pa i sa tim ljudima koji tako rade jer mislim da to nije moralno. Dakle, osim estetike treba uvesti i pitanje etike. I onda dolaze posledice: da li se u „7 Nap“-u vidi da je neki od srpskih umetnika dobio neku nagradu, da li se u »Subotičkim novinama« vidi da je neko od mađarskih umetnika dobio neku nagradu... Informaciju o tome da je otvorena jedna knjižara sam otkrila u »Hrvatskoj riječi« i to samo zato što je vlasnik Hrvat. Da bih došla do informacija koje me interesuju ja bih morala da čitam sve novine ovog sveta, ali ja ne mogu ni da kupujem ni da čitam sve novine.

Neko:

Ovde kod nas je kritika, faktički, impresija, „dopada mi se“, ili „ne dopada mi se“.

Boško Krstić:

S tim što nikad nema „ne dopada mi se“, sve je sjajno.

Branislav Filipović:

Na kraju ovog skupa bih se zahvalio Dragutinu Miljkoviću koji nam je ustupio ovaj prostor. Ali bih se vratio na pitanje g. Šutuša – ko je organizator ovog skupa, jer mislim da je to zbilja veoma bitno pitanje. Mislim da je jako dobro što je to Boško organizovao, ali nije dobro što smo prisiljeni da čekamo da to Boško organizuje. Biću krajnje bezobrazan pa ću direktno reći: ovakav sastanak je trebalo da sazove naše lokalno „ministarstvo kulture“. To što smo imali sreću ili nesreću da je došao gradonačelnik pa smo mogli da čujemo kako sve ovo izgleda iz njegove perspektive, je, rekao bih, kolateralno dobro. I da opet budem bezobrazan: ako se želi promišljati mesto kulture u ovom gradu i strategija u toj oblasti, onda mora biti i pravo mesto za takve razgovore, a to je Gradska kuća i lokalno „ministarstvo kulture“, bez obzira ko je na njegovom čelu: naprosto, to mora postati deo sistema.

Što se tiče strategije, mi možemo razgovarati o tome da li ona postoji ili ne, ali – da postoji strategija, mi bismo bili deo te strategije, pogotovo Marika Šimoković, pogotovo Dragan Rokvić, pogotovo Boško Krstić, ali i mnogi drugi: prof. Ilija Mrkić, Mirko Grlica, Zoltan Šifliš... svi ljudi koji su danas došli bi bili deo sistema, bili bi deo jednog „spiska“ koji bi se nalazio u Grdskoj kući i koji bi mogli da budu pozvani jednom u tri meseca, na primer. To bi bilo kad bi postojala strategija. Umesto strategije, postoji jedna stihija, što je g. Šifliš rekao: u svakoj nacionalnoj zajednici postoje pametni i talentovani pojedinci koji su se izdigli do jednog višeg nivoa. Ali ovaj grad ne mogu na leđima vući takvi pojedinci, nego treba da postoje strateške smernice koje će, što rekao Spartak, svim talentovanim ljudima dati iste uslove.

I ključno pitanje koje ovde već pokrenuto: šta će biti parametar, kad ovde ne postoji stvarna umetnička kritika. Ko će biti „selektor“?! Nema parametara, nema kritike. Umesto toga postoji promiskuitet znakova, promiskuitet vrednosti. Mi ovde, danas, jesmo kulturna zajednica, i da, opet bezobrazno, i sebe smatram delom te kulturne zajednice – upravo bi ta kulturna zajednica, ta moralna zajednica morala biti ta koja će odlučivati. Ako političari, ili barem ljudi koji odlučuju o ovim pitanjima – nemaju toliko kulture ili obraza da pozovu ove ljude, onda ipak znamo o čemu govorimo, o čemu se radi.

Boško Kovačević:

Gradonačelnik je večeras govorio o agoniji jednog ekstenzivnog, rekao bih, skupljačkog koncepta kulture i ovom gradu. Taj koncept, to je očito, naprosto puca. Često razgovaram s Krstićem: to je takva poplava časopisa, knjiga, koječega... I to bi moglo biti dobro, uz odgovor na pitanje – da li je to emancipatorsko? Po onome što se dešava, po onome što mi smatramo kao neki pomak – to očito nije emancipatorsko!

Činjenica je da postoji mnogo manifestacija, mnogo događanja, ali razumite i ovo, pri čemu zbilja ne polemišem ni saa kime: jedno je politizacija etnosa a sasvim drugo je civilnost etnosa! Mi smo večeras i razgovarali o tome da partije, političke stranke, kontrolišu sve, uključujući i kulturno-umetnička društva. I tu je jedan od problema: više nema razlike između amaterizma i profesionalizma! Neko ko je bukvalno juče sebi umislio da je umetnik i on sada tu sebe smatra al pari sa nekim ko iza sebe ima istinski vredna umetička, stvaralačka dostignuća. (Krstić ubacuje: to nije problem sve dok neko ne počne da mu „diže krila“). Jeste, upravo u tome jeste problem politizacije etnosa u kulturi koja je sada bukvalno drastično na sceni, i onda sam se dešava ovo što nam priča nesretni gradonačelnik: kako da sada sve to pomiri. To je naprosto nemoguće. A iz budžeta se, kako smo čuli, izdvaja 12 odsto za kulturu: svi ćemo se složiti da to zbilja nije malo! Srbija odvaja jedan posto! A ipak gradonačelnik ne može da sve to „sastavi“, da „pokrije“ zahteve jer je počelo, da izvinite na izrazu, jedno „unutrašnje ždranje“. I to stalno raste, umnožava se, jer nema kriterijuma – ovo je emancipatorsko a ovo nije!

Ja ne kažem da kulturna strategija grada treba da određuje šta će ko da radi! To nikako! Ali naprosto mora poređati „kockice“, utvrditi procedure, vrednosne kriterije, institucije i sve ono razvijeni svet ima. I svako će i dalje imati pravo da štampa 99 knjiga, ali će se znati pravo mesto i vrednost: neka ga finansira stranka ili nacionalna aglomeracija, ali neće moći da »maše« time da je to zbilja istinska kulturna vrednost koja unapređuje ljudski život, posebno ne svih ljudi, bez obzira na naciju. A dokle god ostane ovako kako jeste, neće biti izlaza iz takve situacije. Naprosto, mora početi proce sređivanja, da se može reći – jeste, ovo je istinska kulturna vrednost koja nas sve obogaćuje, a ovo je proizvod stranačke ili nacionalne politike! I onda videti kako da se podrži ono što je istinska vrednost čitavog grada, i naravno, šire, jer mi želimo i moramo da budemo deo regiona, deo Evrope, deo sveta.

I da ne bude nikakve zabune: smatram da nacionalni identiteti i njihovo negovanje i unapređivanje predstavljaju veliku vrednost koja nas obogaćuje sve, bez obzira da li smo iz te nacionalne zajednice ili neke druge! Ali smatram da je još veća vrednost ako se te kulture prožimaju!

Jedna od posledica toga je da smo – uništili bilingvizam u gradu! Zašto?! Kome to može biti cilj i interes?! Šta dobro iz toga može da proizađe?! Ništa osim za sebični interes grupe pojednicana iz vrhova nacionalnih stranaka i zajednica! Baš bih voleo da mi danas ovde postavimo pšitanje – zašto u Subotici više nema bilingvizma – i da neko od političkih kreatora toga – javno odgovori, objasni!

Eto zato mislim da treba nastaviti sa ovakvim razgovorima, zajednički razvijati jednu novu strategiju koja će »držati« vodu i kroz 10 i 20 godina i, štaviše, koja će direktno korespondirati sa evropskim tokovima i trendovima.

Gerhard Wagner:

Ja sam predstavnik najređe manjine u Subotici – ja sam strani turista! Moja supruga je iz Subotice, dolazim ovde već 15 godina i ništa se suštinski nije promenilo. Ne želim da se mešam u vašu debatu, ali što se tiče kulturne politike, mislim da ona ne bi smela da bude odvojena, separirana od ekonomske

politike, od turističke politike, regionalne politike, kulturne industrije itd. Gradski muzej već 10 godina nije menjao radno vreme, Gradska kuća... Ovaj grad nema ni na Balkanu ni u Evropi ni jednu prepoznatljivu manifestaciju! Političari to nikad neće promeniti, to morate vi da inicirate, te promene.

Druga opaska bi se odnosila na finansijsku politiku. Austrija je pre desetak godina promenila policy finansiranja javnih ustanova, i da taj sistem danas odlično funkcioniše. To je jedna mešavina sponzorstva i prodaje kulturnih proizvoda, uz podršku budžetskog finansiranja. Kulturna politika, strategija, mora biti horizontalna i mora da obuhvati sve, od socijale do ekonomije, mora da privlači turiste, i tada će stvarati nova radna mesta i doprinosti kvalitetu života, ali i proizvoditi uštede u budžetu. Pored vašeg grada prolazi autoput kojim svake godine prolaze milioni ljudi. Verujem da nije previše teško da se, uz malo tehnoloških inovacija, tim ljudima da do znanja da se nešto interesantno dešava u gradu, da svrate, da participiraju u kulturnim zbivanjima. I ako se od tih prolaznik privuče samo 2-3 odsto, ceo grad će imati posla i koristi.

Jegyzetek a
SZABADKA VÁROS
MŰVELŐDÉSPOLITIKÁJA
címmel megtartott tanácskozásról

1. sz. füzet

FOKUS
Ifjúsági Kulturális Alapítvány
Szabadka
2009.

Bevezető helyett

A Szabadka Város művelődéspolitikája című tanácskozás 2008. december 26-án került megrendezésre a palicsi Turisztikai Információs Központ helyiségeiben, Szabadka Város és Vučinić Saša, polgármester, dr. Kovačević Boško, a szabadkai Szabadegyetem Singidunum Egyetemének szociológia-professzora és a szabadkai FOKUS Ifjúsági Kulturális Alapítvány védnöksége alatt. Megrendezésének több oka is volt. Az egyik legfontosabb, hogy megpróbáljuk visszahonosítani a párbeszéd hagyományát. Másfelől, a tanácskozás kezdeményezésére az a meggyőződés adott okot, hogy a város művelődési életének kritikus hangvételű elemzése és a valós és lehetséges kapacitások utópikus megállapítása stabil alapot képez a viszonylag fontos változások aktualizálásához.

A tanácskozásra művészek, kultúr munkások, menedzserek és a művelődési intézmények igazgatói kaptak meghívást. A párbeszédben az alábbi személyek vettek részt: **Saša Vučinić**, Szabadka polgármestere, prof. dr. **Boško Kovačević**, a Singidunum Egyetem szociológia-professzora, **Šimoković Marija**, költő, **Dušan Torbica**, szociológus, **Dragan Rokvić**, Szabadka Város Társadalmi Tevékenységekkel Foglalkozó Szolgálatának előadója, **Mile Tasić**, könyvtáros, **Ilija Mrkić**, nyugalmazott tanár, **Deák Ferenc**, költő, író, dramaturg, **Blažo Perović**, a szabadkai Szabadegyetem igazgatója, **Petar Mitrić**, a Palicsi Európai Filmek Fesztiváljának szelektora, **Spartak Dulić**, a Vinko Perčić Honi Galéria igazgatója, **Viktorija Šimon Vuletić**, etnológus, a szabadkai Városi Múzeum kustosja, **Sava Halugin**, szobrász, **Vass Géza**, a szabadkai Községközi Műemlékvédelmi Intézet igazgatója, **Daniela Mamužić**, szobrász, **Sirbik Attila**, író, **Siflis Zoltán**, filmrendező, **Sutus Áron**, szabadkai polgár, **Darko Kovačević**, a www.subotica.info portál szerkesztője, **Gerhard K. Wagner**, jogász (Bécs, Ausztria), **Branislav Filipović**, a szabadkai FOKUS Alapítvány igazgatója.

A füzet, melyet az olvasó kezében tart, magába foglalja azokat az értékeléseket és kommentárokat, melyek a város kultúrpolitikájáról folytatott vita résztvevőitől hangzottak el. A résztvevők által előre elkészített értekezéseket teljes terjedelmükben adjuk közre. Bár a polémiát sokféle, gyakran ellentmondásos álláspontok és kommentárok jellemezték, minden résztvevő egyet értett abban, hogy folytatni kell a kultúra és a közélet egyéb területeinek lényegi kérdéseit érintő párbeszéd hagyományát.

(Folyt. köv....)

A KULTÚRA, MINT A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS ELŐFELTÉTELE

A jelenlegi helyzet kritikája és ötletbörze

Bevezető gondolatok

Tisztában vagyok azzal, hogy a város kultúrpolitikájával foglalkozó ötletbörzénk csupán egy séta a **tudás, a szellemiség és a fantázia felszínén**, egyik lehetséges jelenlegi/jövőbeni politikamodell-szemlélete a város kultúréletének. Az itt ismertetett ötletek mindenekelőtt egy bizonyos lehetséges **polgári méltóságra** apellálnak, és nem csupán a **partikuláris azonosságtudatra**. A találkozó már egy másfajta, új társadalmi környezet felé fordul, mely, mindenek ellenére, városunkat, vidékünket is eléri majd egyszer. Észrevételeimben, elképzeléseimben és szemléletemben szem előtt tartva a majdani társadalmi összefüggéseket, megpróbáltam összeszedni a jövő kulturális-szellemi, mindenekelőtt a polgároknak a regionális, állami és európai környezetnek **megfelelő** helyi realitására vonatkozó építő jellegű és kiindulópontul szolgáló ötleteket. Kétségtelen, hogy a polgárok, a lehetőségek határain belül, **alanyai és résztvevői** lehetnek, és kell, hogy legyenek a folyamatoknak, nem pedig csupán egyedek, akiknek kiosztják az istenítéleteket és kötőfékeket. Igyekeztem, ahogy Tzvetan Todorov fogalmaz, a „**jól megfontolt humanizmus**” ösvényén haladni. Etnosz, nemzet, kisebbségi közösség, vallási tradicionalizmus, politikai pártok, tőke stb. formájában számtalan régi/új körülmény állít nehézségeket és szab korlátokat minden oldalról. Nélkülük azonban társadalmi jellegünk nem lesz hiteles, nem kell megadnunk magunkat nekik és nem szabad megengednünk, hogy bennünk és felettünk uralkodjanak. Ha felülkerekednek, elkerülhetetlenül szerencsétlenek, meg nem értettek, mérgesek, elégedetlenek és tehetetlenek leszünk.

Remélem, az itt ismertetett „ötletek” segítenek majd abban, hogy a különböző, mások, no meg magunk által felállított kerítéseket és deszkapalánkokat átlépjük és ledöntsük. A meglévő emancipatorikus telítettséget egyszerűen meg kell fogalmazni, mert **emberi arculatunk így kap bizonyosságot**. Közelítsük meg hát legalább egy lépéssel azt az **ontológiai emberi létet és szükségletet**. Ha itt és most ezt meg tesszük, méltán várhatjuk el, hogy mások, akik nem így cselekednek, legalább példát vegyenek rólunk.

Városunknak megvan a maga maradandósága. **Rendelkezik azzal az évszázadok által átszűrt emberségességgel, amely még ma is létezik, mint a város és a közös lét építő szövete. Ez a másság tisztelete** – tekintet nélkül a különböző nyelvekre, szokásokra, a „vére és rögre”, tekintet nélkül a rezsimekre és rendszerekre. Ez szolgáltatta az okot ezen esszé megírásához.

Itt csupán néhány **(poszt)modern és alter-modern** ötletet kísérek figyelemmel és ismertetek, mégpedig azokat, amelyek holnap, ismételten állítom, **elkerülhetetlen valóságává lesznek ennek a vidéknek is**, bár egyelőre még ellenállunk nekik, és újra csak a **tradicionalizmus és az alkalmazkodás, a mitománia és a függő modernizáció, a számítható individualizmus és az apátia üledékébe** süppedünk és kapkodunk a levegő után. Az esszé alapját néhány elmés meghatározó és ösztönző tényező adta, melyek pontosítása és felsorolása *hic et nunc* (itt és most) a következő:

- „A világ gyökere az ember” – K. Marx
- „Gondolkodj globálisan, építs hálózatot regionálisan, cselekedj lokálisan.” – John Naisbitt
- „Csak a saját eszünk menthet meg bennünket.” – M. Krleža
- „Megcsinálták a globalizációt, de két Jánusz-arca van.” - M. Pečuljić
- „Az ember nem arra született, hogy a világ problémáit megoldja, hanem hogy azt kutassa, hova vezet a probléma, és akkor a megismerhető határain belül marad.” – Goethe
- „A csillagos ég felettem és az erkölcsi törvény bennem.” – I. Kant
- „A gazdagság a szegényektől a gazdagokhoz megy át, míg a szennyezés

a gazdagoktól a szegényekhez tart.” – V. Shiva

• „Mit tudhat nekünk Shakespeare elmesélni, ha nem a bennünk lévő Shakespeare-nek mesél.” – E. V. Emerson

• Ebben a világban a „kis különbségek nárcizmusa dominál”. – S. Freud

• „Arról van szó, hogy a célzott racionalizmust elnyomja az értéki.”– J. Habermas

Túl ambiciózus lenne talán mindez? Egyféle „szélmalomharc” netán? Így is felfogható. Mégis vallom: ha pontosan meghatározzuk a **város szellemi habitusát**, tehát a helyi szintűt, akkor részben mérsékelhetjük az elégedetlenséget és csalódottságot a jelenlegi/jövőbeni társadalmi környezetben. Hát innen az érdeklődés egy **környezetnek elsősorban a kultúrától, szellemiségtől és fantáziától függő fenntartható fejlődése** iránt, melyet kiemelten fontosnak tartok. Hadd építsenek hát a tőketulajdonosok utakat és gyárakat, gyártsanak csak árukészleteket, építsenek hulladéklerakókat, információs és digitális építményeket! Létezik azonban az a szellemi határkő, amelyet mi határoztunk meg és állítottunk fel számukra, és amely megszabja, meddig mehetnek. A számok, birtoklás, hatalom és befolyás imádata vagy bővölete mögött mégiscsak **az emberről és az emberi méltóságról van szó**, tekintet nélkül arra, hogy mivel és mennyivel (nem) rendelkezik, illetve, hogy virtuálisan és átláthatóan mennyire (nem) rendelkezik befolyással. A jelenlegi feltúrt, megosztott, gyakran konfrontált helyi valóságban minden lehetséges, minden igazolt és minden megengedett. Egyáltalán nem kell azonban megbékülni a „lumpen-burzsoák és lumpen-politikusok” (K. Kosik) újveretű logikájával. Az **életnek** vannak bizonyos **értékei**, melyeket az elmúlt két évtizedben egyesek buzgó igyekezettel próbáltak visszaszorítani, s melyek **megmaradásunk és méltóságunk érdekeit bizton szolgálják (egyedülként)**.

A szabadkai történéseket sokan kísérik figyelemmel, nem csupán itt a városban, de a környéken, a régióban és az országban is. **Létezik-e egy másfajta válasz a kor kihívásaira a Trabantos-megoldáson kívül?** Az elmúlt évek során sok okos, szorgalmas alkotóember távozásának színhelyei voltak a város állomásának peronjai. Lehetséges-e a „párzó sejtek megtermékenyítése” (E. Moren)? Próbálkozásról van szó, a szellem

és fantázia belső felfogásának provokációjáról, az erkölcsösségről. Mégis, végezetül vagy kezdetképpen, az emberi megnyilvánulás gyökere a lélekben van. Az ember (a birtoklás attribútumaival, vagy azok nélkül) végezetül és kezdetként a társadalmi dolgok és viszonyok mércéje lesz! A keresztény és egyéb tudat-mátrix ezt bűnnek vagy megbocsátásnak, illetve erkölcsnek és erénynek nevezi. Esszém egy próbálkozás arra, hogy megosszam a nyilvánossággal a mindannyiunkban ott szunnyadó **humanizmus meghatározási alapjainak** legalább egy részét. Tudjuk, hogy a közéletet, a hatalmi enklávékat nagyrészt az általában a „fából vaskarika” mesét szajkózó közvetítők és végrehajtók uralják (M. Kangrga). Torzított, vagy inkább a szegénység és nyomor bilincsébe vert, vagy ürességtől csengő világunkban marad a könyörület bibliai gondolat: „Bocsáss meg nekik Uram, nem tudják, mit cselekszenek.”

Nem tartom hibátlannak az esszében javasoltakat. Nem gondolom azt sem, hogy az esszé bemutatja **az emberségesség minden csíráját és a létezés minden bizonyosságát**. Viszont, azt gondolom, hogy ebben a helyi realitásban másképpen is lehet gondolkodni és cselekedni. Javaslatommal szándékozom kiprovokálni a jobb, következetesebb és perspektivikusabb kínálatot. S ha ez az esszé komoly vitára készítet másokat és szilárd érvekkel alátámasztott kifogásokat ébreszt más alkotókban, vagy eszmei és egyéb tömörülésekben, akkor teljesítette küldetését.

Összefüggések és állapotok

A társadalomban végbement ellentmondásos, pusztító és transzformációs szociális és politikai folyamatok eltérő intenzitással járultak hozzá a kirekesztettséghez, a **város kultúr-emancipációs (komoly és maradandó) méltóságának, illetve teljes szellemi vertikálisának a mutációjához és visszaszorításához**. Ha a város múltjában kutatunk, meggyőződhetünk arról, hogy nem-megértésből, nehézségből és szenvedésből, kirekesztésből és kísértésből sosem volt hiány, mivel az ide érkező és itt találkozó lakossági agglomerációk alapvetően nem értették a helyi realitást. Akik viszont megértették, ők teremtették a várost. A politikai légkör és a szocio-politikai összefüggése és viszonya az elmúlt két évtized során a teljességében megváltozott társadalmi feltételek mellett a kulturális minta másfajta elrendezését eredményezte. Sok igazság van a komoly elemzők állításaiban: nevezetesen, hogy lényegében a **hatalom központosítása** (Szerbia nemzetállammá alakításának érdekében), az **etnikumok és népek közötti bizalmatlanság és konfliktusok (mint politikai mesterkedés)**, valamint a **hatalom pártokratikus modellje (mint az uralkodás primitív és profán modellje)** nagyban hozzájárultak, ill. előidéztek a város jelenlegi „kulturális realitását”. A lerombolt bizalom omladékain épült ki a **társadalmi csoportok és közösségek** (és nem a polgárok nagy részének) **egyéniségek mellett és között élésének a modellje**. **Erre alapozva viszont nem lehetett komolyabb fejlesztéspolitikát kidolgozni a polgárok és az egész város szemlélete számára**. Az a szerencse, hogy ezekben „a sáskajárás martalékává lett években” (B. Pekić) Szabadkán nem terjedt el a **mások, valakik elleni élés...** Az ilyen irányú törekvésekben és lobbanékony konfliktusokban azonban nem volt hiány. Az örökség előnyei, a földrajzi-politikai elhelyezkedés, az intézmények fejlettségi szintje, a lakosság többnemzetiségű összetétele, a gazdaság relatív fejlettsége és stabilitása (az országos állapotokhoz képest) szétolvadtak, ill. olvadnak az említett, meg egyéb, lényegében retrográd hatások súlya alatt, melyek a várost teljességében érték.

Másfelől, a város közepszerűségének és szellemi megcsonkításának előidézői között, melyben a közéleti és politikai szereplők és valóság-helyzetek elkerülhetetlenül létrehozzák a partikularitásokat, mindenképpen meg kell említeni azokat a folyamatokat is, amelyek a **társadalmi vagyon tulajdoni szerkezetváltásának** tartályából érkeznek. Nem egyszerű és nyilvánvaló „számítgató individualizmusról” és a „tőketulajdonosok lumpen-burzsoalitásáról” van itt szó, hanem a **lakosság szociális polarizációjáról**, egy szűk polgári réteg, a középosztály tönkretételéről, ill. az illegális „szürke gazdaságról”, a munkanélküliségről, a „szegénységi küszöb” alatt élő nagyszámú lakosról, és a nem csupán a fiatalokat érintő **kilátástalanságról**, meg sok egyébről. Ezek a retrográd folyamatok semmiképpen sem szolgálják a város kulturális méltóságát.

A megfigyelt időszakban Szabadka társadalmi jellege lényegileg megváltozott. A szerb lakosság száma mintegy 10%-kal megnőtt, a magyarok aránya majd 5%-kal csökkent, a horvát-bunyevác lakosság számaránya többé-kevésbé változatlan, míg a magukat jugoszlávoknak vallók aránya majd 5%-kal csökkent. A fenti adatokat pontosítja a tény, hogy a múlt század végén a város lakossága nem növekedett számbelileg (a 2002-es népszámlálás adatai szerint). A társadalmi összefüggések is lényegesen megváltoztak. Kutatások igazolják, hogy a lakosság egy negyede jól, illetve viszonylag jól él, a lakosság fele közepesen jó körülmények között él, és egy negyede a létminimum, ill. a „szegénységi küszöb” alatt él, nélkülözésben (a Toribos felmérés adatai). A vidék rurális szegmense, mely az összlakosság 33%-át teszi ki, társadalmi és etnikai tekintetben szintén polarizált. Már csak azért is, mert a vidék magára maradt, háttérbe szorult és kiesett az átgondolt gazdasági és társadalmi fejlesztés látóköréből. A múlt század utolsó évtizedében beindult tulajdonváltás látható nyomokat hagyott maga után. Nem csupán a kulcsfontosságú gazdasági alanyok újrameghatározása zajlott le, melyek közül sokat felszámoltak, hanem a munkanélküliek száma is megnövekedett (a munkaképes lakosság 15-20%-ával). Az új tulajdonossal rendelkező, régi/új gazdasági alanyok helyreállítása és biztossá tétele lassú, nagy nehézségek mellett és a helyes gazdálkodás szabályainak ismerete nélkül zajlik.

Kétségtelen, hogy kormányzatilag Szerbia még mindig egy provizórium, mely a csúfos közelmúlt nehéz terhét cipeli magán, újramagyarázott, mellesleg megismételt történelemmel, nem pontosított határokkal, „átugrott”, a környezet bizalmatlanságával terhelt nemzeti katarzissal, az „emlékezés torzult kultúrájával”, s újabban, retorikai ömlengésekkel az európaiasodásról. Ezek a társadalmi-politikai állapotok és folyamatok kuszán és ellentmondásosan termelődnek magában a városban, illetve, szívárognak be oda kívülről. Akár tetszik, akár nem, hatnak a szellemiségi konfigurációra is.

Szabadka jelenleg egy összetört szellemi-kulturális tükör. A darabocskákban nem látni az egészet, s leginkább azok „alakítanak” és profitálnak, akik a szilánkokon is meg tudnak állni. Nem hagyható figyelmen kívül az az értékelés, mely szerint a jelenlegi politikai és egyéb nomenklatúra visszaélt a múlt század nyolcvanas éveinek hagyatékát hordozó várossal, amikor kulturális-szellemi és gazdasági eredményei alapján az elsők között volt az akkori Jugoszláviában. A város „történelmi lehetőségét”, mely a következő években reálisan elvárható a Szerbia európaiasodásának útján, nem lehet majd komolyan kihasználni a meglévő felaprózottság és röghöz kötöttség mellett. Hiányoznak az ötletek, a programgazdák és programok, akik felülkerekedhetnének a jelenlegi partikularitásokon, a nép-nemzeti és intézményi bizalmatlanságon, az amatőrizmus és középszerűség mind szembetűnőbb térhódításán az alkotóművészetek, folklór-barangolások és a tömegkultúra konzumerizmusának területén.

Mi vár ránk?

Minden ellenállás ellenére Szerbia, a Vajdaság és Szabadka előtt csak egy út van: **az EU-integráció.** Ez a (poszt)modern társadalom alapvető útja. Tehát, egy tradicionalista mátrixból ideje megindulni a modern és szervezett európai társadalmak, országok, városok horizontja felé. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy e társadalmak, jelenleg, a modern mítoszok válságát élik: **az értelemét, a reményét, a haladásét és a demokráciáét!** Nyilvánvaló, hogy a modern társadalmak, minden szervezettségük és a „jólét” ellenére, egész sor negatív „műterméket” állítanak elő. E társadalmak kritikus

vizsgálata az alábbi jellemzőket aposztrofálja:

- a szabad idő üressége
- a család rétegződése
- környezeti fenyegetettség
- az élet és jólét céltalansága
- visszaélés a genetikai manipulációval
- a társadalmi jelleg gyengülése
- fokozott önzőség
- szökés a nárcizmusba
- stb.

Nyilvánvaló, hogy az elkövetkező években Szerbiában az ún. **függő modernizációról** lesz szó, illetve politikai és gazdasági alárendeltségről.¹ Virtuálisan ösztönözhetőek a re-tradicionalizálás különböző módzatai, mégis, politikai és egyéb eszközökkel, a régióra is rákényszeríthető lesz majd a „kopernikuszi fordulat”. A régi/új társadalmi jelleg meghatározó tényezői a fejlett társadalmakat jellemző tényezők lesznek majd (J. Jukić):

- **az individualizmus**, mely az egyenlőség követelménye és a hierarchikus egyenlőtlenség tagadásának mentén alakult ki.

Ez távlatokat nyit mindennemű autoritás gyengítésére és a tradicionalizmussal való szembehegyezkedésre. Komoly szerzők figyelmeztetnek arra, hogy egy olyan társadalom kezd körvonalazódni, amelyben mindenki boldog és elégedett akar lenni, és stressz nélkül szeretne élni. A szórakozás fontosabb lesz, mint a kötelezettség, míg a szabadság érzése felülkerekedik a szolidaritáson.

- **Pluralizmus** (mint az individualizmus fonákja). Ez a meghatározó tényező összekeveri majd az életstílusokat, értékeket és értékeléseket. A szellemi pluralizmus ösztönzi majd a politikai szintéren a „• demokrácia demokratizálását” (A. Giddens), a gazdasági szférában pedig

---

¹ * A feltételek könyörtelenül sokasodnak. A hágai bűnösök problémáját követi majd a koszovói probléma, a boszniai Szerb Köztársasággal való viszony problémája, a kapcsolatok Horvátországgal stb. Mindez a szerbiai politikai vezetés bölcsességéről (annak hiányáról) és pozicionálásáról (annak hiányáról) tanúskodik. Evidens, hogy az ország nemzetközi arculata mégis a belső megoldások és források alapján épül ki.

a szabad piacot.² A modern információs-technológia fejlődése megfelel a pluralizmusnak. A világ elérkezik a „hálózati társadalmakhoz” (M. Castells), és a médiák az egyénformálás erős fegyverei lesznek. A vélemények szerint a (poszt)modern embert tartósan az identitás-krisis nyomasztja majd társadalmi valóság „konstrukció” – a jelentés relativitása

• a tudás és cselekvés szakosodásának és fragmentációjának növekedése

• túlzott szabadidő-költségvetés
• redundáns területek
• a függőségi értelmi kapcsolatok szétesése (a gazdasági fejlődés, politikai szabadság és személyes boldogság összefüggési mátrixainak keresése)

- az etnocentrizmus válságának mélyülése
- az egyenlőség fejlődése és a patriarchális centralizmus válsága
- stb.

Nem elfelejtendő azonban az sem, hogy a modern világ még mindig küszködik néhány megoldásra váró, nyitott kérdéssel, valamint az elmúlt időszak vissza-visszatérő, a jelent is nagymértékben nyomasztó, negatív jelenségével. Az „Apokalipszis újkori lovasai” az alábbiakban öltenek formát:

• támadás a természet ellen (a természeti források gátlástalan kirablásán alapuló kizsákmányoló termelési modell)

• háborúk és (különösen) a terrorizmus különböző módozatai,
• szegénység és a létminimum hiánya a Föld lakosságának majd 20%-a számára,

• betegségek, melyekre a hagyományos orvostudomány (egyelőre még) nem találta meg a megfelelő válaszokat,

- megvesztegetés és korrupció,
- stb.

---

² Néhány szerző szerint, a Wall Street-i (2008. őszen) összeomlás után, komoly állami beavatkozás várható a gazdasági folyamatokba, mérséklődik az USA politikai, gazdasági és katonai fölénye és kialakul a több pólusú világ, a BRIK (Brazília, Oroszország, India, Kína), s ezek az országok együtt jelennek meg az USA-val és Európával a világ színterén. Ez már mind bizonyosabb.

A jelen/jövő világának ilyen és hasonló meghatározásában számos szerző (M. Foucault, Z. Baumann, A. Giddens, B. Parekh és mások) a megoldást a kultúrában és kulturális projekteken látják, melyek túllépik (transzcendentálják) e negatív folyamatokat. Alapjában, véleményük szerint, a **globalizáció keresztülvitele** azért történt, hogy az kisebb-nagyobb mértékben hasson a társadalmi (köz)élet és a magánélet minden pórására. Ezért kell hát a **helyi struktúrákat** erősíteni, ahol az egyén megmutathatja képességeit és a globális trendeket és hatásokat önmagához tudja idomítani. Ugyanakkor erősíteni kell a **regionális struktúrákat** is, mint a kapcsolatteremtés és összefogás módjainak egyik lehetséges modelljét a rendszer-, állam-, nemzet- és egyéb dominancia túlhaladásában.

Szükségletek

A város emancipatorikus szellemi-kulturális paradigmájának a visszaállítása, egész egyszerűen, a **komoly (fenntartható) fejlődés feltétele**. A kulturális szféra az, amelynek élen kell járnia, amelynek **el kell mozdítania az atavizmusokat és gátakat, túl kell haladnia azokon, célokat kell lefektetnie, és ösztönöznie kell az alkotókat a közéleti szerepre**. Irreális és kilátástalan azt várni, hogy a „szellemi-kulturális szilánkok” társadalmi valóságával, - sajnos, jelenleg ez a helyzet – komolyabb fejlődést, prosperitást, modernizációt és európaisodást lehetne elérni a városban.

Szabadka és a régió hasonló városainak összehasonlítása szolgáljon érvként az ilyen törekvés mellett. Milyen ma Szabadka Mariborhoz, Eszékhez, Pécshez, Szegedhez, vagy akár Aradhoz képest?! Itt a várost nem azokkal a városokkal hasonlítjuk össze, amelyek éppúgy elmaradtak, mint a miénk (Leskovac, Niš, Kragujevac...), hanem a jobbakkal mérjük össze! Már csak azért is, mert az elmúlt két évtizedben a határ menti városok (Szombathely, Kassa, Pécs, Szeged, Eszék, Maribor, Arad) messze megelőzték Szabadkát! Az egy helyben toporgás és a múlt század utolsó évtizedéig kialakított lehetőségek tékozlása jellegzetessége lett a mi politikai és kulturális körhintánknek. Reálisan nézve, a Vajdaság, a szerbiai centralisták és nacionalisták minden, a tartomány állítólagos elszakadási álmaira vonatkozó félelme ellenére,³ igenis **eurorégió. Szabadka pedig még inkább az**, mivel jó kilátásokkal kecsegtető a földrajzi-politikai helyzete és, igaz vissza- és háttérbe szorított, esetenként nem eléggé artikulált, belső (potenciális) kapacitásokkal rendelkezik.

Avároskomoly, átgondolt és megalapozott fejlesztéséhez **modernizációs projektet** kell bevezetni jól **azonosított és artikulált európaisítással a tevékenységek és az élet kulcsfontosságú területein**.

---

³ * Mind nyilvánvalóbb, hogy Újvidék és Szabadka Szerbiába-tartozása és elfogadása (köznapi megfogalmazásban) nem ezekben a toponímiákban történik, hanem Belgrádban. Őszintén hiszi-e a szerb értelmiségi elit, s, egyébiránt a lakosság is, hogy a Vajdaság „Szerbia elválaszthatatlan része”? A „Dunán-túliakról” szóló történet mégis tagadást és egyfajta gyanút vált ki.

Természetesen, ide tartozik a szellemi-kulturális szegmens is, mint az európaiasodás ill. modernizáció bevezető emancipatorikus lendítőkereke.⁴ A város (fenntartható) fejlődése megtervezésének adottságaiból kifolyólag, a szellemi-kulturális szféra, a modernizációs folyamatok egyik kulcsfontosságú mozgójaként, **komoly újrafogalmazás előtt áll, mind programjában és megnyilvánulásában, mind pedig politikai támogatottságában.** Itt újrafogalmazás alatt, mindenekelőtt, a meglévő tartalmak és programok komoly **értékelését** ill. kritikus vizsgálatát értjük, valamint az **új intézményi pozicionálást** a minőség és ésszerűség kritériumai között, de a helyi kormányzat és a szektor viszonyának fokozatos változását is. Ösztönző társadalmi és politikai légkör megteremtéséről van szó a szellemi-kulturális elmozdulás érdekében. Az ilyen légkör hiánya, egyszerűen az az akadály, melyet a városnak le kell küzdenie, ha az európai útra akar lépni. A Szerbia Európa Uniós tagságáig (?) előttünk álló éveket átgondoltan, hozzáértéssel és hatékonyan lehetne kihasználni.

Szem előtt kell azonban tartani azt is, hogy reálisan nézve, Szabadkának komoly fejlődési esélyei vannak, egyebek közt, az **élelmiszeripari termékek gyártásában és a turizmusban** is. Az élelmiszertermelésnek szilárd erőforrásbázisa van errefelé. Itt nem csupán mezőgazdasági termelésről van szó, hanem az élelmiszeriparról is. A lehető legkevesebb vegyszerhasználat és a mérgező beavatkozások nélküli termelés melletti elkötelezettség mindinkább feladattá válik a világban. A hagyományos élelmiszertermelést mind gyakrabban váltja majd fel az ellenőrzött, átalakuló és organikus termelés. Szabadka már rendelkezik kezdeti tapasztalatokkal és elfogadott modellekkel ezen a területen. A turizmust, sajnos, sokan még mindig a fejlődéssel kapcsolatban gyakran használt szóvirágnak tekintik. Alig néhány szerbiai közösség fektette le a területére vonatkozó konkrét fejlesztési tartalmakat és koordinátákat. Olyan gazdaságról és fejlődésről van szó, melyet a tőke megtermékenyítésének útjai és meanderei a politika és közélet beavatkozása nélkül találnak meg. A turizmus kiemelését ebben az esszében valójában az **Európa Tanács a „kultúrfolyosókra”** vonatkozó

---

⁴ * Ez a tanulmány már jó néhány éve létezik, pontosabban 2001-től, de háttérbe lett szorítva, vagy a városban fennálló politikai elitnek nem értették.

mega-projektuma provokálta ki. Nem csupán a városról van szó, hanem Palicsról is. A turistaipar új modelljei igencsak kedvelik a „kulturális ajánlat-csomagokat”. Ezek ugyanis bővítik a palettát, mivel az altatás és étkeztetés mellett nem csak a népi és honi kulturális környezet tartalmait kínálják. A kínálatnak, ugyanis, a térség jelenlegi alkotóművészeti erősségeit is fel kell ölelnie. A város turizmusának komoly kialakítása elképzelhetetlen állandó kultúrtartalmak nélkül, melyeket nem „kolonként” kezelnek, hanem a város szellemi (fenntartható) és fejlődési habitusaként.

A régió jövőbeni kulturális körvonalai egyszerűen elvlaszthatatlanok az EU-s kezdeményezésektől és feltételektől, valamint azok hangsúlyozásától. Ugyanis, a termékekkel és szolgáltatásokkal összehangolt kultúra, művészeti produkció és az értékesítés piaci szokásai közötti optimális kapcsolatokat keressük. Valahol itt kell az „optimális összekötő kapcsolatot” keresni. Tetszik ez nekünk, vagy sem, evidensen olyan ötletekről van szó, melyek a **kultúrgazdaságot, avagy -ipart** erősítik, és nem a tömegkultúra újratermelésének szintjén vannak! A szóban forgó ötletek szerint legyenek egyes piaci termékek, mint pl. a turisztikai szolgáltatások, élelmiszerek, bor, kézművesipar, tanyák stb. a kulturális méltóság, imázs és tartós értékek összekapcsolásának alappillérei, majd – a csere által – a piacé is. Kézenfekvő, hogy az állami kultúra-modellek nem tudnak minden igényt és étvágyat kielégíteni a szellemi szféra táplálásában. Ezért a tömegkultúra termékei által kínált szinttől magasabb szinten kell keresni a piaci (in)direkt kapcsolatokat az értékelés és kínálat terén. Ezt az irányultságot nem kell már előre sikertelenségre ítélni. Egészítsük ki, inkább, támogatásunkkal, tapasztalatunkkal és képzeletünkkel, valamint konkrét projektekkkel.

Az Európa Tanács „kulturális folyosókra” vonatkozó kezdeményezés-csomagjában fontos szerep jut a **kulturális értelmiségről** szóló ötleteknek, illetve annak a kísérletnek, hogy a kultúrpolitikai koncepcióba komolyan „beágyazzák”, többek között, az **információs technológiákat** is, mindenekelőtt, mint a tájékoztatás és hozzáférhetőség egyik módját, mint közvetítők és újramagyarázók tömkelege nélküli lehetőséget és opciót.

Az elkövetkező években városunknak ezeket a kezdeményezéseket kellene életre keltenie és kiépítenie saját modelljét. Nem csupán azért, hogy

elkerülje a lemaradást, hogy alkalmas legyen az optáló kulturális modellek központjának szerepére, hanem azért is, hogy ösztönzőleg hasson egyéb, az állam (ellátás) és a piac (profit) összekapcsolási modelljeit fürkésző önálló próbálkozásokra, s ezzel új támogatási folyosókat nyisson a meglévőket felülmúló értékek és kultúrárték-tartalmak számára.

Az új művelődési paradigma kialakításánál mindenképpen figyelembe kell venni a külső (szerbiai és régiós) politikai és szociális természetű tényezők hatását, melyek továbbra is közvetve-közvetlenül felforgatják/ ösztönzik majd a város szellemi-kulturális keretét. A Szerbia EU-s integrációja melletti retorikai elkötelezettség megerősítése lassú, és jelentős közéleti ellenállásba ütközik. Egyszerűen hiányzik a részletezés és a **politikai szféra vezérelve**. A nép-nemzeti, szélsőséges ámtítás továbbra is be-besettenkedik a közéletünkbe, néha új köntösben, néha pedig puccos ruhába álcázva. A szerbiai központosított hatalom, mivel megvannak a maga korlátai, nehezen lehet az európaiasodás motorja. A pártokratikus dominancia, mind a hatalom (a helyit is ideértve) felállításában, mind annak működtetésében egyszerűen relativizál és háttérbe szorít minden folyamatot, amely (in)direkt módon leemeli őt a dominancia piedesztáljáról.⁵ Másfelől, itt van a különböző, a régióból és határon átnyúló környezetből érkező ötletek (in)formális hatása. Nem csupán az intézményes, fennálló együttműködés ösztönzéséről van szó, hanem a személyes és csoportos viszonyokról és kapcsolatokról is. Szemléltessük ezt azzal, hogy a múlt évszázad utolsó évtizedéig a szabadkaiak szívesen látott vendégek voltak a régióban, akikre úgy tekintettek, mint „kiválóbbakra”, gyakran „fennhéjázókra”. És mi a helyzet most?

Az ilyen megfogalmazás és kivetítés esetében ajánlatos pregnánsan meghatározni a szükségszerűségeket. Mi az, amit előrevetítünk? **Megfogalmazni, megvalósítani és megerősíteni Szabadka vezető európai város szerepét Szerbiában (köznapian szólva).** Tehát: **európai, nem csupán a monarchiai hagyományok, a megmaradás,**

---

⁵ * Úgy ítélem meg, igazuk van azoknak a szerzőknek, akik azon a véleményen vannak, hogy az állam normalizálásának kérdése és feltétele, alapjában, a jog uralmának bevezetése és az „önmagát feleslegessé tévő hatalomgyakorlási cél”. (Fichte)

elhelyezkedés, örökség és a többnemzetiségű lakossága alapján, hanem európai az életminőség, perspektívák, nyitottság, kultúrértékek és új tartalmak fejlesztése, valamint az anyagi és szellemi gazdagság alapján. Túl ambiciózus mindez? Talán igen, de ugyanakkor mágnesként hathat az emberek, ötletek, intézmények röviden: azon erők összehozására, akik ezt igazolni tudják.

Nem egyszerűen a város európaiasodására vonatkozó politikai és közéleti retorika ismételtetéséről van itt szó, hanem feladatról, a tartalmak és programok megvalósításáról, visszaigazolásáról – itt és most! Nem az érdekért, pletcsnikért és népszerűségért folytatott politikai önkéntességről van szó, hanem minőséges előrelépésekről a munka és az élet minden területén. **A város kultúrpolitikájának küldetése nem csupán a meglévő helyzet meghatározását foglalja magába, hanem a feltételek előkészítését ahhoz, hogy a meglévő határainak átlépésével a lehetséges területére lépjünk!**

Értekezés

Ezekben az immár két évtizede tartó zaklatott tranzíciós időkben, a város jelenlegi kulturális légkörének kicsit is komoly elemzése az alábbiakra mutat rá:

1. A város művelődési életének hétköznapjait a dominánsan nép-nemzeti felaprózottság és rezervátumi jelleg határozza meg. Arról van szó, hogy a nép-nemzeti sajátosság ápolása, mint a civilizációs nemzeti-kisebbségi jogok egyike, sajnos, öncélúvá kezd válni. Kialakultak a nép-nemzeti intézmények, s ez jó. Ami viszont nem jó, hogy ezek kreativitás, programok és minőség tekintetében **megmaradtak saját**, leginkább középszerű, sajátosságukban, **önmaguk számára**, anélkül, hogy komolyabb túlhaladási, felülmúlási, kapcsolatteremtési és új szellemi-kulturális konfigurációs tartalmat mutatnának fel saját nép-nemzeti érdekükben.

Az elmúlt években (évtizedekben) az etnizált politikai elit által gyakran hangoztatott retorika, mint pl., hogy „ha mi, szerbek jól érezzük magunkat ebben a városban, akkor a magyarok, horvátok, bunyevácok stb. is jól érzik magukat”, egyszerűen nem állja meg a helyét. Ha, ugyanis, a **polgárok jól élnek**, félelem és kilátástalanság nélkül, a nép-nemzeti identitástudat is virágzik. Montesquieu már régen megmondta: „Elsősorban ember vagyok és csak azután francia (német, olasz)...” A közéletben még mindig az „etnosz elpolitizálásának és a politika etnósításának” (K. Offe) a folyamatai zajlanak, nem pedig az „etnosz polgáriasítása” (E. Balibar).

A nép-nemzeti eszme értelmiségi és pártelit-típusú képviselői bezárkóztak „elefántcsont-tornyaikba”, saját társadalmi és szellemi partikularitásaikba, így elvesztett a város teljessége. A nép-nemzeti elitek gyakran felelősségre vonják és megcímkézik azokat a művészeket, akik nem sorakoztak be közéjük. Ezek az állami és vallási (történelmi) közösségek a hagyományokhoz való visszatérés szószólói, illetve példátlan mennyiségű túlóldalisággal teltett etnokulturális és etnopolitikai matricákat gyártanak. A központosított államhatalmi apparátusnak, egyszerűen, megvannak a korlátai és határai. A hatalmat a lehető legalacsonyabb szintig kell vinni,

egészen addig a szintig, ahol a határozatok meghozatalára azoknak van a legnagyobb hatásuk, akikre ezek a határozatok vonatkoznak.

A vallási (hagyományos) közösségek, mint a város szellemiségének és kultúrájának alanyai, sok mindenben, még mindig, főleg a hosszantartó gyűlölet, a „dicsó múlthoz” való ragaszkodás vizein eveznek, s hívői agglomerációik esetében főleg a népi tartalmak ápolására fektetik a hangsúlyt. Városunkban a vallási közösségek művelődési élete azt mutatja, hogy ezek a közösségek a kulturális programokat a saját hívőikre való vallási hatás céljával, a vallásgyakorlás, hitszónoklat és oktatás funkciójában adják elő és ápolják. Tehát, többségében egy vallási épületen belüli tartalmakról van szó. Azonban, a hagyományos vallási közösségek vallási ünnepei és rendezvényei gyakran teremtenek jó alkalmat, elsősorban a régmúlt időket idéző és aktualizáló kulturális tartalmak népszerűsítésére és arra, hogy dominánsan rátelepedjenek a környezet közéletére (és a politikaira is) (V. Perica). A vallási szervezetek kitartóan és (nem) nyilvánosan szeretnék a társadalmat de-szekularizálni, illetve jelentős hatást gyakorolni a profán hatalomra, még talán a fejlődés szempontjából kulcsfontosságú döntéseket is hozni.⁶

A városban használt nyelvek, az elmúlt két évtizedben jelentős akadályvá váltak az etno-kultúrák összekötésében és átjárhatóságukban, a mások művelődési rendezvényein való részvételben és fordítva. Immáron majd két évtizede az iskolákat olyan generációk hagyják el, akik nem tudnak szerbül vagy magyarul. Ezért nem kell csodálkozni azon, hogy hétvégeken a magyar fiatalok a főleg magyarok lakta kisebb településekre mennek, szervezeten, szórakozni. A **kétnyelvűség** vívmányai szertefoszlottak. A kétnyelvűség megkerülhetetlenül szükséges a jelenlegi helyzet áthidalásához. A horvát nyelvet itt most nem szükséges külön kiemelni, mivel a szerb-horvát természetű különbségeket és viszályokat még mindig a zugpolitikai tevékenység és politikai profitálás hatja át. M. Krleža ezeket a viszonyokat

---

⁶ * A város vallási térképe 2007-ben készült el, és azt mutatja, hogy 44 vallási közösség, felekezet, szekta, szektás csoport és új vallási mozgalom működik. A legbefolyásosabbak és legszervezettebbek, természetesen, a római katolikus egyház és a szerb ortodox egyház, melyek a helyi lakosság mintegy 80%-át ölelik fel.

cinikusan és képletesen így magyarázta: „A szerb-horvát viszony és identitás problémája ugyanaz, mint annak a ganéjra kérésnek a problémája, melyet két kupacra szakított a történelem kereke”. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy nem kell ápolni a nyelvi sajátosságokat és lehetővé tenni azok számára, akiknek ez fontos, hogy használják anyanyelvüket.

2. **A város művelődési életének meglévő, intézményes szereplői** többé-kevésbé a túlélés anakronisztikus vizein maradtak, minden komolyabb átalakítás nélkül az egyébként lassú és eldugult szerbiai tranzícióval történő „lépéstartásban”. Bürokratizálásuk, ügyeskedéseik és túlélésért vívott harcuk egészen nyilvánvaló. A kultúrintézményekben főleg nem hozzáértő hivatalnokok ügködnek (nem csak saját hibájukból), s ez nemigen illik össze a kulturális küldetés népszerűsítésében betöltendő új szerepkörökkel. Ebben a mátrixban kicsi az esélye annak, hogy ösztönző pontokká, esetleg az alkotóművészetek „szolgáltatóivá” váljanak. Ezek az intézmények a mindig kevés költségvetési eszközökből tartják el magukat, és szinte törvényszerűen, mindig hiányzik a pénz az alkotói tevékenységre. A helyi hatalom pártokratikus összetétele szinte teljességgel etnizálta az intézményeket a művelődés terén, és „saját” alattvalóival, vagy éppen nemzettársaival népesítette be azokat. Tehát, etno-intézményes felaprózottsággal találjuk magunkat szemben, amely kitartóan az egymás **mellett** élést, nem pedig az **együtt**élést támogatja. Valójában a politikai és egyéb nép-nemzeti elit pusztá érdekeiről van szó, arról, hogy profitáljanak abból, hogy az embereket megosztásra és konfrontációra sarkallják.⁷

3. **A piaci termékek** ill. a műtermékek **tömkelege** evidensen szervezetlen és féktelen. Általában igencsak megkérdőjelezhető értékű, minden belső, nemesítő emancipatorikus tartalom nélküli, a társadalmi realitást nem „művelődtető” termékekről van szó. A tömegkultúra, törvényszerűen, átlagosságot termel. A tömegtájékoztató eszközök (az országosoktól a helyiekig), a piac logikájára hivatkozva, az átlagosság szintjét állandóan csökkentve, már „megették” a kultúrát, és a fogyasztás

---

⁷ * Az adatok szerint, a szabadkai intézményes hálózatot 11 intézmény, 90 különböző társaság és egyesület képezi, és a 110 különböző rendezvény megszervezésére juttatott eszközök értéke a 2007-es évben a művelődés pénzelésére előlátott források 17%-át képezte.

és „nyelés” minden fogyasztói tulajdonságát magán hordozó terméké alakították át. Veszélyes harapást ejtettek már a komoly, értékes, az emancipáció és emberi méltóság csíráit magukban hordozó kulturális tartalmakon is. Másfelől, egy jó könyvnek, festménynek, zeneszámnak nincs meg az a fajta szükségszerű közéleti logisztikája és támogatása (amire viszont szükség van) ami ahhoz kell, hogy szélesebb körben is elérhető legyen és komolysága a közönség által is visszaigazolást nyerjen. A leginkább nemzet-őrző címkével ellátott, értékelés nélküli alkotók és termékeik tömegében, és az értékfelismerési médiaérzékenység hiányának közepette, a valós kulturális értékek a névtelenség, vagy a meg nem értés süllyesztőjében végzik.

A divathóbort, a bizarrság, a „szűklátókörű mentalitás” alapján egy bizonyos státusz-promóció malmára hajtják a vizet, s nem egyéb ez, mint behódolás a „címlapsztoriknak”, vagy a politikai elitnek kiszolgálása. A mellékszerepek, a metropolizáció, a mezővárosi, vicinális szemléletű önazonosság elfogadásáról van szó. Teljesen mindegy, hogy **pénzről, hatalomról vagy nép-nemzeti központról** van-e szó. Alapjában háttérbe szorításról, uszályhordozásról és valakinek a kedvében járásról van szó. Minden próbálkozás, amely az ilyen mentalitás túlhaladására irányul, legtöbbször „szélmalomharcra” van ítélve, illetve a középszerűség és a már látott modelljének megisméltésére. Az (újonnan) toborzott tőketulajdonosok, ha támogatják a kulturális tartalmakat szimbolikus mecénási összegekkel, esetleg elnyűtt reklámokkal, akkor alapján véve és leginkább a csekélyes és banális üzeneteket hordozó kultúrát támogatják. Jellemét tekintve ez a kultúra nemzeti, népművészeti és kávéházi. Lényegében, ez a realitás szüli a „társadalmat szétromboló, erkölcsi rothadás vírusát” (R. Konstantinovič).

4. **Néhány, az elmúlt két évtizedben bevezetett, kulturális rendezvény-projekt próbálkozás** volt a szürkeség felülmúlására és a kilépésre a középszerűségből. Más fesztiválok és rendezvények kitartóan termelik saját anakronisztikus tartalmaikat és üzeneteiket a város felé. Esetükben bukkan fel az a probléma, hogy óriási energiát és forrásokat emésztenek fel, hogy párnapos **eseményként** létezzenek. Ezek már „lejátszott színdarabok”, tehetetlenek, mivel szerkesztésük és kialakításuk nem olyan, hogy mélyebb nyomot hagyjanak a város kulturális panorámáján.

A fesztiválok nem lettek a különböző partikularitások gyakori „művészi” közepszerúségének és banalitásának túlhaladásának irányába tapogató és azt ösztönző kultúrtermékek. Az elmúlt évek rendezvény- és fesztivál-áradata a városban kiváló mutatója lehet a kulturális produkció etno-rezervátumos bezártságának és a próbálkozásnak, hogy saját kereteiket túlhaladva, számukra ismeretlen közönséget vonzanak. E nem kisszámú rendezvény minőségének komolyabb, kritikus értékelése egészen bizarr és kétséges értékeket mutat majd fel a tartalom és program tekintetében (tisztelet a kivételeknek).

Széttört „csomópontok”

Az elmúlt két évtizedben, a szimulált tranzíció vitathatatlan politikai hatásaként, a kultúrpolitika régi/új közvetítői, leginkább ösztönösen, beágyazták magukat a művelődési életbe, s ők a következő területekről jöttek:

1. A város **régi/új kultúrhálózata** megpróbálja megmenteni saját intézményes létét, mégpedig a fennmaradt program-, szervezeti és pénzelési matrica alapján. Valójában ezek az alanyok tengődnek, így vagy úgy, de „szegényesen” megvannak. Nem történt meg a komolyabb intézményi szerkezetváltás és felújítás, ezért ezek a létesítmények leginkább igencsak szerény, elnyűtt és találékonyágszegény programokkal jöttek elő, amelyek nincsenek összhangban az új szociális és politikai realitásokkal. Elmondható, hogy a hálózat saját létezését mentette meg a régi tevékenység-mátrixal. Egyfelől a kormányzat központosított átviteli mechanizmusa leginkább csupán reszlit ajándékozgatott nekik, másfelől pedig kialakultak a nemzeti-kisebbségi intézmények, mint az önazonosságtudat védelmének és jogának egyik formája, s ezek szándéka, hogy a „dolgok értékmérői” legyenek. A rájuk gyakorolt állami hatás a **„szerbséget védte” a városban, az etnocentrikus helyi hatalom pedig kialakította saját etnocentrikus kultúrintézményeit, avagy átvette a meglévőket.** Ez a polarizáció (potenciálisan) a kölcsönös összeütközésekhez vezetett. Az **új típusú szponzori és donátori modellek és hálózatok** hiánya **a város kultúrpolitikájában** a „koldulás” és az esetleges, kapcsolati és ismeretségi logikán alapuló többleteszköz-beáramlás gyakorlatát honosította meg.^{8*}

A színházépület felújítása, mint a kultúrpolitika pillére, egyesítette a központosított állami és az etnocentrikus helyi hatalmat, bár a két fél törekvései gyökeresen eltérnek. Így épül, hát, a **„művelődési masztodon”,** amely, miután elkészül, egész sor működtetési, tartalmi és pénzelési kérdést nyit majd meg. Ha még ma nem történik valami az épület programjának

---

8 * A költségvetési politika kialakítói rámutatnak arra, hogy a művelődésre szánt források majd 70%-át a művelődéssel foglalkozó intézményekben és egyesületekben foglalkoztatottak bére teszi ki.

és pénzelésének előkészítését illetően, reális a veszélye annak, hogy az meglétével „felfalja” az alkotói munka szinte minden, mind a helyi, mind az egyéb költségvetésből érkező, anyagi előfeltételeit. A politikai elit és a besorakozott értelmiségiek ostoba és felelőtlen lépéséről van szó. A város, ill. a közvélemény az épület arculatára, méreteire, díszítésére vonatkozó témákat taglalta részletesen és szállt szembe velük, s nem a jövőbeni művelődési tartalmak, működés és pénzelés tervezésével és optimalizálásával foglalkozott. A jelenlegi összetételű városi kormányzatnak a legsürgősebben **komolyan és nagyon figyelmesen** el kell kezdenie **foglalkozni e masztodon program- és egyéb jövőbeni tevékenységével.**

2. **A közelmúltban alakult intézmények, egyesületek és társaságok etnocentrikus hálózatának** rendeltetése a város nemzeti-kisebbségi önazonosság-alapú tömörüléseinek megőrzése. Alapjában ezek **a sértődöttség kultúráját** ápolják, s könnyen az aktuális politika csatlósainak szerepét ölthetik fel, és a politikai konfrontációkban, ill. egyezkedésekben a „számlák” kiegyenlítésére szolgálnak. Alapjaiban ez egy középszerű kultúra (tisztelet a kivételeknek), melynek posztulátumai a népi kultúra, érzelmek és a „hősi múlt” fenntartása és újraértelmezése. A rezervátum-vírus túlsúlyban van ezekben az intézményekben, társaságokban. Sokukig még csak el sem ért az a gondolat, hogy a **másság kultúrája** megőrzésének és fejlesztésének legjobb megvalósítása és igazolása a **multikulturalizmus ill. interkulturalizmus** mátrixában rejlik. Az, hogy lépést is tegyenek ez irányban, csak hiú ábránd. Az említett mátrixot leginkább szóvirágként használják önelégültségük palástolására, mások vádolására, s igen gyakran, körmönfont nacionalista tartalmak népszerűsítésére.

Nem az etnikai-alapú konglomerátumok létjogosultságát kérdőjelezzük meg, csupán a tevékenységüket és a város légkörére gyakorolt összehatásukat. Nem arról van szó, hogy csupán **„kerek egész”, önmaguk számára elegendő etno-kultúránk vannak, hanem arról, hogy ezek a kultúrák legyenek egy gazdagabb, változatosabb és minőségesebb városi kultúrpanoptikum létrehozói.** Tehát, kerek egész etno-kultúrákkal kell rendelkezni, olyanokkal, amelyek ápolják a nép-nemzeti önazonosságtudatot, de nem lehetnek öncélúak. Kreatív

kiindulópontokról van szó, arról, hogy a kultúrtartalmak teljességét a sajátosságok adják, ne pedig az önelégültség és ugyanazon dolgok örökös újrajátszása. A **közös lét mátrixa melletti kiállásról** van szó, **nem csupán az egymás mellett élés modelljéről**. Ez igenis egy nehéz és összetett feladat, amelyre a helyi hatalmi nómenklatúrának jelentős befolyása lehet. A város kultúrpolitikája nem rakható össze csupán a népnemzeti szilánkokból, hanem annak teljesnek kellene lennie, olyanak, ahol az **érzékkelhető szellemi/kulturális légkörben a másság elismerést nyer**. Az ilyen alapokon nyugvó kultúrpolitika mindenekelőtt a partikuláris és egyéb határokat átívelő minőséget, értéket és alkotói tevékenységet részesíti előnyben.

3. A társadalom (színlelt) demokratizációjának palástja alatt, a kultúrában is számos szervezet, egyesület, mozgalom és kulturális esemény „megalkotója” jelent meg. A kinyomtatott könyvek, a kiállítások, zenei rendezvények, közszereplések, a partikuláris, leginkább a baráti és családi kör számára szervezett ünnepek száma viszont még közelében sincs az üzenátvitelben, esztétikában, költészetben és tartósságban elért új teljesítményeknek. Az értékelés szintje lecsökkent, és minden, ami **kultúrtermék-formájú**, kultúrának minősül. Nincs hiány trágárságból, közönségesből és közhelyekből. Ezek a tartalmak, leggyakrabban, nem képesek átlépni saját „árnyékukat” sem. Egyszerűen elkopott a határvonal a profi és amatőr között, az esztétika, a kulturális érték és a banalitás között, az alkotás és a már látott reprodukciója között. A „kultúra égisze alatt készült alkotások” száma nyilvánvaló, de emancipatorikus és érték-üzenetük kifejezetten vitatható.

E kulturális valóság létezése a város általános szellemiségének állapotát tükrözi, amely felaprózott és megosztott, s a közéleti kritikus hangvétel hiányát mutatja. Nem csupán az elit kultúra pártolásáról van szó, hanem a félig-meddig amatőrizmusról és provincializmusról, amely egyedüli mértékadóként akar rátelepedni a város kultúrpanorámájára.

4. Nem mondhatjuk, hogy nincsenek, hogy a vizsgált időszakban eddig nem voltak **emancipatorikus kultúrtartalmak**. Azonban ezek főleg kisebb társadalmi csoportok, egyesületek és új társadalmi mozgalmakat

érintő egyéni próbálkozások voltak. Tevékenységüket **kardélen táncolva végezték**, melyet nemcsak a központi kormányzat szegezett feléjük, hanem az etnocentrikus helyi nómenklatúra is. Tevékenységük emancipatorikus tartalmi leginkább a bizalmatlanság, kizárás és marginalizálás górcsőve alá kerültek. Mivel projekt-alapúak voltak, ez nem tette lehetővé számukra a **folyamatosságot és állandóságot**. Mindenek ellenére azonban, ezekben a kultúr-enklávékban kell keresni a „**város új kultúrparadigmáját**”. A jelenlegi helyzetben, ezek a projektek és programok csak a **negyedik/ötödik rezervátum** szerepét tölthetik be, anélkül, hogy támogatást, tartalmat és energiát kapnának-merítenének a város széttört kulturális realitásának felülmúlására és meghaladására.

Eszmei-elméleti kiindulópontok

Nyilvánvaló, hogy a tágabb keret és a társadalmi valóság eszmei és egyéb hatása valamint a dolgok összefüggése adja a helyi művelődési politika irányvonalának és tartalmának a meghatározását. Általában négy művelődéspolitikai modellt különböztetünk meg vidékünkön (M. D. Šešić és B. Stojković)

1. **a liberálisat** – a kultúrtermékpiac meghatározó jelentőségű, tömegközönség és –fogyasztás,

2. **a bürokratikus-népművelőt** – az állam saját hatalmi közegei által ellenőrzi, irányítja és tervezi a kultúrát,

3. **a nemzeti-emancipatorikusat** – melyben a nemzeti identitást veszik nem csupán a kultúra, hanem a társadalom politikai megváltoztatásának alapjául,

4. **a féltársadalmi modellt** – mely a társadalmi hatás és piac, központi és helyi hatalom, a féltársadalmi és civil szervezetek kombinációján alapszik.

Természetesen a kultúrpolitika tipológiájának vannak más modelljei is, de úgy tűnik, a fenn felsoroltak illenek be leginkább a mi helyzetünkbe. A szerbiai/vajdasági művelődéspolitikai, alapjában és egészébe véve, a retradicionalizáció-visszatörzsiesítés és a neoliberalizált trabantizáció, ill. függő modernizáció között mozog.

Ha a feladat a művelődéspolitikai modell meghatározása, akkor szemügyre kell venni az **optáns társadalomfejlődési modelleket** is, és ezekből kell kialakítani a kulturális paradigmát ill. modellt. Sajnos, ez nálunk még mindig szervezetlen és nincs világosan meghatározva, bár az eseti megvalósítás eszméit és útjait már kirajzolódni véljük. Itt, a társadalmi fejlődés következő eszméit kell szem előtt tartani:

1. **konzervatív eszmék** (a társadalom vissza-hagyományosítása és etnocentrizmusok)

2. **(neo)liberális eszmék** (a fél-periférikus függő társadalmakban a kultúra a piaciak erői hatásának van kitéve)

3. **etatista eszmék** (az állam kiemelt szerepével)

4. **szociáldemokrata eszmék** (melyek a hatalom és piac hatásának átgondolt optimalizálásán, az alanyi pluralizmuson alapulnak).

Tételezzük fel, hogy a **társadalomfejlesztési eszmék utolsó csoportját** részesítjük előnyben, mely ugyanakkor a kultúrpolitika eszmei alapját is képezi, s ennek részletes kimutatása az alábbi koordinátákat követeli meg (Lj. Mitrović: 2008, 182-183):

- a művelődéspolitikai polgári megalapozottsága
- multikulturalizmus
- a művelődéspolitikai demokratikus-részvételi jellege
- pluralizmus
- a művelődéspolitikai fejlesztési-civilizációs küldetése
- nyitottság a piac felé, ami azonban nem jelent alárendeltséget
- humanista-emancipatorikus szerep
- európai távlatok (regionálisak, hálózatépítés, városok együttműködése stb.)

- a nemzeti-kisebbségi identitások megőrzése és fejlesztése.

Az ilyen és hasonló kultúrpolitikai koncepció vitathatatlanul megkívánja a szereplők, mechanizmusok és megvalósítási módok meghatározását. A modell szubjektívizálása az alábbi szereplőket hozza az élvonalba:

- művészek
- oktatási és tudományos intézetek és intézmények
- állami/helyi hatalom
- régi/új művelődési intézmények
- tömegkommunikációs eszközök
- civil szervezetek és mozgalmak
- politikai pártok
- szponzori és donatori hálózatok.

Ebben a társadalmi valóságban evidens, hogy a kultúrpolitika profiljának kialakítása és pénzelése az **intézményes és projektes hozzáállás kombinációjával lehetséges**, azzal, hogy mind az intézmény, mind a tartalom, reprodukció és hasonlóak kapnak forrásokat. Az intézmény-működtetési költségek nem haladhatják meg az állami/kormányzati költségvetés által biztosított eszközök 15%-át. Másfelől, az európai

kritériumok és tapasztalatok mentén, tiszteletben kell tartani azokat az ismérveket, hogy az intézmény évi összbevételének kb. 1/3-a fizethető ki bér címén a foglalkoztatottaknak ill. tisztségviselőknek. Ezek azok a mércék, melyeket célul kell kitűzni ezen a területen.

Védőbeszéd a polgárokért és a városért

A geo-politikailag **a határ közelében** elhelyezkedő város profilja a **lakosság önkiválogatódása által alakult ki, s itt azok maradtak, akiket nem zavar a mássággal való együttélés.** Természetesen, az életnek ezt a modelljét tanulni, elsajátítani és megszokni kell. Azok tudják elfogadni, akik készek **a másság** elfogadására. Alapjában így alakult ki Szabadka. Sokan jöttek-mentek és maradtak itt a városban. A szokások, nyelvek, kultúrák, vallások, a törzsi, ősi, népi és nemzeti közösségektől átvett hagyományok egy sajátosság központot **és életmódstílust** alakítottak ki, mely a **közös létben**, legrosszabb esetben az **egymás mellett élésben** gyökerezik...

Ebben a szabadkai potenciális multi/interkulturális gyűjtőmedencében több, a (ki)használás, kisajátítás és mesterkedések különböző kihívásainak ellenálló építőelem is létezik. Ezek: a vitathatatlan földrajzi fekvés, a történelmi tapasztalat, az életmód, a határ közelsége, a párbeszéd és tolerancia, tehát a hajlandóság a különbözőség, másság elfogadására. Nyilvánvalóan létezik egy **tapasztalati tűréshatár, a mások iránti tisztelet és tolerancia, és az egymástól tanulás hajlandósága.** E koordináták mentén kristályosodott/kristályosodik ki a város ősi berögződéseken felülkerekedő mentalitása, amely segélykiáltás a nép-nemzeti és egyéb partikuláris én-meg-megint-én-kedés által okozott konfliktusok szükségszerű civilizációs túlhaladására. Szabadka „megtanulta” és megtapasztalta, hogy vehemensen ne fogadja el az uralkodó (politikai, ideológiai) eszméket, programokat és a kialakult rendet. Ennek bizonyítéka a múlt évezred-évszázad végén kimutatott etnikai távolságtartás (lásd: az 1995 és 2000 között végzett TORIBOS kutatások és a Bogardus-féle társadalmi távolság-skála).

Érthető és elfogadható a tény, hogy az elmúlt évszázad krízises és (nemzeti) ellenségeskedéssel teli társadalmi-politikai körülményei között a kisebbségi közösségek, szó szerint, saját önazonosságukat mentették. Nem fogadható el azonban az, hogy egy idő után (akár így akarták, akár nem) önmaguknak lettek a túszaik. A többségi nemzet és a kisebbségi közösségek viszonyának a századunk elején beindult normalizálásával és

törvényes rendezésével szükségessé vált az önelégültség által gerjesztett rögzült sajtóságosságok leépítése. Ez nem azt jelenti, hogy eltűnt a többségi nemzet dominanciája, hogy nincsenek nacionalista természetű megnyilvánulások és incidensek, bár azt sem jelenti, hogy a „közlekedő edények” rendszerének mintájára, választ kell adni minden provokációra, vagy esetleg megkerülni a többségi nemzet szükségszerű katarziszát. A „toleranciaküszöb” megítélésének problémája egészen megfoghatatlan. Mindegyik fél a maga érveivel jön elő, azokkal, amelyek számára megfelelnek. De a „kör négyzögesítésének” problémája éppen az emancipatorikus és értékes felismerésében rejlik, mely meghatározza a polgárt a sokszínűség palettáján, minden társadalmi és politikai lehetőséggel, mércével, joggal és kötelezettséggel, az azonosságtudat tiszteletben tartásával, ápolásával és fejlesztésével együtt.

Nem szabad elhanyagolni a tényt, hogy egy bizonyos számú nemzeti, nacionalizmus-ittas értelmiségi még mindig a nép-nemzeti konfliktusok gyártásából él, így biztosítva önmaga számára a közéleti részvételt és az etnizált politikai pártvezetők jóindulatát. Ugyanazon mértékben, mint ahogyan a szerb nemzeti azonosságtudat zászlóvivői „a szerbség védelmében” ügyködnek a városban (de kitől is védjük meg őket?), az egyéb nép-nemzeti agglomerációk kiválóságai is „védik” sajtóságosságukat, s így lesznek önelégült egyesek, mások, egyebek... A szóban forgó megőrzésnek a társadalom, az intézmények jogi rendezésének a tárgykörébe kellene tartoznia, nem a retro-nemzeti kiválóságok feladatkörébe. Ha így lenne, esztétikai, lírai és értékí alapokon fekvő kultúrtermékeket lehetne transzcendentálni, nem pedig „kultúrtermékké alakított”, csökkentett értékű emancipatorikus üzeneteket. Ezért kaphatnak domináns szerepet a városban a sületlenségek, az önjelölt és ál-alkotók, illetve rögtönzők. A nép-nemzeti palást, melyet magukra öltenek, szinte mindent eltakarhat.

Az élet „multikulturális” hajtásai, minden kétely és homályosság ellenére, **a város kiindulópontul szolgáló építő jellegű meghatározó tényezői.** Bármennyire is rombolják és megkérdőjelezzik őket a nemzeti-kisebbségi, ideológiai, politikai és pénzügyi elitek, fennmaradnak, és elfogadhatóvá teszik ezt a várost arra, hogy az **élet a másság közepette folyjon.** Ma

már, napi szinten és a hétköznapi szóhasználatban ez a város a szerbiai látószög „európai oázisa”. Lesznek, akik azt mondják majd, hogy nem más ez, mint az óvatosság, lomhaság és szűklátókörűség kispolgári, falusi vénája. Igazuk lenne netán? Nyilvánvaló azonban az is, hogy ez egy védekezési mód a különböző elitiek és hatalmi ranglétrák különböző kisajátításai és mesterkedései ellen. Ezért Szabadka nem úgy jelenik meg a közéletben, mint a város, ahol komoly szavak, heves ígéretek születnek, s ahol fenntartás nélkül elfogadják a dolgokat. A túlzások és a „tűnődés” pillanatának logikája elleni védekezés gyakran kelti azt a benyomást, hogy kifulladtak az emancipatorikus energiák és elsötétült a képzelet. Ez a védekezés gyakran dominánssá válik és hosszan tart. Ezt nagymértékben táplálják a különböző uborkafára felkapaszkodott, természetesen, nacionalizált politikai és pénzügyi elitiek, akik azt hiszik, hogy „rezervátumi köldökük” a világ közepe. Ezért kimondhatjuk, hogy ez a város, ki tudja, hányadszor akad az „emberi lelkek halászáinak” manipulációs horgára (Đ. Šušnjić). A vidék polgárainak elsődleges (tanult és tapasztalati) azonosságtudata, amely **a munkában, mint a fennmaradás feltételében** gyökerezik, szembeszáll a különböző szekundér (nép-nemzeti, birtoklási, szeparatista és egyéb természetű) identitás-hordalékokkal. Ebben a városban az „**egymást kiegészítő, többszörös identitás**” (Linc és Stepan) meglétéről és közéleti-politikai támogatásáról van szó, melyek a nemzetiesített értelmiségi és politikai elitiek háttérbe szorításának folyamatait viszik előre és alapozzák meg.*

Szabadka a paraszti, rurális, fiskális, kereskedő, polgári (pro)európai mentalitás szublimátuma, amely **óvatosan kezel** mindent, ami fennáll, nyilvános és harsány. A város polgárai ezt már megtapasztalták, de rá is jöttek erre. Ez a **határ melletti** megmaradás logikája. Tudjuk jól, hogy „a külső állam- és egyéb határok az emberben gyökereznek” (Heller Ágnes). Melyek a szabadkaiak határai? Az állami, politikai, nemzeti, és több mint valószínű az ideológiai határai? Ezt a **bizalomban (bizalmatlanságban), lehetőségben (lehetetlenségben) és a Szabadkán-élés és alkotás biztonságában (bizonytalanságában)** kell keresni. Mégis, szinte naponta ömlik ki a víz a tolerancia-tartályokból, annak ellenére, hogy körülöttük különböző védművek és gátak épültek, melyeket egyelőre

belülről kezdett ki az elkerülhetetlen erózió. Amikor megtörténik a nép-nemzeti sajátosság kinyilvánítása, a politika és a közélet, leginkább az elit és a pártok által, megkezdí a közvetítést, s akkor kezdődik a konfliktus-gyártás. A közvetítésben, bárki tegye is azt, a különbözőségek fontosabbak a hasonlóságnál, a konfliktusok az együttélésnél.

S éppen ide, ebbe a hatalmas szakadékban, ebbe az ürességben a magán-és közélet, az (elő)polgári társadalmiság és az emberi munka útján való (elementáris) fennmaradás között, ide épülnek be a különböző alkuszok, akik különböző partikuláris, utilitárius és egoista élet-értelmezéseket kínálnak, így erősítve pozíciójukat. Újra meg újra mögéjük sorakoznak a különböző számítógatók és talpnyalók, akik tolmácsolják, és ránk kényszerítik egoista és csoport-érdekeiket, és visszaélnék a **szükségletekkel**, míg valójában a **civilitással** mesterkednek, mind szándékosan, mind öntudatlanul. Ók még ma is a multi/interkulturalizmus kulcsszereplőiként próbálkoznak betolakodni a közéletbe, saját partikularitásukat a dolgok mércéjének tekintve.

Valójában korcivilizációs szükségszerűségről van szó (nagy szó, de nagyon igaz) ebben a városban. Fel kell tární, és háttérbe kell szorítani a különböző manipulánsokat az értelmiségiek, a pénzügyi és politikai elit (leginkább alkuszok) között, a kvázi-alkotókat, annak érdekében, hogy vissza tudjuk szorítani a számítógató és egoizmussal áthatott individualizmus bástyáját, mint a dolgok mércéjét a város jelenlegi politikai életében.

Miért jellemző nemzeti és politikai elitünk nagy részére a számítógató és az egoizmus? Ezen a vidéken, így a városban sem, fejeződött be, s nem is erősödött meg a **polgári szellemiségi habitus**. A polgárság előtti, a „saru és cipő, kövesút és aszfalt” közötti mentalitás, amikor még nagy a kavargás és ellenállás, dominánsan nincs összhangban az emancipált polgár mentalitásával, amelyet a szorgalom, tisztesség és becsületesség, de mindenek felett a **nyilvánosság** teremtett meg. A város értelmiségi vedutái, előbb és ma is, az átmenetiséget tükrözik, az „állomásperon”-állapotot, ahonnan az út az anyaország nép-nemzeti központjába vezet, a(z állami, nemzeti és **klientista**) határig. Néha, életük egy-egy szakaszában, itt tartózkodnak, de nem telepszének le a városban. Energiájuk és képzeletük ellenállása és lázadása ez a primitivizmus, a nyilvános erkölcsi fertők, periférikus és

határvidéki lakhelyek ellen? Leginkább maradnak a tiltakozás szintjén, majd: illa berek, náda kerek! Nép-nemzeti prófétai jellegük és megmaradásuk a konfliktusokon, nem pedig a transzcendentáláson, a másság tisztelésén alapszik. A **szellemi felszárnyalásokkal és az értékmérce, valamint a nyilvános értékelés emelésével** kísért kihívások, ebben a városban, kulcsfontosságú, még nem abszolvált feladatokká válnak. A városnak szüksége van szellemi intézményekre (nem az épületekre gondolunk), olyanokra, amelyek felülkerekednek a közészerú és szúklátókörú röghöz kötöttségen és állandósultságon. Lehetséges-e ez a másság, tolerancia és alkalmazkodás légkörében? A múlt tapasztalatai, és az elmúlt két évtizedes valóság gyakran kérdőjelezi meg ezeket a lehetőségeket.

Tehát, **előrelépésről** beszélünk, amellyel ez a város azóta küszködik, amióta hirtelen kitalálta az első polgári rétegeket. Századunk új kihívást jelent a röghöz kötöttség és önelégülttség felülmúlásában, anélkül, hogy másoktól, a tőlünk különbözöktől bármit is megvonnánk, az individualitás és pluralista társadalom tisztelete mellett. Ezt a feladatot meg kell valósítani. A „**multikulturális**” **ötletek és programok** igenis **kulcsfontosságú ösztönzői és termelői a polgárságnak**.⁹ Pótlólagos vallásos és profán ötletek és programok garmadával lesznek a jövőben is. Mégis, érdemes abban reménykedni, hogy nem fogjuk „megismételni (nem megérteni) a történelmet” (Bibó István). Az időhiány evidens, mint ahogyan a politikai és uralkodó elitek követeléseit és kiszolgálását elutasító kreatív és felelősségteljes értelmiségiek hiánya is.

---

9 * A költségvetési politika kialakítói rámutatnak arra, hogy a művelődésre szánt források majd 70%-át a művelődéssel foglalkozó intézményekben és egyesületekben foglalkoztatottak bére teszi ki.

A művelődéspolitika pillérei

A **szociáldemokrata kultúrpolitika modelljének** támogatásával, (feltételesen szólva) kifejezett ellenállással, konfliktusokkal, feszültségekkel és a dejá vu-effektusokkal kell számolni, mindenek előtt az operacionális és gyakorlati szakaszokban.

Az új művelődéspolitika eredményeinek felállításában, megtervezésében és megvalósításában ki kell válogatni és meg kell jelölni azokat az eszközöket és „szerszámokat”, amelyek az átfogó környezetfejlesztésben utat törnek egyéb kulturális tartalmaknak és programoknak. Itt néhány kulcsfontosságú, feldolgozást és részletes meghatározást igénylő, konkrét probléma jelenik meg. Ezek pedig:

1. **A színházépület felépítése** egy egész sor, az intézmény programjára, szervezésére, pénzügyi tevékenységére és megszilárdítására vonatkozó kérdést és problémát nyit meg. Egy nagy, nem csupán építési, hanem programjában is jelentős vállalkozásról van szó, amelyet komolyan és szakszerűen **át kell gondolni**. Alapjában, az épület felépítésének befejezése ránk kényszeríti, hogy a színház legyen az új művelődéspolitika tartópillére. Tekintet nélkül arra, hogy mennyire nem tanácsos a múlt század nyolcvanas éveinek modelljeit megismételni, maga az épület követeli meg a tartalmak új, másfajta programozását. Nemcsak a nemzeti társulatok bevezetéséről van szó, hanem a színház, az épület profiljának kialakításáról is, mint **gyülekező- és találkozóhelyről, mint egy gyülekezeti művelődési intézményről**.

2. Az **újrafogalmazott rendezvények** (az Európai Filmek Fesztiválja és a Nemzetközi Gyermekszínházi Fesztivál) egészéves, a meglévő intézményekkel és mozgalmakkal összekötött programjaikkal és projektjeikkel, lehetnek-e a város „kulturéletének pillérei”? Ez a kérdés komolyabb elemzést és az újraprogramozás irányainak újbóli meghatározását követeli meg. Természetesen, kritikusan kell felmérni a városban megrendezésre kerülő egyéb rendezvényeket és fesztiválokat is, majd meg kell határozni az emancipatorikus és humanista átjárhatósággal rendelkezőket. Alapjában, ebben a városban a rendezvény- és fesztivál-kultúrának rendelkeznie kell

„külső és belső küldetéssel”. Ugyanilyen fontos a város kulturális arculatának minél szélesebb körű megerősítése, mégpedig úgy, hogy a felvilágosításon és banalitáson túlhaladó értékelések és tartalmak elfogadásra kerüljenek. Az etno-rendezvények, törvényszerűen, istenadta tartalmak a legkülönbözőbb „kétes értékek” sugárzására. Ez nem azt jelenti, hogy rendeletben kell ezeket betiltani, hanem szét kell választani az általuk továbbított üzenetet és értéket. Arról van-e szó, hogy „állandóan ismétlődik ugyanaz, amit már láttunk”, vagy előrelépésről és a minden komoly kultúrprodukción megvalósuló emancipatorikus jelleg felismeréséről? Méretek szabásról van szó, nem pedig az etno-kultúra és a kapacitások eltúlzásáról.

3. Gondolkozni lehetne a **Pécs 2010 – európai kulturális főváros** eseménysorozatról is, mint az új kultúrpolitika lendítőkerekéről. Evidens, hogy ezt a tényt jól meg kell vizsgálni és nézni. Pécs közelsége és kulturális bemutatása egy új művelődési paradigma kialakításának létrehozója lehet. Annál inkább, mivel ki kell használni a lehetőséget, ha voltak és vannak felkérések Szabadka bekapcsolására az európai kultúra bemutatásának e tércéjében. Ezzel vitathatatlanul tágulnak a határok és emelkednek a kultúrprodukción értékelésének ismérvei. Ezzel egy lépéssel közelebb kerülünk Európához, amit retorikailag igencsak hirdetünk.

4. Alaposan elemezni kell a művelődés terén a városban jelenleg fennálló helyzetet azon ötlet-lista alapján, miszerint a **szerezmények, festmények, könyvek** és azok alkotói, intézményes és szervezési kapacitásai gerincét képezhetik egy „pillér” felépítésének. Ez mindenképpen magában foglalja azt is, hogy próbálkozni kellene a jelenlegi töredezettség és felaprózottság áthidalására és egésszé alakítására, anélkül, hogy ez veszélybe sodorná a nép-nemzeti specifikumok ápolását. Külön figyelmet kell szentelni a **kiadói tevékenységnek**, és meg kell határozni a kiadói produkció kereteit, mércéit és küldetését. A kiadói tevékenység tartós nyomot hagy a jelenben, de az előttünk álló jövőben is.

5. Az Európa Tanács **„kultúrfolyosókkal”** foglalkozó projektje jó alkalmként használható a kultúrgazdaság, illetve -ipar kialakítására. Réalisan, Szabadkának megvannak a beinduláshoz szükséges termékei, regionális és egyéb kapcsolataihhoz, hogy bekapcsolódjon ebbe a programba.

Ezzel kapcsolatban elsősorban a **fesztiválokra, a kézművességre, a tanyákra, a borutakra és az organikus termékekre** gondolok. Állami, helyi és EU-s támogatással lehetőség nyílna a környezet projektes szerepeltetésének komolyabb kialakítására.

A káderek és a közönség

Gyakran halljuk azt az értékelést és jankiáltást, hogy a városnak nincsenek kultúrkáderei, nincs meg a „városi” közönség. Az ilyen értékelésnek megvannak az alapjai és indokai is. Általában, amikor tudjuk, hogy mit akarunk, a fejlesztési programokkal együtt járnak a káderek is, és bővül a közönség. Az ötletekkel és projektekkal együtt jár egy új, másfajta szervezés, a pénzelés, médiatámogatás stb. szélesebb skálája. A jelenlegi körülmények között a kultúrában foglalkoztatottak „saját farkukat harapdálják” (M. Kangrga). Egy jól meghatározott művelődési projekt, amely magában foglalja a káderek, művészek és közönség mozgósítását, a kulturális valóság egy teljesen más térszerkezetét eredményezi. A felhasználókat is meg kell teremteni, ápolni kell, akár a művészeket, kreatív embereket. Jelenlegi művelődési hétköznapijainkból **hiányoznak a modern szervezők, hiányzik az állam és piac közötti kapocs, megszakadt az alkotói (generációs) folyamatosság, híján vagyunk a nyilvános kritikus felértékelésnek és a felhasználóknak. Nincs viszont mennyiségi, formai, intézményi, befogadói, amatőr reprodukálói hiány.** Ezekkel a kultúrvalóságbeli lehetőségekkel és jellemzőkkel nem számíthatunk emancipatorikus áttörésre a kultúrában sem, de a város fejlesztési politikájának átjárhatóságát sem várhatjuk. Alapjában a kultúrpolitika méretre szabásáról van szó, amely majd sikeresen békíti össze, **optimalizálja az állam és a piac szerepköreit az átfogó (minden másságot felölelő) művelődési politika kialakításának a szolgálatában.** A tömegkultúra a (poszt)modern társadalmak megkerülhetetlen valósága. Ennek a kultúrának megtörténik majd a piaci felértékelése, meglesznek majd a fogyasztói és „individualista magányosai” (Ž. Lipovecki), nem lesz meg azonban az **emancipatorikus, demokratikus-részvételi, fejlesztési-civilizációs és humanista küldetése.** A szóban forgó kultúrtartalmak felülmúlják és túlhaladják a társadalmi realitás jelenlegi látóköreit, és megteremtik, kinyitják a fejlesztési látóköröket.

A művészek (eddig) ritkán voltak a hatalmi politika kegyeltjei. Valahogyan szinte mindig háttérbe szorultak. Továbbra is nyitott kérdés marad, hogy

mindez azért van-e így, mert ők a jövőt olyannak látják, amely tagadja, megkérdőjelezi a meglévőt, vagy ennek oka a művészek a fennálló renddel szemben tanúsított kritikus, független viszonyulásában keresendő. Nem gazdagodásról van szó, nem a művészek számára kitalált névleges munkával járó hivatalokról. A képzeletük legyen az, ami az egzisztenciájukat biztosítja. Alkotásról van szó, „tiszteséges”, normális esélyek és feltételek biztosításáról a megélhetéshez és alkotáshoz. A **művészek iránti toleranciáról** van szó, **még akkor is, amikor másképpen gondolkoznak**. A poszthumusz elismerések, ha vannak, általában a meg nem értés és intolerancia időszakának kárpótlásai.

A kultúrtermékek **használóit, és nem fogyasztóit**, vagy egy semlegesebb kifejezést használva: a közönséget, is nevelni, kultiválni kell. A tömegtájékoztató eszközök, különösen az elektronikus médiák az átlagosságot és értékcsökkenést terjesztik. Ők ott „laknak” minden családban, ezért nem ritkán tudatosan manipulálnak és fordulnak az értékrendszeri kód csökkentéséhez. Felhasználó-képzésről és nem fogyasztó-képzésről van szó. Ebben, és az értékelési és szelekciós rendszer kialakításában, az oktatási rendszernek létfontosságú szerepe van. A piaci „fertőzés” és az emancipatorikus humanista üzenetek között valóban óriásiak a szakadékok. A maradandó társadalmakat és politikákat ez utóbbi érdekli majd. Alapjában, a komoly politikai és kulturális tevékenységben nem csupán arról van szó, hogy az ember ott legyen „a címlapon”, hanem a tartós eredményről, amely nemesít és nyomot hagy. Városunknak olyan közönségre van szüksége, amely különbséget tud tenni az értékes és értéktelen, az esztétikus és nem esztétikus, a méltóságteljes és a behízalgó, a szabadság és az alárendeltség között. Egy ilyen közönség kinevelése kínkeserves és hosszantartó munka. Amikor meg úgy érezzük majd, hogy a legnehezebb, csak vissza kell emlékeznünk arra, hogy a tiszavirág életű értékeket csupán egy lépés választja el a betegesen kóros viselkedéstől.

A projekt irányelveinek meghatározása

A leggyakrabban feltett kérdés az ilyen/hasonló, vagy másfajta, a város konzisztens, nem pedig kétes, profán tartalmak és üzenetek talpatán nyugvó művelődéspolitikáját kialakító ötletek konkrét megvalósítására vonatkozik. Hogyan történjen a megvalósítás? Leginkább az történik, amit R. Musil is gondolt: „A jó, teljes és emancipatorikus ötletalmazt részekre és darabokra törjük, így mindenki elveheti azt, ami neki kell, amiben önmagára ismer.”

Már említettük, hogy felaprózott és emancipatorikus szempontból igencsak leértékelt művelődési és politikai szintérral rendelkezünk. Az elmúlt évtizedek során a városnak, mint egységes egésznek a megkérdőjelezése (nem) megfontoltan és (nem) szándékosan következett be. Megalapozottan mondják, hogy „Szabadka ma már három faluból és néhány településből áll.” Annak a törvényszerűségéről és szükségszerűségéről van szó, hogy a meglévő eltérő munka- és életmódokból kialakítsuk a közös tartalmakat, művelődési politikákat, majd azokat következetesen megvalósítsuk.

Vitathatatlan, hogy politikai társadalomban élünk. Tehát, az általános társadalmi (gazdasági, szociális, kulturális) folyamatokra ható kulcsfontosságú hatások a politikai arénából érkeznek, a politikai szereplőktől és szubjektumoktól. Ebben a vetületben, a többi szereplő mellett, a kormányzó és az ellenzéki politikai pártok postacímei megkerülhetetlenek. Nem ismeretlen számunkra az sem, hogy ma már nem csak Szabadkán van szükség a **politikai szereplők komoly átforgálására és megváltoztatására a társadalmi modernizáció területén**. Jelenleg a politikai pártok egy kortévesztő, gyakran heves, különböző alkukban és kereskedésben fenntartott politikai légkör élharcosai. Az ilyen légkör meghatározza az élet és munka egyéb szektorait is. Vitathatatlan, egy ilyen ítélet, helyzetértékelés kimondása megkívánja az érvelést:

- A többpárti rendszer kezdeteiben a politikai pártokban hiány van a politikai képzelettel és elvi álláspontokkal rendelkező tagokból. Még a modern politikai pártok belső szerkezetének jellemzőjeként ismert **szimpatizánsok intézménye** (M. Diverse) sem alakult ki komolyabban.

Itt nem a szimpatizánsok mozgósításáról van szó a választások alatt, vagy bekapcsolásukról a „biztos szavazatok” kvótájába, hanem a két választási ciklus közötti kommunikációról és kötelezettségvállalásról. Nagyrészt a szimpatizánsok között találjuk a potenciális politikai képzelőerővel és elvi álláspontokkal rendelkező személyeket.

- A fennálló **nyilvánosság, közvélemény** még nem kiépült csatornái. A médiák mellett, ösztönözni kell a polgári (ön)szerveződés különböző formáit (új társadalmi mozgalmak – A. Turen), nem csupán mint az ellenőrzés egyik módját, hanem mint a jó, optimális és megvalósítható ötletek, kezdeményezések beáramlását a hatalomgyakorlási folyamatokba, vagy a komoly ellenzéki tevékenységet, amely nem romboló és nem primitív. A minősített és kritikus nyilvánosság és közvélemény vitathatatlanul a legjobb védekezés a különböző belső pártközi egyezkedés és kereskedelem ellen, melyeknek a legnagyobb vesztesei, természetesen, a polgárok.

- A „számítgató individualizmus” kifejezett jelenléte, főleg a politikai pártvezetés minden szintjén. Már közhelynek számít, hogy a szerbiai, szabadkai politikai pártok jócskán csak megfertőződtek a **kielégítgetések, szinekúrák és klientizmus különböző módszereivel** és belefeledkeztek azokba. Alapjában kenőpénzekről és korrupcióról van szó, melyek aztán a hatalom (kormányzat) segítségével megsokszorozódnak és meghonosodnak.

- **A demokrácia hiánya a párton belüli viszonyokban, és a politikai kultúra hiánya a hatalom gyakorlásában és az ellenzéki tevékenységben.** Egyfelől felismerhető a vezetés és a vezetők irányíthatósága, illetve az alacsonyabb szervezeti szintek alárendeltsége és függősége a „magasabbaktól”. A politikai kultúratlanság drámai megnyilvánulása, hogy a pártokat „háborús törzskarnak” tekintik a politikai önkéntesség dominanciájában.

- **Irányelv-hiány** a politikai életben és a pártok kötelezettség-vállalásában. A modern politikában a tevékenység a határozatok meghozatalával kezdődik, mivel ez foglalja magában a legfontosabbat: a leghatékonyabb megvalósítás útjainak keresését, a teljesítmény értékelését, minden politikai döntés negatív társadalmi hatásának a minimalizálását stb.

- stb.

A többpártiságnak, illetve a politikai pártok kormányzati (ellenzéki) tevékenységeinek nemcsak a képzeleten, a **jövőbeni társadalmi és politikai helyzet alakulására vonatkozó döntések meghozatalán** kell alapulnia, hanem a legoptimálisabb utak és megvalósítási modellek keresésén is. A politikai hétköznapiakban általában a **lehetőségeket, a megvalósítás módozatait ütköztetjük**, nem pedig a koncepciót, tervet (amennyiben van ilyen). A kormányzó és ellenzéki pártok ilyen jellemzőinek hiánya csak alátámasztja azt, hogy ezek a pártok „háborús törzskarként” tevékenykednek.

Amikor ilyen/hasonló, vagy másmilyen ötlethalmazról van szó, amely a város művelődéspolitikáját az európaiasodás mentén alakítja ki, akkor el kell gondolkodni és operacionalizálni kell a kormányzati **politikai szereplők (pártok) közös, egymást átfedő pontjait**. Ezek lehetnek **közvetve/közvetlenül kialakítottak** és alapot képeznek a projekt taktikai pozicionálására.

Nézzük, melyek azok a kérdések, melyek nem kellene, hogy vitások legyenek a kormányzati (ellenzéki) pártok között:

1. európaiasodás (ez nemcsak az államvezetés ügye, hanem a helyi közösségeké is, és magában foglalja a projektek összehangoltságát a helyi közösségek szándékaival),

2. a felfogás, illetve egyetértés azzal, hogy **jól megfogalmazott kultúrprojekt nélkül nincs komoly és megalapozott helyi szintű fejlődés**, (egyébiránt ez az Európa Tanács és az Európai Unió ajánlása, szándéka is),

3. A **horderejű, kulcsfontosságú**, lényegi eltérést nem mutató **kultúrpolitikai tartalmak meghatározása** (teljességükben, nem fragmentumaikban). A mi többpártiságunkban az „apró különbségek narcizmusa” veszélyt jelent a politikai pártokra.

4. A projektek nyilvános artikulálása, mint egyfajta nyomásgyakorlás és a politikai vezetés fegyelmezése, hogy a (minősített) nyilvánosság nyomására elfogadásra kerüljön a város átfogó művelődéspolitikájának terve.

5. Az ilyen (részletesen meghatározott) művelődéspolitikai **demokratikus**

elfogadása a község szintjén.

Ezek, megítélésem szerint, azok a kulcsfontosságú munkák, amelyeket a politikai szereplőknek el kellene végezniük. Azonban, a város „feltúrt hétköznapjaiban” a nyilvános (politikai) léghőmérséklet megteremtéséhez találni, kialakítani kellene egy megfelelő és vonzó alkalmat arra, hogy túllépjünk a már kiépített töredezettségen és rezervátumokon, s ez, mondjuk, lehetne a Városháza, mint Szerbia hét építészeti csodájának egyike, vagy valami hasonló. Bár csak ésszel élünk!

* * *

Az irányelvek látókörében és meghatározó tényezőiben az alábbi tevékenységek bizonyulnak szükségesnek:

1. Lehetőség-alapú projekt-kidolgozás (projektgazdák, időkeret, szakaszok, a projekt „gyenge pontjai”, ellenállás stb.).
2. Alkalmazott kutatási és tanulmányozási elaborátumok elkészítése a projekt egy-egy szegmensére a későbbi minőségesebb megvalósítás érdekében.
3. Egyének, intézmények, szervezetek, polgári egyesületek mozgósítása és képzése.
4. A nyilvánosság és a médiák biztosítása – projektterv.
5. Biztosítani kell, hogy a projektet a megvalósítás során időnként kritikus ellenőrzésnek vessük alá, újradefiniáljuk, egyes részeiben kiegészítsük.
6. Jelentéstétel a helyi közösség közgyűlésének (évente kétszer).

Meggyőződésem, hogy egy ilyen/hasonló politikai vezérelv-szerkezetű projektnél sikerre és eredményekre számíthatunk.

* Az egymást kiegészítő és többretegű identitások realitást, ugyanakkor gondot is jelentenek az értelmiségi és politikai elit számára, akik önös vagy csoportérdekből saját etnoszuk és nemzetük homogenizálását hirdetik.

* Szem előtt kell tartani, hogy a társadalomkultúrában és a művelődés elméletben sokan komolyan elvitatják a multikulturális és interkulturális mátrixok hatáskörét és küldetését. Mindenek ellenére, mégis azt hiszem, hogy ez a modell lehetőséget nyújt nem csak a nép-nemzeti önelégültség áthidalására.

Jegyzetek a Szabadka Város művelődéspolitikája címmel megtartott tanácskozásról

Marija Šimoković:

Számomra Szabadka mindig a kultúra városa marad. Tudom, hogy nehéz ebben hinni a mostani bonyolult időkben, és még inkább a mindannyiunk által szeretett Népszínház csontvázát látva, hiszen az, ahogyan az az épület, amely elválaszthatatlan részét képezte a város főterének, eltűnt, sohasem fakuló nyomot hagyott mindazok emlékezetében, akik valaha is jártak itt – pláne a szabadkaiakéban. De „minden halálos betegséget csodával határos módon túlél valaki” mondja Deepak Chopra Kvantum gyógyítás című remek könyvében, hát miért ne közelíthetnénk mindahhoz, ami a mi kultúránkban történt, beleértve a már említett kilengést, azaz az egységes városmag elpusztítását is, valami titokzatos, de végül sikeresen záruló terápia reményével. „Mivel a tudat teremti a valóságot, és az elvárások határozottan kihatnak az eredményre.”, állítja Chopra.

Ezért először is azt javasolnám, hogy próbáljunk meg megbocsátani magunknak és másoknak. Beismerem, nehezemre esik, de napról napra egyre jobban megy. Második javaslatom: számoljuk fel magunkban és köröttünk a mások iránti közönyösséget. A romboló egoizmust. Amitől nem látjuk az eget a fejünk felett és az erkölcsi törvényt magunkban. Hogy ekként nevezzük meg azt a fényt, amely a mi városunkon belül mindig jelen volt, és amely a számunkra az ártatlanság és gondtalanság érzését kínálta, azzal a hittel együtt, hogy a művészet mindig megment minket is és a világot is. Mert ahogy a szent könyvekben áll „aki ártatlanul jár, magabiztosan jár, aki pedig rosszban jár, az megismerszik”.

Most, amikor a városunk szólít minket, mert érzi, hogy a fény lassan egytől egyig kihúny, nekünk kell fújtatókká lennünk! Fújjunk a tűzbe, a még élő parázsba, és ismét, ebben biztos vagyok, felélesztjük a lángot, melyet aztán továbbadhatunk az elkövetkező évtizedekben, úgy, ahogyan hozzánk is érkezett, és az majd a dolgok természetéből következően visszahozza a fényt, amely emlékezetünkben él.

Ha meg kéne határoznom, szerintem mi a kultúra, egy pillanatra zavarba jönnek. Talán azt mondanám, hogy a kultúra, amellett, hogy fény, még piramis, katedrális. Ez az én definícióm, fenntartással kezeljék. Számomra a kultúra mindig az egész világ volt, mindaz, amire emlékszem, és mindaz, amit tudni szeretnék. Mert tényleg nem tudnék csak egy dolgot is említeni, ami nem a kultúrához tartozik. Lehetséges, hogy csírája a játékban rejlik, a játékban, amely ősbib minden kultúránál. (Johann Huizinga) „Félek azoktól az emberektől, akik nem tudnak játszani.” írta József Attila, és én szívem mélyéig egyet értek vele. Nem is idézném, ha nem így lenne. Ezért azt javaslom, állítsunk fel új játékszabályokat, ha már a régiek elavultak és többé nem hatékonyak, mégpedig a köznögsbergi filozófus imperatívusza alapján, amely a világ legolvasottabb könyve, a Biblia nyomán fogant: „Ne tedd másnak azt, amit magadnak sem kívánsz”. Ezáltal visszaállíthatjuk magunkban az emlékezést önmagunkra és a városra, és a játék ártatlanságának és végtelenségének állapotába kerülhetünk, amely a személyiség önfeledtségét eredményezi. És a kor feledését.

Tudom, hogy a többoldalú megegyezések, amelyek hol lépések a zuhanás felé, hol pedig el tőle (főként azon a területen, amelyet kultúrának nevezünk) háborgatják a napjaink és óráink rendjét; hogy az ablakaink konténernek feneketlen mélységére nyílnak és azokra, akik körülöttük gyülekeznek; hogy a szánk kiszárad abbéli igyekezetünkben, hogy nap mint nap áthágjuk azokat a választóvonalakat, amelyek rangsorolják az esztétikai szépet és az etikai jót, de legyünk türelemmel. „Amíg csak egy földműves ember él, él a mítosz is.” mondta Walter Benjamin. Mindez a valóság átválogatott lencséjéből a városról mint közegről szóló mítosz teremtését és fenntartását idézi meg, a városról mint a különbségek gyűjteményéről, mert, amint azt Đuro Šušnjić megjegyezte: „minden nagy kultúra tulajdonképpen annak a szellemnek a győzelme, amely képes volt türelmes és toleráns lenni, és amely különféle forrásokból keletkezett, hogy fenséges építményt emeljen, amelyben a különbségek nem zavaróak, hanem mindig új ihletforrást képeznek valami máshoz és újhoz.”

A város mitológiai tere pedig újfent megszületik, csak rá kell lelnünk a megfelelő megközelítésre és az alkalmas pillanatra, hogy fényhez

jussunk. Mert az úgy nyerhető, akárcsak az arany, ha az előkészületek alaposak és hosszantartóak, hozzáértőek és a legjobb szándék vezérli őket. Ezért kell felhasználnunk minden alkímiai ismeretünket és megtalálnunk a legjobb receptet, hogy azt kapjuk, amit keresünk. Azt pedig, nyilvánvalóan, csakis és kizárólag együtt tehetjük meg, féltetve a rosszul definiált önösségből következő kizárólagosságot, együtt fűjjük a még élő parazsat, a parazsat, amit nevezhetünk játéknak, hagyománynak, örökségnek, és amely mindenek ellenére megmaradt mint aház oszlopa, a katedrális oltára, a piramis tengelye, amelyet kultúrának nevezünk.

Hogyan is képzelem ezt el?

Mindenek előtt el kell mondjam, hogy nagyon megörvendeztetett dr Boško Kovačević szövege, amely bátran és eltökélten, tudományos eszköztárral és tapasztalati háttérrel alaposan felfegyverkezve mélyen belemetszett a fájós részekbe, elvárva tőlünk, hogy kövessük példáját a betegesen deformálódott szöveget eltávolításában, hiszen az azzal fenyeget, hogy elemésztí a teljes szervezetet és elsötétíti a világosságot, amelyből érzünk. Kioltja a parazsat, amelyet örököltünk. Tetszik nekem a hozzáállása, amely azt sugallja, amint azt Bernard-Henri Lévy mondta: „Az értelmiségi visszatérése minden területre szavatolja a demokrácia létrejöttét.” És talán éppen ezért vagyunk ma mindannyian itt, hogy ki-ki a maga oldaláról eljárásmodot javasoljon, és hogy reménykedjünk.

Martin Heidegger nyomán végiggondolva: amikor az idő nem lesz egyéb, mint sebesség, pillanatnyiség és egyidejűség, amikor a történetiként tekintett idő kiapad minden létformából, amikor a bokszoló lesz a nemzetek első embere, amikor milliónyi ember összegyűlése valamilyen tömeggyűlésen győzelem, akkor, igen, akkor a kérdés megszáll minket minden fantomok legborzasztóbbjaként: Miért? Hová? És akkor mi lesz? De Nietzschének már előbb meg volt a válasza erre „A különbözőségek, amelyek egységbe ötvöződnek, képezik minden kultúra előfeltételét.” Különbözőségeink vannak. Csupán meg kell kísérelnünk egységbe ötvözni őket. És a harmónia ismét beáll. Az első feladatunk, hogy megteremtjük a különbözőségek közötti párbeszéd kultúráját. Annak tudatában, hogy a különbözőség hatalmas kincs, és nem pedig hiányosság. Hogy az a nagy

szintézis, amely folyton megajándékoz. És a dolgok jó útra terelődnek.

Kire bízunk ezt a bonyolult és hosszas feladatot? A javaslatom a következő.

Annak érdekében, hogy Szabadka visszakapja a belső fényét, úgy kéne a kultúráról gondoskodnunk, mint egy életet adó növényről. Nap mint nap, rendszeresen, szakértelemmel. Ezért az lenne a javaslatom, hogy létesüljön egy Kerekasztal a kultúráért, vagyis egy szakértői csoport, amely tanácsadó jellegű lenne, és amelynek felállításában részt vennének szakértők a kultúra, a művészetek, a kritika, az alkotás területeiről, valamint el nem kötelezett személyek, különféle életkorúak, és ez a városi közgyűlés keretében működné. Így, ezekben a nehéz időkben a város vezető emberei, akik jószándékúan arra törekszenek, hogy a problémákat a lehető legjobban oldják meg, támaszkodhatnának rájuk. Ők jelentenék azt a folytonosságot, amely nélkül sehol sincs kultúra, pláne nem itt, ahol ennyire bonyolult a helyzet. Ez a kerekasztal áttanulmányozná a kulturális programjavaslatokat, a kulturális projektekre kiírt pályázatokat, új formákat javasolna, figyelemmel kísérné azok megvalósítását, azaz a programok és projektek lebonyolítását, törődne a valorizációval – és e helyt kihangsúlyoznám, mennyire alapvető hiányossága a város kultúrájának a kulturális tevékenységek értékelése; továbbá szankciókat javasolna a meg nem valósult, de előrelátott és kifizetett projektekre. Megállapítaná a kultúrában elvárt kritériumok horizontját, megkísérelné a lécs folytonos emelésével a kisvárosias világszemléletet tágitását, szankcionálná az intellektuális rablást, az amatőrizmus és a profizmus elegyítését, azt, hogy valódi alkotók ne kapják meg az utcájukat, mint ahogyan az Danilo Kiš-sel történt, vagy a nekik járó elismerést, amint az a nagyszerű Radomir Konstantinović-csal megesett. A feladatai közé tartozna, hogy elindítsa az alkotómunka piedesztálra helyezését ebben a városban, és megkülönböztesse ettől a bizonytalan értékek agresszív ránkeröltetését. Ez a kerekasztal eldöntené, mi módon viszonyuljunk azokhoz a kultúrában, akik megérdemelnék a figyelmet, de a tehetségtelenek suttavágják őket, nehogy jobbak legyenek náluknál, és az alkotó mindig egyedül van, a tehetségtelenek pedig mindörökké csoportokba tömörülnek – egyszerűen,

kidolgozná a viszonyítási pontokat azon a területeken, ahol, bár rendkívül fontos lenne, a viszonyítási pontok még kidolgozatlanok. Továbbá, a kritikusokkal, a médiákkal, az iskolákkal együttműködve kérdéseket vetne fel és válaszokat adna, összegyűjtené maga körül mindazt, ami érték, kísérné a tehetségeket, tagokat javasolna a kulturális intézmények végrehajtó tanácsaiba, így azok végre szakmai alapon formálódnának és nem egyéb „ismérvek” szerint, és amelyek így képesek lennének irányítani és felügyelni mindazt, ami az adott intézményben történik, azaz segítség lennének és nem teher, a kultúra aktív résztvevői és nem pedig befolyásolt passzív bábuk, végül pedig ugyanannak a kerekasztalnak beszámolnának a munkájuk eredményéről. És így nap mint nap rálátásunk nyílna a történésekre és azonnal reagálhatnánk. Egyszóval, ez a hasznos és szakmai információk gyűjtőhelye lenne a közjó érdekében. Az egyik mód arra, hogy elkerüljük, hogy a város etnofaluvá alakuljon át most, amikor végre megkapta a városi rangot.

Tehát, remélem jól értettek, nem a kontroll mellett érvelek, hanem a kulturális felelősségvállalás mellett, nem a nyomásgyakorlás mellett kardoskodom, hanem a minőségért folytatott harc mellett, nem büntetésről beszélek, hanem az okok és következmények, az eljárások és a kimondott és megcselekedett, vagy ami mégsem lett kimondva vagy megcselekedve, amikor kellett volna, vagy amikorra előrelátták, szóval mindennek törvényes megítéléséről. Felelősségteljeséget és professzionalizmust minden területen! Így az aluszékonyságot és letargiát ébredés követné, mert minden kulturális eseményt éberren követnének, értékelnének, valaki sok jószándékkal és szakértelemmel számon tartaná a kulturális produktumokat, a projektumokat, a pályázatokat. Valakinek lenne egy teljeskörű elképzelése, amely aztán lépésről lépésre megvalósulna, és beilleszkedne abba a városképbe, amelyre vágyunk. Egy ilyen hosszútávú elképzelés lényegi szükséglet a felaprózottság, vagy ahogy Boško Kovačević nevezte, a törött tükör idejében. Ez a kerekasztal lenne az a szakértői, tárgyilagos alapszervezet, amely független lenne és demokratikus a szó legjobb értelmében, valamint alkotó is.

Alapvető feladatkörei lennének: a művészet és a kulturális önkifejezés

bővítése, az intellektuális párbeszéd és a kulturális identitás erősítése, az alkotók, a kultúrmunkások és művelődési intézmények közötti kulturális együttműködés fejlesztése, műalkotás-csere, egyedülálló európai értékek teremtése, olyan egyedülálló művészi és kulturális értékek megvalósítása, melyek alkalmasak az európai folyamatokba való sikeres beépítésre, törődés azzal, hogy olyan eredmények szülessenek, amelyeket megfelelő és áttekinthető módon lehet prezentálni, olyan eredmények létrehozása, amelyek biztos alapot képeznek a hosszantartó együttműködéshez és a jövőbeni kezdeményezésekhez az európai szintű kulturális együttműködés terén.

Ezekon az alapokon a Kerekasztal egy hosszútávú programot dolgozna ki, egy kulturális koncepciót, amely az interkulturális párbeszéd különböző módozatait népszerűsítene, a kultúrát mint a kreativitás katalizátorát és a mindennapok létszükségletét prezentálná. Valakinek kezében kell tartania a város szellemi kulcsait, máskülönben jönnek a szelek, felkavarják a port, és még azt sem látjuk majd, hogyan tűnt el mindaz, amink volt.

Még sok mondanivalóm lenne, hiszen több évtizedes kulturális tevékenység áll mögöttem, de annak érdekében, hogy a fényt visszahozzuk a városba, mégha a homokfelhőkön át is, amelyek még mindig ott keringenek a Színház romjai fölött, amiért sajnos senki sem vállalt felelősséget, habár mindaz, ami történt, a szabadkaiak akarata ellenére történt, akik ellenállásukkal hiábavalóan védték a várost, annak teljességét és a saját világképüket, a szakemberek akarata ellenére, akik felhívták a figyelmet ennek az eljárásnak a veszélyességére, mert valami olyasmi történt, ami a világban már sehol sem történhetne meg, és amire sajnos már nincs segítség, ami, végeredményben, egy egyáltalán nem európai bumeráng, ami nekünk mind szellemileg, mind anyagilag sokba került, és majd csak az elkövetkezőkben nyújtja be az óriási számláit, de mert hajt a kíváncsiság, hogy meghallgassam az Önök hozzászólásait, egyelőre ennyi.

Dušan Torbica:

Abból a tényből kell kiindulnunk, hogy Szabadka multikulturális, multiethnikus és többvallású közeg, és hogy identitása interkulturális

tartalmakkal telített, és emiatt sem nem szükséges, sem nem kívánatos központi a kulturális modellek és adminisztratív-bürokratikus megoldások követése.

Mi vagyunk mi a kultúra számára, és mi a kultúra nekünk? Mi az, ami eldönti, hogy kulturáltak vagy kulturálatlanok vagyunk-e? Kultúra? Mint szó, fogalom, épp annyira ismert, mint amennyire ismeretlen. Amit a leggyakrabban kultúra alatt értünk, az az irodalom, a művészet és a tudomány, néha az oktatás is. Eközben azonban megfeledezünk arról, hogy ez csupán a kultúra dokumentálása, a szellemi és anyagi jólét dokumentumai. Ez is kultúra, de annál valamivel több.

A kultúra életmód: felölel minden aktivitást a lakáskörülményektől a táplálkozás módozatain, a munkafolyamaton, a szellemi életen stb. keresztül. A kultúra a tudatos emberi élet, amely lényegileg eltér a pusztá létezésétől.

Nem lehet kultúráltnak lenni az emberi tevékenységek és aktivitások egyik területén, és kulturálatlannak lenni egy másik területen!

A kultúra éppúgy zajlik a várótermekben mint a koncerttermekben, a sportpályákon mint a galériákban, a kávéházakban mint a színházakban.

Nemcsak a kifinomult és a nemes alkotja a kultúrát, de az átlagos és a hétköznapi is: a szemétkihordás módja a kultúra szempontjából csakolyan fontos, mint a szimfonikus zenekar fennállása. Ezért, tekintetbe kell venni bizonyos egyéb kultúrákat is, amelyekről nálunk keveset beszélnek és kevésbé gyakorolják őket (munkakultúra, a társas kapcsolatok kultúrája, táplálkozáskultúra, műszaki kultúra, testkultúra, közlekedéskultúra), és nem úgy kell feltüntetni őket, mint a városi életmód, ahogy az mondani szokás, hanem a civil, emberi társadalom életmódjának részét.

A kulturális politika együttesen bukkan fel a gazdasági, szociális, egészségügyi és oktatási politikával.

A szervezeti, jogi, pénzügyi intézkedések rendszerszerű kiépítése, amelyek aztán lehetővé teszik a kultúra gyakorlatát és kiterjedését.

Ha a multikulturalitás és interkulturalitás polgári támogatás a civil társadalom, pénzbeli és jogi, valamint munkaerőbeli erősítést igénylő intézményeire támaszkodik, annak érdekében, hogy azok fokozzák, illetve lehetővé tegyék a kultúra manőverező-képességét azon az úton,

amely a helyi szűkkeblűségtől a társadalmi nyitottságig, az adminisztrációs egysíkúságtól a teremtő kreativitásig vezet, márpedig ez tagadhatatlan tény, akkor, tehát, ennek a ténynek a politikai megerősítése számíthat a kisebbségi kultúrák támogatására is.

A kultúra demokratizálása olyan folyamat, amelynek a céljai: optimális hozzáférés (a korszerű oktatási rendszer, a tudomány modern szerepe, a médiák nyitott helyzete stb. révén) és a kultúra lehető legteljesebb önszabályozása (az önszabályozásra vonatkozó törvények, a csökkentett adminisztráció, a bürokratikus akadályoktól tehermentesített verseny és hasonlók révén); a kultúra demokratizálásának előfeltételei pedig a folyamatok és a döntéshozatal dokumentumainak ÁTLÁTHATÓSÁGA (a kulturális intézmények/intézetek/szervezetek, szakmai és szakértői szervezetek, civil szervezetek stb. bevonásával), illetve a SZEMÉLYESSÉG mint a társadalmi és kulturális felelősségvállalás alapelve, ezért a kultúrát a társadalom és a civilizációs haladás meghajtó tartalmává és rendszerévé kell emelni. A kultúrát az igazi gazdasági fejlődés és növekedés meghajtójának helyzetébe kell hozni. A kulturális turizmus, kulturális ipar, grafikai és ipari dizájn, építés és városépítés, iparművészetek stb. a fejlődésre irányuló érdekek középpontjába kell kerüljenek.

Szabadka fő célja ne a gazdasági növekedés és fejlődés legyen, hanem mindennek előtt a **KULTURÁLIS FEJLŐDÉS**, amely felöleli a művészetet, tudományt és oktatást. Ennek számos oka van, hadd soroljunk fel néhányat:

1. A kultúra fejlődése nélkül nincs társadalmi, gazdasági és tudományos-technológiai fejlődés.

- a harmadik társadalmi szektor válik a korszerű minőségi fejlődés, az oktatás, a tudomány, a kultúra lendítőkerekévé.

2. A kulturális termelés a harmadik szektor részeként a közgazdaság és a munkáltatás (intenzív munkatevékenység) egyik fő tényezőjévé válik a posztmodern társadalmakban

- nagy az érdeklődés a módok iránt, amelyekkel a régió kisebb-nagyobb városainak gazdasági fejlődése különböző mértékben előrelendíthető lenne a kultúrával és a kulturális iparral szövetkezve, illetve azon módok iránt,

melyekkel új lehetőségek biztosíthatók, gyorsíthatók és kialakíthatók az ebben a szektorban való elhelyezkedésre

- a kulturális ipar az egyik legjövödelmezőbb gazdasági ágazat a fejlett országokban. A művészet, a művészek, a kultúra és a kulturális intézmények mind fontosabb tényezőjét képezik a gazdaságnak és munkáltatásnak. Az újítások iránti állandó igény ezen a területen magas szintű kreativitást, szakértelmet és jártasságot követel, ami egyébként is egyik jellemzője a kulturális alkotótevékenységnek (a magasan képzett és kreatív káderek megtartása).

3. A nyitás a világ felé és a partnerkapcsolatok kiépítése alapvető vonása a mai társadalmi helyzetünknek. Az „európai társadalomba” való belépéssel azonban bizonyos kifinomult természetű veszélyekre is számíthatunk.

- Hogyan lehet a kulturális politika primitív, destruktív modelljétől eljutni a „neokolonialista” fogyasztói kulturális modellhez, amely elitizmussal ötvöződik? Hogyan küzdeni a tőke-logika ellen, amely a kulturális tevékenységet folytató cégek érdekeit jellemzi, és amely a kreatív potenciált és a kulturális identitás sajátosságait a változatok, mindenek előtt az esztétikai változatok szintjén aknázza ki, annak céljából, hogy termékeinek egy részét a jobb bevétel reményében „egzotikus” csomagolásba pakolja? A tőke-logika nem fog azzal törődni, hogy a mi sokarcú kreativitásunkat vagy kritikai gondolkodásunkat erősítse és az európai kulturális diverzitással harmonizáló légkörű partnerkapcsolatokat teremtsen. A tőke-logika túlsúlya a posztmodern civil társadalmakban a valóság, melyet nehezen kerülhetünk el.

- Mindazonáltal ennek a túlsúlynak irányt adhatunk, és rossz szándékait csitíthatjuk, ezáltal megakadályozva, hogy amikor beáramlik a pénz mint minden értékek mérője, helyrehozhatatlan károsodásokat okozzon a kulturális alkotótevékenységben és a kultúrában általában.

- Léteznek olyan tendenciák is az európai kulturális közegben és kulturális iparban, amelyek tisztában vannak a sokarcú kreativitás értékével, és amelyek hajlandóak kiállni a kulturális alkotótevékenység regionalizációja és autonómiája mellett a kulturális diverzitás támogatásának szellemében. Ezek azok az erők, amelyek arra törekszenek, hogy a civi társadalom kreatív

társadalommá alakuljon át. Ezekhez a folyamatokhoz csatlakoznunk kell.

4. A kulturális politika modellje az állam-modell kortárs változatához hasonló tulajdonságokra épül: a költségvetési támogatásnak, a piac és az alapítványok működésének, illetve a nyilvános és a magánszektornak a kombinációja.

- A modell alapja a tolerancia, a szellemi beállítottság, a kreativitás és a másság elvének a tiszteletbentartása, csakúgy, mint a szabad kritikai gondolkodás terének megőrzése.

- Már maga a modell révén biztosítani az átlátható káderpolitika folytatását, mindenek előtt a megfelelő szakértelemmel felkínált programok és projektumok minőségbeli versengésével

5. A kulturális politika modelljének értékes stratégiai célkitűzése a városlakó polgártársaink életminőségének javítása, ami magában foglalja:

- a kulturális identitás és sokszínűség védelmét
- a kulturális tevékenység demokratizálását és decentralizálását
- az infrastruktúra felújítását
- a kultúripar fejlesztését
- az önálló művészi alkotómunka általános feltételeinek javítását
- az informatikai technológia bevezetését
- azt, hogy kulturális alkotásaink és a kulturális identitásunk mind

fontosabb helyet foglaljon el életünkben.

6. A kulturális politika modelljének kidolgozása magában foglalja:

- az állami és fél-állami szervek és intézmények helyzetének és szerepének újbóli meghatározását

- a nyilvános kulturális intézmények helyzetének és szerepének újbóli meghatározását

- egy multi-pénzügyi modell kidolgozását (közkiadások+sponzorok+piac)

- a nyilvános és a privát szektor közötti együttműködés népszerűsítését

- a fokozottabb bekapcsolódást a regionális és nemzetközi együttműködésbe.

7. A modell alapvető gazdasági elve a közszektor esetében: a „gazdagság” (pénz) megszerzéséhez szükséges eszközök és források fontosabbak magánál a pénznél

- a cél az, hogy a tevékenység egészében, illetve bizonyos tartalmi gazdaságilag lehetővé tegyék, hogy mind nagyobb mértékben átálljon az önköltségességre

- az alapvető pénzügyi eszközök: a szubvenciók, a hozzájárulás, az ösztönzés, elsősorban kezdetben, valamint díjak ösztönzőképpen, illetve projektumok és programok, nem pedig intézmények pénzügyi támogatása

- a tevékenységek pénzügyi és programszerű ésszerűsítése egy sajátos internetes adatbázis és egy „kultúrbörze” megalkotása révén történik.

8. A kulturális politika modelljének követése és értékelése a sikeres figyelemmel kíséréstől (monitoring) függ, valamint az értékelés előre lefektetett és világosan meghatározott kritériumaitól.

Mindig felmerül a kérdés, hogyan valósítsuk meg ezeket az alapvetéseket és célokat. Kétségtelen, hogy egy ilyen méretű és távú feladat megvalósításának cselekvő alanya egy tapasztalt, művelt és multikulturális elhivatottságú személyekből álló csapat kell legyen, tagjai között olyan fiatalokkal, akik hasonló elhivatottsággal rendelkeznek, de még nincsenek kellő gyakorlati tapasztalataik. A kulturális politika nem csupán egy szeletkéje az olyan város életének, mint Szabadka, hanem minden egyéb kiindulási pontja. Ha ezt tudjuk, márpedig a kiindulópontot bejelöltük, akkor lehet hosszú távon és nyugodt lelkiismerettel munkálkodni annak kiterjesztésén és fejlesztésén, az új építésén és a régi, kipróbált és alapvető városi értékek megőrzésén.

Egyszóval, rekonstruálni kell és újra meg kell határozni a város kulturális politikáját, mégpedig a három oldal összekapcsolásával, azaz a művészek és kultúrmunkások, valamint a végrehajtók-döntéshozók, azaz a helyi önkormányzat kultúráért felelős képviselői közötti kommunikáció megteremtésével.

Dragan Rokvić:

Szükségét látom, hogy röviden válaszoljak Kovačević professzornak. A nyilvános, politikai és társadalmi szférába „Az európai Szabadkáért!” mottót először 2003-ban vezettük be. Azt a mottót az akkori helyzet alakította ki, amely nyilvánvalóan az európai integrációs folyamatok lelassulása felé

vezetett, olyan tragikus események következtében, mint a miniszterelnök halála. A 2004-es első választásoknak ez volt a vezérszólam, de sajnos prof. Kovačević-nek igaza van: ebből mára elenyészően kevés maradt.

A kultúra irányítása látnoki képességeket követel, ugyanakkor eszközöket is, amelyekkel valóra lehet váltani és meg lehet valósítani. A bennünket övező világban, az országban és a városban még mindig nincs elég hely a kultúrának, amelyet továbbra is mellékesként kezelnek az elsőrangú fontosságúként meghirdetett célokhoz képest. Ma nagyon kevesen vannak azok, akik ezzel a témával foglalkoznak, még kevesebben, akik erről valamit tudnak is. Éppen ezért üdvözlöm ezt a kezdeményezést, amelyet mindenek előtt úgy értelmezek, mint párbeszédet a kulturális politika vezetésének lehetséges irányairól. A kulturális politika megalapozásának folyamata sajátos dilemmákat vet fel a feladatok átvállalására megfelelő módszerrel kapcsolatosan. Ne feledjük, hogy sok országban, és nálunk is, a politika formálásának folyamata a legteljesebb mértékben belügy, amely meghatározott feladatkört betöltő személyek, és meghatározott politikusok hatókörébe tartozik. A másik oldalt képezhetné az ehhez, a maihoz hasonló gyakorlat, amikor is arra történik kísérlet, hogy a miénkhez hasonló társadalmi szerkezetet a közvélemény nyilvánossága előtt megvitassák, és hogy véleményt alkossanak a kulturális politika irányításáról.

Még mielőtt azt taglalnánk, milyen is a helyzet a kulturális politikában, jó lenne szemügyre venni, milyen is a már említett európai tapasztalat e téren. Az európai megközelítés a kultúra pénzügyi támogatásának széles skáláját mutatja. Egyrészt ott vannak az olyan országok, mint Olaszország és Franciaország, akik nem tesznek különbséget a kultúra, illetve a társadalmi és gazdasági tevékenységek egyéb területei között. Ezekben az országokban a kultúra teljes egészében a kulturális minisztérium hatókörébe tartozik, és teljes körűen integrálták a parlamentáris pénzügyi rendszer meglévő rendszerébe. Más országok, mint például Finnország és Nagy Britannia elismerték a kulturális témakör egyedülálló sajátosságait, és arra törekedtek, hogy a részletekbe menő tervezést és a döntéshozatalt megóvják a – politikai ráhatástól. Nagy Britanniában ez a meghosszabbított kezek elveként ismert doktrínához vezetett, amelynek értelmében a parlament által

megítélt pénzösszeget több, szinte teljesen független testület között osztják szét, amilyen például a négy nemzet tagjaiból formálódó művészeti tanács, amely aztán döntéseket hoz a saját politikájáról és a pénz elköltéséről.

Számunkra érdekes, és egyben egy lehetséges megoldást kínál példa Hollandiáé, ahol egyféle szimbiózis létesült, azaz egy középutas megoldás született, amelyben jelentős a tervezés decentralizációjának és a helyi döntéshozatalnak a mértéke, de kötelezően a nemzeti tanács jóváhagyásával.

A kultúra, egyébiránt, státuszát és arculatát tekintve mindig a hatalmi központokhoz volt láncolva. A globális ökonómiában mind inkább teret kap az a felfogás, hogy a kultúra és a kulturális hagyaték területén kifejtett tevékenységek kiváló marketingeszköz lehetnek egy-egy helység számára, hiszen odavonhatják a turistákat, de a belföldi befektetőket is.

Az a kérdés, hogy kellő mértékben kiaknáztuk-e a mi jól ismert fesztiváljainkat. Példának okáért a Guggenheim Múzeum megnyitása Bilbaóban, Spanyolországban hatalmas nemzetközi figyelmet keltett.

Lényegében a kulturális fejlődés legtekintélyesebb része a mindennapokban, és pedig helyi szinten valósul meg.

A következő kihívás az lenne, hogy a kultúrát képzeljük el nemzeti, illetve nemzetközi szinten. Az identitásról már kellő szó esett prof. Kovačević szövegében, és fontos is elmondani, hogy a kultúra nem választható el az identitástól, és ahogyan azt láthattuk, igen gyakran regionális és etnikai identitást ölt magára. Éppen ezért nem meglepő, hogy a kulturális politika gyakran elsőbbségben részesíti a nemzeti kultúrát, és ezen belül a hagyományos stílusokat. Ez jól látható a nemzeti intézmények, színházak, múzeumok stb. támogatottságából, valamint abból, hogy külön figyelmet fordítanak a nemzet művészeire, illetve bizonyos fajta kifejezőmódokra. Sok ország teszi ezt a maga kulturális örökségének olyan intézmények általi népszerűsítése révén, mint a Goethe Intézet, a British Council vagy az Alliance Française. Mindazonáltal a nemzeti eredmények felett érzett érthető büszkeséget a más kultúrák tiszteletének és megőrzésének kell kordában tartania. A nemzetközi kultúrában és cserében való részvétel elengedhetetlen tartozéka a nemzeti kulturális és művészeti életnek,

tanulságos a volt kommunista országok esete, akik nagymértékben elhanyagolták az ilyen hatásokhoz való hozzáférést. Szerintem a pluralizmus életbevágó, és már történnék kísérletek a kultúra terén, de a nemzetközi együttműködés, kapcsolatépítés terén is, és ami a számomra nagyon izgalmas: a regionális együttműködés terén is, ami igen fontos ellensúlya a kulturális nacionalizmus kevésbé pozitív oldalainak.

A kultúrpolitika szintűgy nyitott kell, hogy maradjon a többi kultúra irányában, amelyek most meghatározzák a nemzeti közeget. Európa ma multikulturális, és Európa ma a regionális együttműködés eredményeire alapozva fejlődik.

Mile Tasić:

A város kultúrájáról szóló történet már húsz éve félresiklott. A többi szerbiai város lassan beéri Szabadkát, mert Szabadka besáncolta magát három etnikai egységbe, azaz három darabba. És azokban felvizeződik a kulturális utánpótlás. Jó, ha a városnak van füle, hogy halljon, mert ekképp majd kommunikálhat a világgal. Amit a választásokon megnyernek, azt prédának tekintik, márpedig így nem lehet előrelépni a kultúrában. Két évtized három gödörben. Ami a stratégiák kiépítését illeti, úgy gondolom, szükséges és kívánatos volna valamilyen tanácsadó és koordináló testület, ami segítene a káosz feldolgozásában, ami a vérünket szívja.

Ilija Mrkić:

A dolgok mai állása szerint szinte teljesen lehetetlen olyan víziót alkotni, mint amilyen Zoran Đinđić-é volt, vagy amilyenre Ivo Andrić gondolatait olvasva bukkanhatunk. Én, mindazonáltal, bízom ebben a városban. Mi mindannyian szétfeszülünk aközött, amit szeretnénk és megtehetnénk, és aközött, ami a mi valóságunk. De reménykednünk kell a várost illetően, mert ha ezt feladnánk, akkor porig alázottak lennénk. Léteznek bizonyos tévhitek a várossal és a polgáiról, a demokratikus és kulturális lehetőségekről, de itt van még a mi mélységes megosztottságunk, három vagy több részre, s ez egyre terjedőben van. Éppen ezért kell feltennünk a kérdést: mit akarunk, mire vagyunk képesek, és kivel szeretnénk azt véghezvinni. Azaz,

hogy mely problémákat kell megoldanunk már a kezdet kezdetén.

Az első problémát a pártok politikájában vélem felfedezni. Ha majd lesznek olyan elképzeléseik, mint amilyenekről beszélünk, akkor forduljanak a médiákhoz – amik olyanok, amilyenek, szóval semmilyenek –, de amelyek mégiscsak az egyedüli út a letargikus városlakókhoz.

Mivel szerintem a második probléma az, hogy hogyan mozgósítsuk a társadalom másik részét, a polgárokat, hogyan ébresszük fel bennük ezt a tudatot és reményt.

Keveset tanulunk azoktól körülöttünk és a világban, akik néha évszázadokkal előttünk járnak. Sokat kell tanulnunk tőlük, de figyeljünk a legközelebbi szomszédinkra is. Gyakran nézem a horvát tévét, sokat olvasok Zlatko Kramarićot. Ugyanazok a problémák, ugyanaz a gyötrelmem, azzal, hogy ők ügyesebben, bátrabban nevezik nevén a dolgokat, mint mi.

Ami a modelleket illeti, támogatom azt a szociáldemokrata kultúramodellt, amelyről Boško beszélt. Ezen rövid hozzászólás lezárásaképpen egy lezárást kínálok: „az erkölcsi rothadás vírusa megfertőzi a társadalmat”, és ezt meg kell állítani. Az egyedüli eszköz, egy hatékony eszköz, amellyel a polgárokhöz eljuthatunk, bátoríthatjuk és mozgósíthatjuk őket, a média, és nem pedig a pártok.

Deák Ferenc:

Ezt a tanulmányt, amely rendelkezik a tudományosság minden ismérével, többször is részletesen áttanulmányoztam, a szerzővel, Boško Kovačević-csel folytatott beszélgetés során pedig kifejeztem abbéli kételyemet, hogy én mint olyan személy, aki csupán néhány éve él ebben a városban, többé-kevésbé hasznosan hozzájárulhatnék egy ilyen rendkívüli fontosságú kulturális koncepció és stratégia kidolgozásához. Mégis, íme néhány gondolat, valami jegyzetféle, ami Boško Kovačević tanulmányának meglehetősen kritikai éllel bíró főáramára támaszkodik.

Ami a leginkább aggaszt ennek a nagyon komoly kezdeményezésnek a sorsát illetően, az a felaprózottság, amely sokszor bár alig megragadhatóan, mégis jellemzi a meglévő kulturális folyamatokat, akárcsak az, hogy ennek a városnak a kultúrája a politikán keresztül létezik – csak színleg, virtuálisan

élvez önállóságot, ez említésre méltó jelenség – ahelyett, hogy kritikusan bemutatná a tényleges mai és jövőbeni formáját annak, ami lényegileg Szabadka kulturális-szellemi arculata lehetne. Ide tartozik még az a jelenség is, hogy a főleg esetleges „programok”, jóindulatú találkozások vagy párhuzamok mögött felsejlenek a kultúra alapvetően humanista természetének inverzióját mutató, naivan kvázi-elrejtett, ezért könnyen olvasódó kódok.

Amennyire ez idáig értem: a számos szervezet, intézmény illetve a kulturális-szellemi parázstartók egyéb formái mellett a nemzeti tanácsoknak kellene formába önteniük a város jövőbeni kulturális életére vonatkozó kiinduló elképzeléseket. Ha ezt teszik, és bizonyára teszik, az lényegében természetes és jó, de az már nem lenne természetes, ha ezek az elképzelések és programok nem korrespondálnának egymással az egyszerű, mindennapi életben adódó folyamatok során, azaz ha szem elől tévesztik, hogy ezek az elképzelések (programok) arra a talajra kell támaszkodjanak, amelyből sarjadtak, azaz a saját alapzatukra; hogy ezek a programok – ennek esetleges elhallgatása ellenére – abba gyökereznek, ahol fizikailag, biológiailag léteznek, hogy ezek a gyökerek érintkeznek, még át is szövődnek a túlélést szolgáló jó ösztönöknek hála, vagy pedig a tényleges fizikai-szellemi közelség miatt. De ne feledjük, létezik az istenadta együttműködés: az igaz kultúra minden egyéb emberi tevékenységtől lényegileg különbözik, mert feltétel nélkül nyitott, és aki megfosztaná e tulajdonságától, az gyógyíthatatlan szűklátókörűségben szenved, és így keletkeznek a GONOSZ rohamcsapatai.

A határvonalak, amelyeket az egységes Európa Tanács egyhangúlag nyithat meg, nem a felaprózottság számára lesznek átjárhatóak, hanem az egybehangoltság számára, úgy a örökség, mint az újonnan alkotott értékek egybehangoltsága számára. Az értékek pedig – ekképp, stratégiaileg összevonva, harmonizálva – egyaránt erősítik a nemzetet (az etno-elemek), de a multikulturálisat is!

Ami pedig a kulturális masztodont és annak sorsát illeti, személy szerint meglehetősen szkeptikus vagyok, főként amikor – óvatlanul – emlékeimben visszatérek a múlt század hetvenes éveinek második felébe, amikor az

akkori kultúrpolitikai intézményrendszer egyik irányítójaként kollégáimmal együtt éveken át sorra kudarcot vallottunk a szabadkai városi vezetőségnél: az ellenállás a Népszínház felújításával, rekonstrukciójával és korszerű felszerelésével szemben engesztelhetetlen volt, konok és irracionális. És most, íme, csiribú-csiribá, itt terem egy betonszörny. A városnak meg nem marad más hátra, mint az, hogy „ha már megszületett, ringassuk” – ahogy a szerb mondás tartja.

Boško Kovačević rendkívül részletes, tudományosan felépített értekezésének, függetlenül annak mostani (mai) megítélésétől, kell, hogy legyen folytatása, de a politikai tényezők előzetes egybehangolásával. Nem csak szükségesnek vélem, de feltétlenül fontosnak, hogy a gazdasági válság miatti köldöknéző panaszkodás és nyavalygás helyett ezt a feladatot tekintsék elsősorú fontosságúnak, mert válság mindig volt és lesz, de a szellemi-kulturális válság kimondhatatlanul többbe kerülhet nekünk.

Ha nincsenek elképzelések e területen, meghal az átfogó történeti jövő reménye.

Szabadkának pedig számlálhatatlan esélye és lehetősége van az európai jövőre, mindenek előtt egy dél-európai élő kulturális-szellemi korridor (korridor-egység) megteremtésének formájában, mivel Boško Kovačević munkájának alapos áttanulmányozását egy konkrét program pragmatikus megalkotása kell, hogy kövesse, amelyhez a város minden jóindulatú, elmés emberének segítségére szükség lesz.

Blažo Perović:

A mai szabadkai kultúráról¹ különböző elgondolások léteznek, materális és szellemi bizonyítékok, de nincs egyetlen erre vonatkozó elméletileg megalapozott és analitikusan posztulált dokumentum sem, amely megkísérelné értékelni annak tényezőit, kivéve ezt, amelyet dr. B. Kovačević bocsátott rendelkezésünkre. Legalább három okból kivételesnek gondolom ezt a dokumentumot: (1) mivel emlékeztet a kultúrpolitika, mint

---

¹ * A „kultúra” fogalma ebben a kontextusban három jelentéskört fed: szűkebb értelemben véve a kultúra a művészi és kulturális „termelés” tere; tágabb értelemben a szellemi „épülés” tere; legtágabb értelemben pedig értékrend.

olyan alapvető posztulátumaira; (2) a szabadkai „kulturális színtér” kritikai értékelése miatt; (3) mivel rámutat a szabadkai kulturális politika/gyakorlat alakulásának irányaira.

A részvételem ebben a megbeszélésben az a kívánság motiválja, hogy e mintánál lényegretörőbben kifejtsem kritikai megjegyzéseimet az utóbbi két évtized szabadkai kultúrpolitikai gyakorlatáról.

A fejtegetésem elején felteszek egy csak az első pillantásra ellentmondásos kérdést, amely így hangzik: vajon a kilencvenes évek elejétől máig rendelkezünk-e olyasmivel, amit „szabadkai kultúrpolitikának” nevezhetnénk? Azokban a sok megpróbáltatással járó években, amikor radikális társadalmi változások következtek be (a kriptokommunista berendezés végleges felrététele), melyeket retrográd folyamatok követtek (Jugoszlávia széthullása, szankciók, háborúk, NATO bombázás), Szabadkán nem formáltak meg, s nem is artikuláltak rögzített formában semmilyen kultúrpolitikát. Ez csakis dedukcióval, az elszigetelt megmozdulások sorozatából, illetve az elmúlt két évtizedben Szabadka kultúrpolitikájában jelen lévő elvi álláspontokból következtethető ki.

A kultúrpolitika kritikus megítélése szükségszerűen magával vonja annak előzetes elfogadását, hogy Szabadka multietnikus, multikulturális és többvallású közösség. Egy ilyen etnikai, kulturális és vallási felépítés személyre szabott kultúrpolitikát kíván, amelynek az imperatívusza, hogy egyidejűleg kielégítse az etnikai közösségek sajátos kulturális szükségleteit azok etnikai-kulturális identitásának megőrzése érdekében, de egyszersmind kielégítse az ún. közösségi kulturális igényeket is, melyek révén Szabadka polgárai Európa és a világ polgárságának részévé válhatnak.

Egy etnikailag heterogén közösségben a kultúrpolitika feladata tehát a partikuláris és univerzális (polgári) kulturális igények kielégítése közötti egyensúlyozás. Hogy vajon létrejön-e ez az egyensúly és milyen mértékben, az elsősorban a kormányzattól és annak preferenciáitól függ. Elméletben minden kormánzatnak, a saját politikai preferenciáitól függetlenül, egyenjogú státuszt kellene biztosítania a különböző kulturális és esztétikai irányzatok, valamint különféle értékrendek stb. számára. Joggal merül fel a kérdés: egy etnocentrikus felépítésű kormánzat a verbális síktól eltekintve

vajon képes-e meghaladni a saját „ontológiáját”, és előnyben részesíteni a különféle etnikai közösségek kultúrája egyenjogúságának elvét, illetve azokat egyenjogúnak tekinteni az univerzális kulturális értékekkel? A szabadkai tapasztalatparadigma-értékű, mivel azt mutatja, hogy az etnocentrikus pártok túlzott dominanciája a vezetésben egy, a nemzeti kultúrákat abszolutizáló tendencia kibontakozásához vezet a város kultúrpolitikájában, mégpedig az univerzális-polgári kulturális értékek rovására. Az ilyen kultúrpolitika következményeként etnikai és kulturális rezervátumok keletkeznek. A kultúra masszív nemzetiesítésével, amely immár szünet nélkül két évtizede zajlik, veszedelmesen felmorzsolódik Szabadka történelmileg létrehozott polgári identitása, amely nem a – nemzeti, kulturális, nyelvi, poétikai, esztétikai – különbségek egy kalap alá vonásával, sem azok leértékelésével keletkezett, hanem éppen ellenkezőleg: a különbségek találkozása, összefonódása és közös egymás mellett élése révén.

Mik a kultúra eltúlzott nemzetiesítésének következményei? Először is, súlyosan lealacsonyították a polgári értékek becsületét a kultúrában; másodsor, a szakmai és szakértői színvonal hatalmasat zuhant; harmadszor, megváltozott az általános kép a szabadkai kultúráról, amelynek az alapszínezetétadó kulturális emanációk Szabadkát zártnak, hagyományosnak, konzervatívnak mutatják, néha a kormányzat különféle szintjeihez közel álló egyének vagy csoportok retrográd nacionalista kirohanásaival. Ezért Szabadkán egy látens vagy megnyilvánuló antagonizmus létezik a két kultúra (nemzeti és polgári) és a kétféle értékrend között. Egy ilyen politikai közegben ezek nemcsak, hogy ritkán érintkeznek, hanem kölcsönösen kizárják egymást. A találkozásuk egyedüli formája a konfliktus, amiből mindkét fél meg nem ingatott állásponttal kerül ki, természetesen arról meggyőződve, hogy nekik és csakis nekik van igazuk. Az egyik kultúra tehát az, amelyet etnocentrikusnak nevezhetünk, ez gyakran neokonzervatív, és belesüpped a múltba és önmagára zárul, autista, idegengyűlölő, és a nemzeti közösségeket homogenizálni törekvő nemzeti ideológiák igavonója. A másik a polgári irányultságú kultúra, amely elhivatottsága szerint kortárs és modern, megkísérel a máról gondolkodni és ahhoz kritikailag viszonyulni, nyitott és kommunikációra kész. Teljesítményeit szűkebb és tágabb

környezetéhez méri és hasonlítja. Ez az érintkezés kultúrája, a változásé. Kérdéseket vet fel, és nem gondolja elbizakodottan, hogy azokra mindig adható pontos és végleges válasz. Ez a provokáció és nem az afirmáció kultúrája.

Habár az utóbbi néhány évben megváltozott Szabadka politikai konstellációja, hiszen a kormányzatot már nem kizárólag etnocentrikus, hanem polgári orientáltságú pártok is képezik, sőt a legutóbbi kormányzatnak a tartóoszlopa is az, a kultúrpolitika terén mégis kitart a status quo. A nemzeti elv továbbra is felette áll a polgárinak. Még azt is mondhatjuk, hogy ez az anakronisztikus kultúrpolitika további lökéseket és vonásokat kap, amire két aggodalomra okot adó tendencia utal: folyamatban van az ún. közösségi, intézményesített kultúra és a közösséget szolgáló manifesztációk „nemzetiesítése” (eletnizálása), másrészt ott a színház példája, melynek lebontása óriási társadalmi és kulturális károkat okozott, csak azért, hogy minden nagyobb szabadkai etnikum megkaphassa a maga színpadát az újonnan felépülő színházi palotában. Így lesz egy százezernél kevesebb lakost számláló városnak hat színházi tere (három a Népszínházban, kettő a Jadran épületében, és egy a Lifka mozi adaptációjával).

A globális gazdasági válság idejében, amikor egyre kevesebb jut a kultúrára, joggal merül fel a kultúrpolitika megváltoztatásának problémája. Lehetséges-e egyáltalán a változás a fennálló társadalmi helyzetben? Ha megkérdőjelezhetetlen tény, hogy Szabadka polgárai a legutóbbi választásokon a polgári orientáltságú pártok mögött sorakoztak fel, akkor logikus a kultúra terén is változásokat elvárni. Ez annál is fontosabb, mivel csakis a polgári orientáltságú pártok képesek biztosítani a kulturális egyenjogúságot, ami egyébiránt alapelveikből következik. Úgy vélem, nem kell illúziókat táplálnunk a felől, hogy a legközelebbi választásokig majd lezajlanak a várt változások a szabadkai kultúrában, mégpedig a pártok közötti megállapodások miatt, amelyek gyakran a közjó ellenében történnek.

Saša Vučinić:

Mindenek előtt, szeretnék köszönetet mondani Boško Kovačevićnek, hogy tető alá hozta ezt a tanácskozást. Amikor a részvételemről egyeztetünk, megígértem, hogy egy egész délutánt szentelek ennek az eseménynek, de a költségvetés elfogadása-nem elfogadása körül kialakult helyzet nem teszi lehetővé, hogy ilyen hosszú időt szenteljek ennek a beszélgetésnek. Ezért, csak egy egészen rövid ideig leszek itt önökkel abban a reményben, hogy a találkozóknak ez a módja egyfajta új, állandó kerekasztallá alakul majd, ahol eszmecserét folytathatunk.

Amit Deák úr és Perović úr elmondtak a kifejezett politikai párt-hatalomról, arra ösztönöz, hogy elmondjam: a mi helyzetünkben ez, tényszerűen, két súlyt jelent, amelyek hozzávetőleg kiegyensúlyozzák egymást, ez pedig békés helyzetet és stagnációt eredményez. Ez pedig, a vitatott téma kontextusában, semmiképpen sem jó.

Másrészt, ami a kultúrára elkülönített pénzeket illeti: ha a százalékok arányában formálódna a dolgok, akkor virágzó kultúránk és tájékoztatásunk lenne, ugyanis a költségvetés 12 %-át fordítjuk erre, vagy ha számokban beszélünk, akkor a legutóbbi javaslat szerint ez 410 millió dinár, abból a költségvetésből, amely papíron 3 milliárd 960 millió dinár. De ha ebből elveszük azt az 500 milliót, amit a szennyvíztisztítóra elkülönítünk, akkor a kultúrára már 410 millió jut egy reálisan 3.4 milliárdos költségvetésből.

Sajnálatos tény azonban, hogy ennek a pénznek a legnagyobb része a bérekre, a rezsiköltségekre és a különböző objektumok fenntartására megy el. A költségvetést illetően a legnagyobb összetűzések a meghatározott tartalmak felé irányított kisebb pénzösszegeket illetően bontakoznak ki, vagy hogy enyhébben fogalmazzak, a város leginkább meghatározott tartalmai, azaz a már említett fesztiválokat illetően, melyekre mindössze 10 funkcionális milliót különítünk el a több mint 400 millióból. Minden egyebet úgy kezelünk, mint olyan állandót, amelyet örököltünk, és ami időközben „született”, azt ringatni kell, ez pedig mind pénzbe kerül.

Hosszan tudnék még erről mesélni, mégis a következőt szeretném elmondani: Az elmúlt öt hónapban Bosko és én többször is beszélgettünk,

és remélem, hogy a következő ilyen találkozó nem valamilyen szálláson lesz, hanem a Városháza Kék termében, mivel éppen az lenne ezeknek a beszélgetéseknek a lényege, hogy a Városháza mindinkább megnyíljon. Hogy a város kultúrpolitikájáról szóló megbeszélést visszavigyük oda, ahol a helye van. Személyszerint nincsenek előítéleteim azzal kapcsolatban, aminek a városban történnie kellene.

Csak egy rövid viszontválasz: még ha a polgári opció egyedülként lenne is hatalmon, akkor is hangsúlyozottan gondot kéne viselnie minden egyes etnikai közösség sajátos kulturális érdekeiről, és persze némileg fokozottabban a „polgári intézményekről és tartalmakról”. De nem állítanám ezeket szembe egymással, mintha mindennek polgári orientáltságúvá kéne válnia, mindenkor tiszteletben kell tartani a városunk sajátosságait, de nyilván a polgári vonal hangsúlyozásával.

Ami a számomra fontos, hogy a kulturális projektumokat ne befolyásolja, hogy a szerveződések pártérdekeken alapulnak. A honi galéria alapítása is egy kérelem volt, indokolt, ezt nem vitatom, de sohasem került volna megvitatásra, ha nem az egyik párt kérelmezte volna. Az örökül hagyott költségvetés 12-13 %-a pedig azt mutatja, hogy ez korábban is így volt. Sajnos, az így létrejött intézmények egy része még a mái napig sem jött rá rendeltetése céljára, de továbbra is költségvetési tételt képez. Mások esetében pedig nem is számít, mit csinálnak, mert nemzeti vagy pártszínekben tetszelegnek, ezért követelmény további fenntartásuk, és kritikamentes a viszonyulás az intézmény valamikori megalapításának okai tekintetében.

Így jutunk el ahhoz az abszurd helyzethez, hogy a város, amelynek nincs színháza, ez évtől színházi fesztivált indít, a városnak nincs mozija, de van filmfesztiválja, és hogy abban a városban, ahol a Gyermekszínházat már magam sem emlékszem hány éve újítyák fel, van gyermekszínházi fesztivál. Egyrészt. Másrészt viszont ott az a rakás épület, az a rakás munkaviszonyban lévő ember, akiktől még mindig várjuk a valós tartalmakat. Ez az összehangolatlanság, ez az egyensúlyhiány nem olyasmi, amivel máról holnapra megbirkózhatunk. A kulturális örökség a legérzékenyebb örökség. A város életét érintő egyéb területén politikai döntésekkel elég

könnyedén változtathatók a dolgok, míg a kultúra egy intimebb élménye mindannyiunknak, és ezért fokozott óvatosságot követel.

Ezért, habár a polgári irányvonal harcosa vagyok, nem vagyok a radikális lépések híve. A radikális lépések csupán radikális ellenállást hívhatnak életre. De híve vagyok viszont, a magam benső meggyőződésével, egy polgári környezetnek, és itt a valós tartalmakra célok, nem pedig a frázisokra, amelyeket mindannyian, én is, használunk. A problémát azok a politikai üzenetek képezik, amelyeket az utóbbi öt hónapban kaptunk. Az egyik oldal azt szeretné bizonyítani, hogy vannak változások, míg a másik oldal arról győzi meg a választókat, hogy minden a régi. Úgy gondolom, csak egy egységes és meggyőző kormányzatunk van, de valójában – és ez kihat a kultúrára – két kormányzatunk van. Egyik nap az egyik oldal képviselője meglátogat egy intézményt, aztán másnap a másik oldal képviselője látogatja meg, az egyik nap az egyik oldal képviselője koszorúz meg egy emlékművet, aztán másnap jön a másik oldal képviselője... Ez egy olyan helyzet, amely zavarodottságot szülhet, de ugyanakkor feszültséghez is vezethet, mivel felmerül a kérdés: ki van igazából hatalmon a városban, mivel akik a kormányzatot alkotják, nem úgy viselkednek, mintha ugyanazt a hatalmat képviselnék. És ennek, amint azt már mondtam, kihatása van a kultúrára is.

Annyit ígérhetek itt Önöknek mint kultúrmunkásoknak is, hogy türelmesen és kitartóan odafigyelek arra, amit mondanak, még ha magamnak nem is engedhetem meg azt a kritikai szabadságot, amellyel Önök rendelkeznek, habár néha élesebb a véleményem, mint amit kimondok. Ígérem, nyitott leszek a további együttműködésre, kifejezett óhajom, hogy meghallgassam az Önök tanácsait, de egyetlen ponton apellálnék: értsék meg, hogy ez nem olyan folyamat, amit egy dekrétum megold, ez egy olyan folyamat, amelyben részt kell venniük a polgári oldal képviselőinek, de az inkább etnocentrikus oldal képviselőinek is. Azt, ami van, nem lehet máról holnapra rendbe hozni.

Fennáll a veszélye annak, hogy az infrastrukturális fejlesztésekre szánt pénzeket átcsoportosítjuk a színház, vagy a medencék számára... El kell, kerülnünk azt, hogy összetűzésbe kerüljenek a kultúra emberei és azok,

akiknek nap, mint nap száz meg száz egzisztenciális problémával kell megküzdeniük... Túl nagy árat fizetnénk ezért.

A politikai pártok úgy viselkednek, mintha még nem értek volna véget a választások, mintha még mindig kampányolnának, pedig eljött az idő, amikor végre cselekedniük kéne. Lehet, hogy több optimizmust kéne Önökbe öntenem, de én magam nagyon, nagyon csalódott vagyok amiatt, hogy a helyi önkormányzat nem működik, aminek oka az a nagyon rosszakarató és rendkívül veszélyes próbálkozás, hogy olyan benyomást keltsenek, mintha nem egy, de két kormányzat lenne a városban.

Annyit azonban megígérhetek, hogy én leszek a következő találkozó házigazdája, Boško pedig legyen olyan kedves, és autoritását felhasználva hívja újra össze ezt a társaságot. Nagy örömmel végighallgatom majd, mivel az egyik tanulsága e beszélgetésnek, hogy sokan vannak a kívülállók, a pártonkívüliek, akik ezáltal a hatókörökön is kívül vannak.

Petar Mitrić:

Az a gond, hogy sok az olyan intézmény, amelyet akkor hoztak létre, amikor a pártok egymást váltották a kormányzatban, és most ezt a gyakorlatot folytatni kell, és még két párt-kulturális csúcsintézményt létrehoznak. Ésszerűbb lenne a már meglévő szervezetek és a költségvetési támogatásuk felülvizsgálata.

Spartak Dulić:

Ha már vannak ilyen kulturális szervezetek, talán okosabb, ha úgy tesszük fel a kérdést: lehet-e a nemzeti professzionális, és, hogy hogyan vezessük be az oktatás és a fiatal alkotók népszerűsítésének koncepcióját. Például, amikor külföldi vendégeink érkeznek, megkérdőjelezhető minőségű műalkotásokat kapnak ajándékba, és közben senki sem fektet be a fiatal kortárs művészekbe, akik emellett még olcsóbbak is.

Dragan Rokvić:

Felhívnam a figyelmet, hogy szervezetekről és nem intézményekről beszélünk.

Viktorija Šimon Vuletić:

Persze, hogy a politikusoknak a fiatal művészek alkotásait kéne előnyben részesíteniük, és nem pedig a Múzeumból kölcsönözniük képeket! Nem a nemzetit kell szembe állítani a polgárral, hanem az amatőrizmust, amelyet egy kalap alá vettek a professzionalizmussal. Szívesebben alkalmaznak bürokratákat, mint olyan személyeket, akiknek kulturális háttere illetve műveltsége van. A kritériumokat ne nemzeti vagy pártalapon határozzák meg, hanem az érdemek szerint. Mert már egyetlen egy érdemes ember is rengeteget nyújthat.

Sava Halugin:

Meglehetősen hosszú idő eltelt, mire megint így összegyűltünk, és ez engem az Agora idejére emlékeztet, amikor sok vita folyt a társadalmi és kulturális mozgásról. Éppen ott, a Szabadkai Agorán a közös beszélgetések során számos dolog kikristályosodott, felülvizsgáltattak az általunk lakott térségnek az előnyei. A közösség pedig, mégiscsak, prioritás kell, legyen ebben a térségben. Minden etnikumnak vannak olyan értékei, amelyeket ki kell aknázni, de azokat össze kell hangolni és együttesen egy magasabb színvonalat létrehozni. Szabadka talán előnyben van az etnikailag homogén térségekhez képest. A mi térségünkön belül különböző kulturális szerveződések léteznek, és úgy vélem, hogy egyrészt azok olyan intézmények, amelyek okkal léteznek, és amelyek feladata, hogy a városbéli eseményeket megszűrjék, hogy legyenek embereik, akik kutatnak az értékek után, és elősegítik azok általánosan ismertté válását a térségben. Vannak már olyan intézmények, amelyek nemzetközi alapokon szerveződtek, ezek is kulturális jelenségek. Másrészt ott vannak a hasonló gondolkodású alkotókból szerveződő csoportosulások, ez is jó, példa erre a Bosh+Bosh, amely előbb szerzett elismerést a tágabb térségben, és csak azután hatott vissza a helyi közösségre. Tehát, vannak itt egyének, kissé egoistaként, mintha bűnt követnének el, mint a saját magányukba zárt esetek, úgy alkotnak, és lehet, hogy éppen ettől válnak személyessé és egyedülállóvá, de nincs elégséges szintézis az egyének, az intézmények között, és valahogy nem túl jó a hangulat a városban. Észszerű, hogy őket össze kell, kapcsolják az

érdekek, és ezt nem kéne asztal alá söpörni csak azért, mert tény. Az alkotást ne „fajlák fel” az autoritások, inkább azt kéne megkérdezni, milyenek az egyének munkafeltételei a gigantikus intézmények terpeszkedése mellett! Léteznek a köztes tér emberei is, ez nem hivatalos természetű és nincs egyetlen párt érdekszférájában sem, sem pedig intézményes keretben, sem nem általánosan hozzáférhető és interpretálható. Ennek a városnak megvannak a földrajzi és geológiai lehetőségei, van benne potenciál, de beleragad a kisebbrendűségi komplexusba, a „kápszáskertbe”.

Boško Krstić:

Úgy tűnik, egyre inkább tudatosodik bennünk a tanulmányban taglalt probléma komolysága. A tanulmány jó és tárgyilagos metszete a városnak, de ha ez így van, vajon miért nem támogatja mindenki azt? Soha nem volt még nagyobb hatása a politikai pártoknak a kultúrára, és mindegyiknek, bármibe is kezdjen, a kultúra a tevékenysége részét képezi. Így egy fordított logika érvényesül, miszerint minden pártnak meg kell, hogy legyenek a maga kulturbajnokai, így több első helyezést is osztanak, lentről pedig fokozódik a nyomás, hogy ez folytatódjon, hogy minél több elosztható hely legyen.

Ebben a pillanatban Szabadka kulturális arculata a város fő árucikke, ez alatt értem a történelmet is, a sokféleséget is, az emberek viselkedését, az építészetet, a sorsokat, és ez a legjelentősebb, amivel a város most rendelkezik. Most, úgy tűnik, ezt a kincset inkább herdálják, mint gyarapítják. Vajon mi, akik itt ülünk, képesek vagyunk-e beszélgetni és megbeszéléseket folytatni azokkal, akikkel nem értünk egyet, vagy pedig összetűzésbe kerülünk, melyet aztán émelygés és rosszindulatú feltételezések követnek? Érdemes ezen most elgondolkodni.

A városról való elmélyült gondolkodás igazolja a keserűséget a kultúrmunkások szűklátókörűsége miatt, mert van szándék és szükséglet a részvételre és a segítségre, de nem lehet egy rendszer feletti rendszert létrehozni. A kultúra nem szereti a politikát, de politika nélkül nincs kultúra. Hogyan vezessük fel ezeket a témákat tizenöt politikai párt elé, melyek mind különbözőképpen gondolkodnak – hogyan jussunk valamihez, amit kultúrpolitikának nevezhetnénk? Ma a döntéseket a politikai struktúrákban

hozzák, a pártokhoz tartozó szervezetek pedig ezeket követik. Ez nem egy szép dajkamese a kultúráról és a művészetről, hanem egy komoly politikai téma a politikai kép változásáról és arról a próbálkozásról, hogy a demokratizálással az emberek visszakapják, amit a politikai pártok elvettek tőlük. Például: a magyar parlament döntést hozott az új szerb-magyar szótár elkészítéséről, levelet küldtek Belgrádba, de onnan semmilyen válasz nem érkezett. És konkrétan Szabadkán mozdulni sem tudunk egy új szerb-magyar szótár nélkül! Ki tudunk-e most harcolni egy alapot, amely támogatná a fordítást, az együttműködést és a szerzők utazásait más városokba és külföldre? Legyen ez egy konkrét lehetőség arra, hogy valamit tegyünk.

Egy másik példa: a Színház a második legnagyobb épületünk a Városháza után, és teljes csendben épül, senki semmit nem mond róla. Olyan emberek vagyunk-e, akik képesek beszélgetni azokkal, akikkel nem értenek egyet?

Blažo Perović:

Bár a polgári irányvonalat támogatom, nem szeretnék polgári fundamentalistának tűnni: nem tagadom a nemzetit, és úgy vélem, a polgári öntudat nem nyomja el a nemzeti kultúrákat. Ellenkezőleg, népszerűsítheti őket. A forgalomban lévő modellekről szólva, joggal köteleztem el magam a szociáldemokrata modell mellett. Ha az a legjobb modell, melyek lennének azok a politikai és társadalmi erők, amelyek mögé állnának? Ha mind egyetértünk, hogy a szociális demokrácia jó modell, ki tudna Szabadkán megalkotni egy ilyen modellt, és azt politikailag elfogadtatni?

Dejan Zvekić:

Már sok minden elhangzott, de valamit még egyszer hangsúlyozni kéne. Halugin azt mondta, hogy a kulturális élet az egyénekkel kell, kezdődjön. Bevezetni egy modellt a kultúrába valami más. Lehet valamilyen policy, de kell, hogy legyenek művészek, akik képesek alkotni és teremteni. Vannak olyanok, akik erre önállóan is képesek, de olyanok is, akik intézményes támogatást várnak. Szükséges tehát a pedagógiai munka. Az amatőrizmustól a professzionalizmusig – lennie kell egy módnak, hogy az egyén megélhessen a saját munkájából. A kulturális intézményekben való elhelyezkedés modellje

nem a legszerencsésebb, de ki és hogyan biztosítja, hogy az egyén a saját munkájából megéljen? Szabadka minőségi tartalmat tud előállítani húsz nap alatt, vagy egy hónap alatt, például, ha egy másik városban vagy országban mutatkozik be a szabadkai kulturális termés. De vajon ez modell-e, és ki lesz a szelektora az új modellnek? A megbeszélés során elmarasztaltuk az intézményeket és szervezeteket, ők mit csinálnak?

Dragan Rokvić:

Vissza kell térni az európai Szabadkához és Szerbiához. Az utóbbi 3-4 év stratégiai dokumentumait elemezve, ezek pedig terjedelmesek: az átfogó városrendezéssíterv, a helyi gazdasági fejlődés stratégiája, arra a következtetésre jutottam, hogy a városban a teljes entrópia uralkodik! A törvények annyira eltérőek és ellentmondások lesznek így. Állami szinten nincs törvény a kultúráról, és valamilyen köztársasági stratégia várható. Az utóbbi időben mindaz, amiről beszéltünk, kútba esett, mivel bebizonyosodott, hogy azt, amit értéként szentesítettünk, képtelenek vagyunk európai kontextusban megvalósítani. Szabadkán 11 kulturális intézmény tevékenykedik, és több mint 80 civil szervezet foglalkozik valamilyen módon a kultúra fejlesztésével. A nagy fesztiválok mellett több mint 110 kulturális eseményt és tartalmat számlálhatunk, de nincs stratégiánk, sem kritériumaink. És jó lenne, ha az valamilyen kerekasztal formáját ölténé, és kell, hogy legyen valamilyen stratégia, valamilyen dokumentum, amelyet mindannyian elfogadunk. Ilyen beszélgetésekből pedig több kell és gyakrabban. És a megfelelő módon kezdeményezték. Szabadkának még soha nem volt ilyen dokumentuma.

Boško Kovačević:

De, volt 1985-ben!

Dragan Rokvić:

Volt, de nem ilyen terjedelmű. És nem várhatunk sem a belgrádi, sem az újvidéki kormányzatra. Szerintem a községben nincsen olyan fajta feszültség, mint amiről itt beszámoltak. Ez a koalíció egészen jól működik.

Egyik kormányzatnak sem volt 66 képviselője a 67-ből! Most mind hatalmon vannak. Stipan Kopilović óta nem volt erősebb koalíció hatalmon.

Vass Géza:

A kultúrpolitikáról beszélgetnek, és ahogy tudom, az összes szerbiai város közül Szabadka különít el legtöbbet a kultúrára! Ha áttekintik a programokat, és megpróbálják feltalálni magukat, láthatják, hogy sehol sincs ennyi rendezvény, nyüzsgés, talán több is, mint amennyit be tudunk fogadni. Amit Szabadka teremt... az par excellence, és mi valami problémáról és krízisről beszélünk. Ebben az értelemben valamilyen negatív megközelítéshez jutottunk, miszerint valamit be kéne szüntetni, és új kulturális programot kell készíteni. Ezek az ellentmondások között megoldást kell találnunk. Most túlértékelődik a kultúra, azaz szupertermelés folyik. Mennyi professzionális kultúrmunkást tart el a költségvetés! 300 professzionális kultúrmunkás dolgozik, és mindegyik csak egy eseményt szervezzen évente, máris jut az év minden napjára. A város messze az átlag fölött van a kultúra szakértőit illetően! Válságban van-e itt a kultúra? Szerintem jó alapokon áll a szabadkai kultúra.

Siflis Zoltán:

Örülök, hogy ezt Géza felhozta, mert vannak más meglátások a város kultúrájáról. És most felmerül a városi stratégia kulturális koncepciójának problémája. Vajon egy kidolgozott kulturális stratégia sokat javíthat-e a helyzeten? Az mindig az egyénektől függ, az egyes tehetségektől, akik útközben formálódnak. A városnak négy nemzetiségű kultúrája van, de városi kultúra nincsen, mert például Lajkó zenéje a nemzeti kultúrából fakad. Évtizedek óta élünk párhuzamos kulturális életet, az etnikai közösségek pedig meghatározhatják a nemzeti stratégiákat, amelyek a város lendítőkerekei lehetnek. Ismerjük-e eléggé a kulturális értékeket, melyeket teremtünk? A magyarok európai színvonalú produkciókat készítenek, amelyeket másutt irigyelnek, és példamutatónak tartanak. Csak éppen Szabadkán nem, mert itt nehézséget okoznak a nyelvi korlátok. Az értékek jelen vannak, jelen van az individuális tolerancia is.

Vajon a mi rendkívül szerteágazó és gazdag városi kultúránkat miért kívánjuk most úgy feltüntetni, mint ami nem megfelelően koordinált? A kultúrát nem lehet koordinálni. A politika feladata, hogy megteremtse a feltételeket, és paramétereket adjon. Lényegében már rátaláltunk arra, amiről beszélgetünk, csak más szögből kell megvilágítani. A gond itt van, azokban az értékekben, amelyekről nem tudunk! De a nagy értékek önmagukat affirmálják.

Hogyan lehet rossz a kultúrpolitika, ha biztosítják az eszközöket? Jó lenne, ha megismernénk a városban élő horvátok és magyarok kulturális érdekeit, de nem azokét, akik valamilyen posztot töltenek be. Bizonyos nemzeti közösségek nem tudnak, még ha akarnának sem, kitörni az etno-kultúrából a városiba, mivel pillanatnyilag ilyen a közösségi helyzetük. De létezik a nemzeti kultúrák megtermékenyítése, és ez egy korszerű tendencia, amely Európában is létezik. De ez az Európa alig hatékony helyi közegben. Már van kultúrpolitika, és rugalmas, és nem fog változni, a mi feladatunk pedig az lenne, hogy arról kezdeményezzünk beszélgetést, milyen a város polgári részének, és milyen az etnikai résznek a kulturális víziója, és hogyan foglaljuk azt egységbe! Nehéz a politikusokkal beszélni, de nem kell feladni.

Sutus Áron:

Radovan Jelašić kormányzó úr azt mondta, hogy nem kell hinni a politikusoknak. Ezért is merül fel bennem a kérdés: ki hívta össze ezt a megbeszélést, a civil szféra vagy a község? Ha a civil szféra meghívására vagyunk itt, akkor az azt jelenti, hogy itt együtt üldögélve okos dolgokat mondunk egymásnak ebben a szűk körben. Csatlakozott hozzánk a polgármester is, de mégis minden közöttünk marad. A községnek és általában a városi vezetésnek nyíltabban kéne viszonyulnia a civil szférához, főként, ha arról van szó, hogy jó forgatókönyv kéne a jövőnkhez!

A polgármester öt segédet kapott, a Községi Képviselő Testület elnökét, de a városnak nincs kulturális tanácsa, amely részt vehetne a város kulturális stratégiájának kiépítésében. Ha a város kulturális stratégiájáról beszélünk, akkor annak szimultánnak, párhuzamosnak

kell lennie, azaz együtt kell haladnia a szociális, környezetvédelmi és gazdasági fejlődéssel. Milliókat költöttünk a Városháza kivilágítására, és ahogy tudom, a hajléktalanokat Becsére küldjük. Ami azt jelenti, hogy nincs szociális programunk. Ha jól akarjuk vezetni a projektumokat, akkor egyúttal a gyerekeket ökológiai tudatosságra kell nevelnünk. Ha az egyik napot a szolidaritás napjává nevezzük ki, és ha lehetőséget adunk a hajléktalanoknak, hogy felbukkanjanak, megmozduljanak, és ne csak az utcákon lődörögjenek, majd akkor szervezhetünk elitista fesztiválokat és jöhet létre együttműködés egyéb területeken.

A polgármester megígérte, hogy a következő ülés nála lesz. Talán nem is kéne azt kívárnunk, hanem „kulturstábot” formálnunk, és hadd szellemeskedjek – kulturális forradalmat!

Átélni a kultúrát, számomra azt jelenti: sétálni egy városban, de innen inkább menekülnék, ahányszor csak látom azt a szörnyű karácsonyfát a központban. Csak mellékesen jegyezném meg, volt egy tervünk, hogy a letakart szökőkútnak legyen funkciója télen is, de Szabadka nem volt vevő rá.

A színház olyan téma, amelyet nem kerülhetünk meg, és nem csak prof. Kovačević fejtegetései miatt, úgyhogy a következőket mondanám: habár nem tudjuk, hány év múlva készül el az épület, már most alakítani kéne egy csapatot, mert már most tudnunk kéne, milyen tartalmak töltik majd meg a színházat, hogyan nyitjuk meg, hogyan tartjuk fenn. A gond az, hogy az az épület is három részre van osztva.

Ma, ha jó koncertet akarunk hallani, Újvidékre kell utaznunk. Ezért kéne módját találnunk annak, hogy kifejezzük a sajátosságainkat.

A városnak sok kihasználatlan tere van, sok a pince és a padlás, amelyet kihasználhatnánk.

Szabadka alapíthatna művészeti ösztöndíjakat, amelyek nyomán aztán kulturális csere indulhatna el nemcsak a Vajdaság területén. Szintén meg kéne tanulnunk, hogyan kell projektumokat írni az európai pályázatokra és alapítványokhoz. Ha a Község bejelentene valamit, mint például „a civil szféra éve”, akkor végre olyan helyzetbe kerülnének, hogy a civil szférából érkező ötleteket is feldolgozhatják, melyek közül néhány biztosan pozitív

elbírálásban részesülne az uniós pályázatokon.

Lényegében elképzelhetnénk egy virtuális városképet, és annak megfelelő kultúrpolitikát, aztán araszolhatnánk afelé, mert egy olyan városban és kulturális közegben mindenki jól érezné magát.

Viktorija Šimon Vuletić:

Szeretnék röviden rákapcsolódní erre a beszélgetésre, mert az olcsóság kiszúrja a szemünket, és ez a jelenlegi szociális helyzet következménye. Mindazonáltal lenne itt valami, ami bántja a fületem, amikor folyton a Szabadkán valóban létező nemzeti keretokról beszélnek. Egyetértek azzal, hogy a feladatunk kultúrunkasokként a felvilágosítás, a nevelőmunka is. Ami megdöbönt az elmúlt tíz évben, az az, hogy mindannyian tudjuk, hogy a városba új lakosság érkezett, amely csak most válik szabadkaivá. Gyakran fiatal emberek, akiknek nincsenek semmilyen gyökereik a városban, ezért nagyon nehéz velük dolgozni. Gyakran kerültem nagyon kellemetlen helyzetbe, amikor azoknak a gyerekeknek a díszteremben valamit mondanom kellett a város történetéről és szerkezetéről, de ők egyáltalán nem akartak figyelni, azt mondták „nekünk ehhez semmi közünk”. Én kissé ijesztőnek találok, hogy a kulturális intézményekben aránytalanságok vannak. Teljességgel rendjén való, hogy minél több olyan személy helyezkedjen el ezekben az intézményekben, aki ismeri mindkét nyelvet, mindazonáltal ha ők elhatárolják magukat, azt gondolván, hogy azok a gyerekek, akik nem az ő etnikumukhoz tartoznak, nem érdemesek a törődésükre, akkor kérdelem én – kinek a törődésére számíthatnak azok a gyerekek, akik most már nevelésileg annyira elhanyagoltak, hogy az leírhatatlan. Nem tudom Önöknek mennyi kapcsolatuk kamaszokkal, én néhány héttel ezelőtt kulturális sokkot kaptam, amikor este a városban sétáltam. Szombaton hajnali egy körül az egész város egy kísértetvárosra hasonlított, sehol senki és semmi, kivéve három helyet, ahonnan a legvadabb, legócskább turbó zene szólt, és ahonnan 15-től 18 éves tinilányok „bukdácsoltak kifelé”, akik szemmel láthatólag semmi értelmesebb módját nem találták a szabad idejük eltöltésének. Szerintem ez nagy gond.

Éppen ezért használtam fel tudásomat és tekintélyemet a FOKUS

Alapítvány létrehozására, mivel úgy véltem, hogy ezeknek a fiataloknak valamilyen más kulturális modellt kell felkínálnunk, hogy megmentsük őket az utcától, mert nincs nekik más, csak a fogadóirodák, a kávéházak, vagy jobb esetben a Szerb Kulturális Központ.

Én nem tudom, hogyan kéne ezt megoldani, de mivel már régen foglalkozom az ifjúsággal, úgy érzem, ez szomorú. Valójában azt gondolom, hogy lehetne rosszabb is: ezek a gyerekek egy nap majd még tovább rombolják ezt a várost, mert nem érzik majd sajátjuknak, mert nem tudjuk őket megtanítani arra, hogy szeressék, sem megmagyarázni nekik, miért is kéne szeretniük. Ezért fontos, hogy legyenek valamilyen közös programjaink és projektumaink, nemzeti hovatartozástól függetlenül, legyenek azok Európáért, legyenek magam sem tudom mik, de ezeknek a gyerekeknek érezniük kell annak szükségét, hogy valamit közösen csináljanak ebben a városban. Egyébként nem hinném, hogy valami fényes jövő vár ránk.

Darko Kovačević:

A kerekasztal nagyon hasznos lehet a bizalom fórumaként. Amikor elolvastam a szöveget-felvetést ehhez a megbeszéléshez, az a kérdés merült fel bennem: hogyan és milyen módon tűntek el a bizalom fórumai, azaz azok, amelyek különféle céhekhez tartozó, különböző meggyőződésű és elkötelezettségű embereket összefogtak, lehetőséget teremtve a véleménycserére dialógusokon vagy monológok során át, hozzájárulva a bizalom építéséhez.

Talán 163000 definíciója is van a kultúrának. Lehet céhesen meghatározni, de úgy is, általánosabb értelemben, mint életmódot. Amikor a város kulturális stratégiájáról esik szó, a kultúrára mint életmódra és mint életminőségre kell gondolnunk. Tény az, hogy a „központon kívül”, vagyis a Városháza körüli legszűkebb körön kívül az emberek nem élnek minőségi életet. Még az első környezetvédelmi demonstrációk is ehhez a „központi körhöz” tartoztak. Amikor a polgári és nemzeti kultúráról szóló hozzászólásokat hallgatom, számomra az egyre megy, ha nem tartalmaz bizonyos civilizációs értékeket. Így kéne elképzelni a kulturális stratégiát. Úgy ahogy azok csinálják, akikre hajlandók vagyunk felnézni, akik kultúra

alatt mindent értenek, a szemét lerakásától vagy szétdobálásától egészen az elit eseményekig.

Tény az, hogy a városban sok a kulturális esemény, de kérdéses azok értékelése, hogy milyennek bizonyulnának európai szemmel. Ezért kell regionálisan kezdeményezni, itt van Szeged, Temesvár, aztán tágabban az ex-jugoszláv térség, majd Európa és a világ: talán éppen az hiányzott, a tágabb látókörű összehasonlítás, vagy ha úgy tetszik, a fokozottabb korrespondenciák a globális kérdésekkel és problémákkal.

Sava Halugin:

Arra számítottam, hogy majd több szó esik a művészetről, kutatásról, alkotásról. Ha a kultúráról és a nemzetiről gondolkodom, nem látok egyetlen nemzeti értéket sem művészeti jellemzők nélkül, azaz nem helyezném egyiket a másik elé, a nemzetet a művészet elé sem fordítva. Ha ez történik, akkor egy para-esztétika bontakozik ki, és egy nemzeti közösségen belül az eredmények csapnivalóak. Az embereknek, akik a nemzeti közösségeket képezik, ki kell szűrniük a valódi értékeket, mégpedig nemzetek összefogásával létrehozott szintézissel és közösen szervezett megmozdulások során. Hogy a saját céhemből hozzak példát: korábban Szabadkán létezett a Képzőművészek Szövetsége, és ennek keretében mindannyian együtt állítottunk ki. Miért nincs ez már húsz éve?

Egyszerűen csak nem értem, miért nincs ma egyetlen olyan rendezvény, szövetség, szervezet sem, amely összehozná az embereket! Ehelyett bezárkóztunk a nemzeti körökbe, onnan pedig azt halljuk: nem fogja nekem valaki más megmondani, mi értékes az én nemzetemben. És ebből aztán nem ritkán a következők, hogy a „kultúrában” több a nemzeti és kevesebb a művészi vonás.

Boško Krstić:

Minden művészi tett alapja a kifejezés, a vágy a megmutatkozásra, az előlépésre, arra, hogy mindenkinek hozzáférhető legyen. Mindenféle manipuláció ezzel a kifejezéssel kulturális gáztett. Szerintem nekünk éppen ezzel vannak hatalmas gondjaink. Egy műalkotás, könyv, kiállítás stb. mint

kifejezőmód ilyen besorolása megpróbálja megakadályozni annak teljes életének kibontakozását, mivel ebbe, abba vagy egy harmadik akolba zárja. És amikor a kultúra vagy a művészet szabadkai afirmációjáról esik szó, az katasztrófa! Már nem létezik semmilyen szerkesztői politika: senki sem köteles dokumentálni, hogy megjelent egy folyóirat, hogy előadtak egy darabot, hogy valaki díjat kapott stb. Az égvilágon senkit sem érdekel. Az egyedüli módja annak, hogy rendbe hozzuk magunkat és másokat is, és mindazt, ami velünk történik, ha képesek vagyunk beszélgetni azokkal az emberekkel, akikkel nem értünk egyet.

Boško Kovačević:

Úgy tűnik, most vette kezdetét az igazi eszmecsere.

Marija Šimoković:

Itt egy kiváló beszélgetés kezdődött, és szerintem remek, hogy mindenki elmondta, amit gondol. Nem vagyok benne biztos, hogy a muzeológusoknak vagy a Képzőművészeti Találkozó dolgozóinak feladata, hogy megmagyarázzák a történelmet. Szerintem a tanároknak kell felkészíteniük a gyerekeket. .... Másodszor: miért nincsenek számon tartva a kulturális események? Én nemrégiben jeleztem – nem mondom meg, melyik sajtóorgánumnak – hogy Berislav Skenderović-nak nagyon sikeres koncertje volt a Carnegie Hall-ban. Erre a főszerkesztő megkérdezte tőlem: tudja-e ezt bárki tanúsítani rajtam és Berislavon kívül? Mondtam, semmi akadály, hívják fel azt a 2800 embert, aki a közönséget alkotta, és ellenőrizték, hiszen minden szerkesztőségben van számítógép és internet.

Miért nincsenek számon tartva a kulturális események? Mert nem tudunk róluuk. És miért nem? Hát hol jövünk mi össze? A magyar irodalmi estekre és előadásokra magyarok mennek, a horvátra horvátok, a szerbre szerbek... Engem nagyon érzékenyen érintett, amikor visszajöttem Belgrádból, mert Szabadka volt az egyedüli hely, ahol volt– ez csúnya szó, együttélés, de mégis kimondom, mert ez fejezte ki, hogy senki sem kérdezte, ki milyen nemzetiségű. Aztán egyszercsak azt látom: a Szerb Kulturális Központba szerbek járnak. Egy barátomnak ott volt estje, elmentem, és mindenki

zavartan nézett rám, csakhogy ki nem tessékelték a tekintetükkel!

Másrészt azonban mi is hibáztunk. Nem mondom meg, melyik kulturális intézmény, mindegy is: volt valamilyen rendezvényük, 6-7 ember ment el, hogy felmelegedjenek vagy valamilyen hasonló okból, és nem volt jelen egyetlen újságíró sem. Tehát arról is kéne gondolkodnunk, milyen formában prezentáljuk azt, amink van, például egy kiállítást. Voltam a Képzőművészeti Találkozó igazgatója, jöttek a gyerekek aztán elmentek, közben pedig a kusztosz hiába ráncigálta őket, hogy elmondja, miről is van szó. Azt hiszem, ez az oktatásban dolgozókkal való együttműködésen múlik – készítsék fel a gyerekeket, hogy tudják, hova mennek, mit fognak látni, később pedig kérdezzék meg őket róla!

Hogy ne is beszéljek arról, hogy az újságírókat is képezni kéne, aztán meghívni őket egy főpróbára vagy egy folyóirathoz, és megmagyarázni nekik, mi mit hogyan és miért csinálunk. A kulturális előrehaladás egyedüli módja az elgondolások összerendezése és az értelmiségi párbeszéd. Ilyen beszélgetésre már ki tudja hány éve nem került sor, és hálásan köszönöm Boško Kovačević-nek, hogy így összehozott minket.

Az alapvető hibát még húsz éve követték el. Emlékszem arra, amikor a művésztelepek kialakultak. Más városokban becsatlakoztak egyéb művészek is, nem csak a festők, de elmentek az írók és a zenészek és a színházi emberek is – itt pedig a művésztelepek megkezdték a szakosodást. Csak képzőművészek, csak iparművészek, csak irodalmárok... Az, amit Boško leírt a pártokról, teljességgel helytálló, de meg kell értenünk, milyen következményei vannak a kulturális intézményekre. Nem tudom, milyen koncepciója van a kulturális intézményeknek, mit és hogyan csinálnak. Továbbá, az, aki ott dolgozik, képes-e arra, hogy ott minőséges munkát végezzen, vagy az intézmény mellett még 6-7 iskolában is dolgozik, és vajon helyes-e, hogy aki egy intézményben dolgozik, ugyanott kiállítást szervezzen magának. Azaz, etikai kérdések is felmerülnek. Én kész vagyok mindenkivel beszélgetni, azokkal is, akik így dolgoznak, mert úgy gondolom, ez nem erkölcsös. Tehát az esztétikai kérdések mellé be kell vezetni az etikai kérdéseket is. És akkor a következmények: vajon a Hét Napból megtudhatjuk-e, hogy a szerb művészek közül valaki díjat kapott, vajon a Subotičke Novine közöl-e

hírt arról, ha valamelyik magyar művész díjat kapott... Azt a hírt, hogy új könyvesbolt nyílt, a Hrvatska Rijec-ben fedeztem fel, és csak azért, mert a bolt tulajdonosa horvát. Hogy minden engem érdeklő információt megszerezsek, minden egyes újságot át kéne olvasnom, én pedig nem vagyok abban a helyzetben, hogy minden újságot megvásároljak és elolvassak.

Valaki:

Nálunk a kritika impressziókra szorítkozik: „tetszik” vagy „nem tetszik”.

Boško Krstić:

Azzal hogy soha nem hangzik el a „nem tetszik”, minden szuper.

Branislav Filipović:

A találkozó végén köszönetet mondanék Dragutin Miljković-nak, amiért rendelkezésünkre bocsátotta ezt a termet. De most visszatérnék Sutus úr kérdéséhez, hogy ki ennek a találkozóznak a szervezője, mert úgy gondolom, ez egy valóban nagyon lényeges kérdés. Szerintem nagyon jó, hogy Boško megszervezte, de nem jó, hogy arra kell várnunk, hogy Boško megszervezze. Teljesen szemtelen leszek, és nyíltan megmondom: egy ilyen találkozót a mi helyi „kulturális minisztériumnak” kellene összehívnia. Az, hogy abban a szerencsés vagy szerencsétlen helyzetben vagyunk, hogy a polgármester csatlakozott hozzánk, és meghallgathattuk, mindez hogyan is néz ki az ő szemszögéből, szerintem kollaterális pozitívum. És hogy megint szemtelen legyek: ha el akarjuk képzelni a kultúra helyét ebben a városban, illetve annak stratégiáját, akkor ennek meg kell, hogy legyen a maga valódi helye, ez pedig a Városháza, ezen belül pedig a „kulturális minisztérium”, függetlenül attól, ki áll az élén: egyszerűen ez a rendszer részévé kell, hogy váljon.

Ami a stratégiákat illeti, beszélhetünk arról, vannak-e ilyenek egyáltalán vagy sem, de, ha léteznének stratégiák, mi a részei lennének annak, főleg Marika Šimoković, főleg Dragan Rokvić, főleg Boško Krstić, de sokan mások is: prof. Ilija Mrkić, Mirko Grlica, Siflis Zoltán... Mindenki, aki ma eljött, része lenne a rendszernek, rajta lennének egy „listán”, amelyet a Városházán őriznek, és például háromhavonta összehívnák őket. Így lenne, ha lenne

stratégia. Stratégia helyett egy elemi erő van, ahogy Siflis úr megfogalmazta: minden nemzeti közösségben vannak okos és tehetséges emberek, akik már egy magasabb színvonalra jutottak. De egy ilyen várost ezek az emberek nem cipelhetnek a hátukon, hanem stratégiai irányvonalaknak kell létezniük, amelyek, ahogyan Spartak mondta, minden tehetséges embernek ugyanazokat a feltételeket biztosítják.

A kulcskérdés pedig, ami immár elhangzott: mi lesz a paraméter, amikor itt nincs tényleges művészeti kritika. Ki lesz a „szelektor”? Nincsenek paraméterek, nincs kritika. Ehelyett van a jelek promiszkuitása, az értékek promiszkuitása. Mi itt, ma, kulturális közösséget képezünk, és most, megint szemtelenül, magamat is e kulturális közösség részének tekintem – és éppen ez a kulturális közösség, ez az erkölcsi közösség kéne, hogy a döntéseket meghozza. Ha a politikusoknak, vagy legalább azoknak, akik döntenek ezekben a kérdésekben, nincs annyi kultúrájuk vagy merszük, hogy összehívják ezeket az embereket, akkor már tudjuk, miről beszélünk, miről van szó.

Boško Kovačević:

A polgármester az este folyamán a városban fennálló extenzív, mondhatnám, gyűjtő jellegű kulturális koncepció agóniájáról beszélt. Ez a koncepció, szemmel láthatóan, repedezik. Gyakran beszélgetek Krstić-csel erről: csak úgy áradnak a folyóiratok, könyvek, akármik... Ez is jó lehetne, ha megválaszolja a kérdést: vajon emancipatorikus? Az alapján, ami történik, az alapján, amit mi valamilyen elmozdulásnak tekintünk – nem, ez egyértelműen nem emancipatorikus!

Tény, hogy sok a rendezvény, sok minden történik, de értsék meg ezt is, és ezzel tényleg nem szállok vitába senkivel sem: teljesen más az etnosz elpolitizálása, és más az etnosz civilitása! Ma este mi arról is beszélgettünk, hogy a pártok, a politikai erők, mindent kontrollálnak, beleértve a kulturális-művészeti társulásokat. Íme az egyik probléma: nincs már különbség az amatőrizmus és a professzionalizmus között! Valaki, aki tegnap eldöntötte magáról, hogy ő művész, most magát egyenértékűnek tekinti azokkal, akik igazán értékes művészeti-alkotói eredményeket tudhatnak maguk mögött.

(Krstić hozzáfűzi: Ebből nem is lenne gond, amíg valaki a „szárnyai” alá nem veszi.) Ebben, igen, éppen ebben rejlik az etnosz politikációjának problémája egy olyan kultúrában, amelyből most rettentően sok látszik, és így magától is felmerül az, amiről szerencsétlen polgármesterünk beszélt: most hogyan hozzuk mindezt rendbe. Ez egyszerűen lehetetlen. A költségvetésből pedig, amint azt hallottuk, 12 százalékot különítenek el a kultúrára – mind egyetértünk, hogy ez egyáltalán nem kevés! Szerbia egy százalékot különít el! És mégis, a polgármester képtelen mindezt „összerakni”, „lefedni” az igényeket, mivel kezdetét vette egy, bocsássák meg a kifejezést, „belső marcangolás”. Ez pedig nőttön-nő, szaporodik, mert nincsenek kritériumok – hogy ez emancipatorikus, ez meg nem!

Én nem mondom, hogy a város kulturális stratégiájának meg kell határoznia, ki mit csináljon! Semmiképp! De egymás mellé kell helyezni a „mozaikdarabokat”, láttamazni a folyamatokat, az értékmérőket, az intézményeket és mindazt, amit a fejlett világ kínál. És mindenkinek továbbra is meg lesz a lehetősége arra, hogy 99 könyvet nyomtasson, de ismerni fogjuk annak helyét és az értékét: támogassa egy párt, vagy egy nemzeti szerveződés, de mégsem „pipiskedhet” majd azzal, hogy a műve valódi kulturális érték, amely előrelendíti az emberi életet, pláne nem minden emberét, nemzeti hovatarozástól függetlenül. Amíg pedig így van, ahogy van, nincs menekvés az ilyen helyzetekből. Egyszerűen el kell kezdeni a rendezés folyamatát, hogy azt mondhassuk: igen, ez valódi kulturális érték, amely mindannyiunkat gazdagít, ez pedig a pártpolitika vagy a nemzeti politika terméke! És akkor látnánk, milyen támogatást kap az, ami az egész város valódi értéke, és nemcsak a városé, hiszen mi a régió, Európa és a világ részévé szeretnénk válni és kell válnunk.

A tévedések elkerülése végett: úgy vélem, a nemzeti identitás és annak ápolása és fejlesztése nagy értéket jelent, amely mindannyiunkat gazdagít, függetlenül attól, hogy az adott nemzeti közösségbe tartozunk, vagy egy másikba! De úgy vélem, még nagyobb értéke lenne annak, ha ezek a kultúrák átjárnák egymást!

Ennek egyik következménye, hogy elpusztítottuk a kétnyelvűséget a városban! Miért?! Kinek lehet az érdeke és célja? Mi jó származhat ebből?

Mit szolgál? Semmit, csakis a nemzeti pártok és közösségek vezetőségeiből formálódó kis csoportok önös érdekét! Éppen szeretném, ha ma itt feltennénk a kérdést: miért nem kétnyelvű többé Szabadka, és ha valaki annak politikai levezényelői közül nyilvánosan válaszolna, megmagyarázná!

Hát ezért gondolom, hogy folytatnunk kell az ilyen beszélgetéseket, együttesen kifejlesztenünk egy új stratégiát, amely megállja az idő próbáját 10-20 éven át is, és ezen felül közvetett módon összhangban van az európai folyamatokkal és trendekkel.

Gerhard Wagner:

Én a legkisebb szabadkai kisebbség képviselője vagyok – külföldi turista! A feleségem szabadkai, már 15 éve járok ide, és lényegében semmi sem változott. Nem szeretnék beleavatkozni az Önök vitájába, de ami a kultúrpolitikát illeti, szerintem, nem szabadna elválasztani a gazdaságpolitikától, a turizmus politikájától, a regionális politikától, a kultúripartól stb. A Városi Múzeum már 10 éve nem változtatott a nyitvatartási rendjén, a Városháza pedig... Ennek a városnak nincs egyetlen Balkán- vagy Európa-szerte ismert rendezvénye sem! A politikusok ezen soha nem fognak változtatni, a változásokat Önöknek kell kezdeményezniük.

A másik észrevételem a pénzügyi politikára vonatkozna. Ausztria tíz évvel ezelőtt megváltoztatta a közintézmények támogatására vonatkozó politikáját, és a rendszer ma kiválóan működik. Az új vezérelv keveréke a szponzorálásnak és a kultúrtermékek értékesítésének, költségvetési támogatás mellett. A kultúrpolitika mint stratégia horizontális kell, hogy legyen, hogy elfedjen mindent, a szociálistól a gazdaságig, vonzania kell a turistákat, és akkor majd új munkahelyek létesülnek, és ez hozzájárul az életminőséghez, de költségvetési megtakarításokat is eredményez. Az Önök városa mellett elhalad egy autópálya, amelyen évente emberek milliói utaznak. Azt hiszem, nem lenne túlzottan nehéz, némi technológiai újítással, ezeknek az embereknek a tudomására adni, hogy valami érdekes történik a városban, hogy betérjenek, hogy részt vegyenek a kulturális rendezvényeken. Még ha csupán 2-3 százalékát is vonzanák ide az átutazóknak, már az egész városnak lenne munkája, és haszna is belőle.

**Kulturna politika grada Subotice
Szabadka város művelődéspolitikája**

5.....	Umesto uvoda	
	Bevezető helyett.....	81

**Kultura-preduslov održivog razvoja
A kultúra, mint a fenntartható fejlődés előfeltétele**

7.....	Uvodne napomene	
	Bevezető gondolatok.....	83
10.....	Konstelacije i stanja	
	Összefüggések és állapotok.....	87
15.....	Trebanje	
	Szükségletek.....	93
19.....	Kritički diskurs	
	Értekezés.....	98
23.....	Razbijena „čvorišta”	
	Szét tört „csomópontok”.....	103
26.....	Idejna i teorijska polazišta	
	Eszmei-elméleti kiindulópontok.....	107
28.....	Pledoaje za građanina i grad	
	Védőbeszéd a polgárokért és a városért.....	110
33.....	Stubovi kulturne politike	
	A művelődéspolitikai pillérei.....	115
35.....	Kadrovi i publika	
	A káderek és a közönség.....	118
37.....	Policy projekta	
	A projekt irányelveinek meghatározása.....	120
41.....	Beleške se skupa „Kulturna politika grada Subotice” Jegyzetek a Szabadka Város művelődéspolitikája címmel megtartott tanácskozásról.....	124

(**Marija Šimoković** 41, 71/124, 150, **Dušan Torbica** 45/129, **Mile Tasić** 52/137, **Ilija Mrkić** 53/137, **Deák Ferenc** 53/138, **Blažo Perović** 55, 64/140, 150, **Saša Vučinić** 58/144, **Petar Mitrić** 61/147, **Spartak Dulić** 61/147, **Dragan Rokvić** 50, 61, 64/134, 147, 151, **Viktorija Šimon Vuletić** 62, 68/148, 155, **Sava Halugin** 62, 70/148, 157, **Boško Krstić** 63, 70, 73/149, 157, 160, **Dejan Zvekić** 64/150, **Boško Kovačević** 65, 71, 74/151, 158, 161, **Vass Géza** 65/152, **Siflis Zoltán** 66/152, **Sutus Áron** 67/153, **Darko Kovačević** 69/156, **Branislav Filipović** 73/160, **Gerhard Vagner** 75/163)

